

JAUNAIS ZINĀTNIĒKS Nr. 34

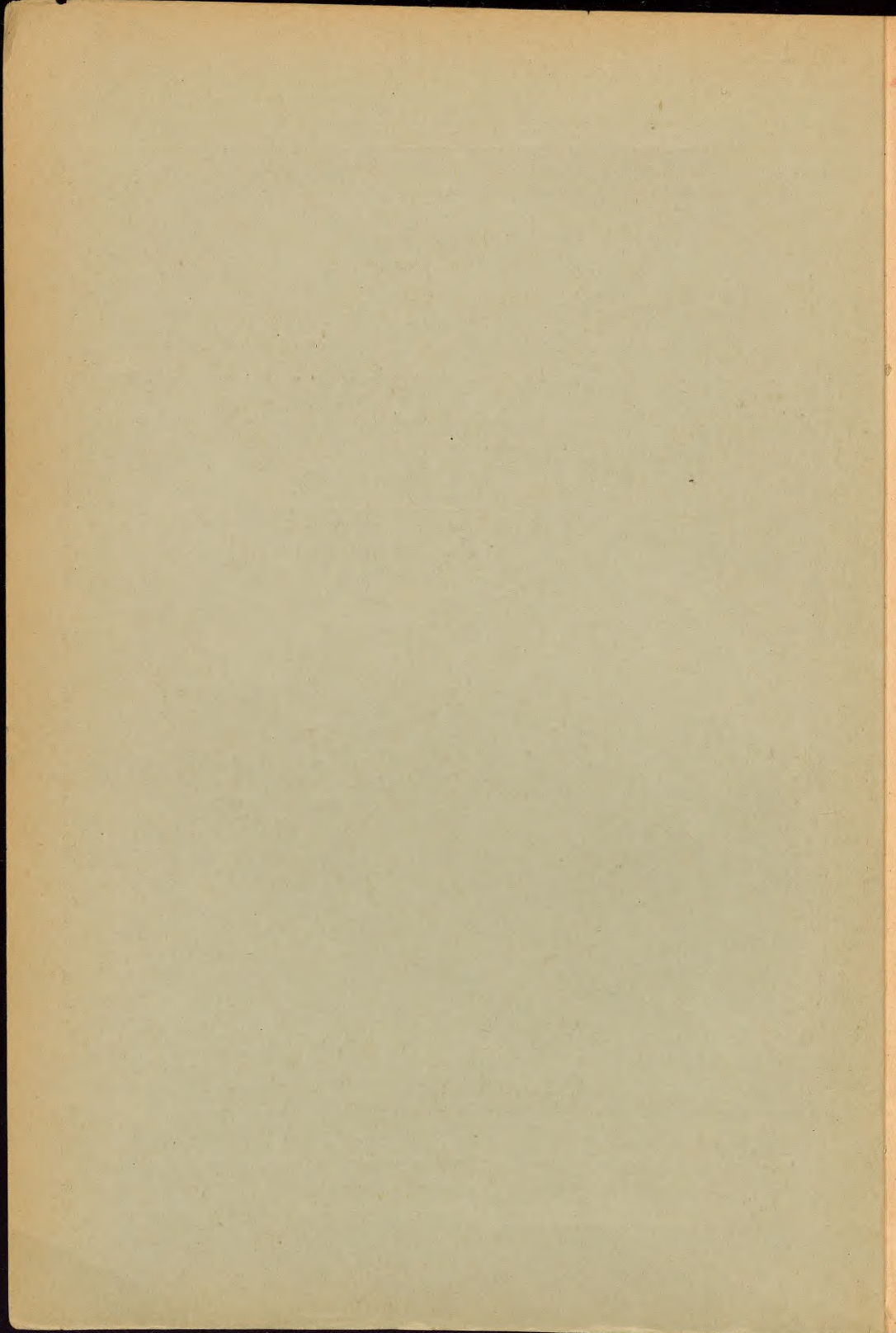
62-4
555

N. KAUNE

LEIŠU UN POĻU LAIKMETS LIVONIJĀ

A/S VALTERS UN RAPA IZD.

62-4
L 555

19

L
9

„Jaunais Zinātnieks“ № 34

N. KAUNE

LEIŠU UN POĻU
LAIKMETS
LIVONIJĀ

AR 31 ILLUSTRĀCIJU

RIGĀ, 1936

VALTERA UN RAPAS AKC. SAB. IZDEVUMS

Latv. PSR Valets biblioteka

~~62~~ ~~64. 718~~

0308042156

Valtera un Rapas
akc. sab. grāmatspiestuve
Rīgā, Brīvības ielā 129/133

1. Livonijas stāvoklis 16. g. s.

Par Livoniju vācu un arī vēlākajos laikos sauca mūsu un igauņu zemes. Apskatāmajā leišu un poļu laikmetā, kad Kurzeme bija kļuvusi par atsevišķu valsti un daļa Igaunijas nokļuvusi Zviedrijas rokās, Livonijas vārds palikās tikai Vidzemei un Latgalei, kurām toreiz nebija vēl atsevišķa nosaukuma. Dažos dokumentos gan parādījās jauns vārds, proti: Pārdaugavas hercogiste, vai Pārdaugavas province. Tā leiši un poļi mēģināja saukt jauniegūtās zemes Daugavas labajā krastā, tomēr plašāk šis vārds neizplatījās. Rakstos arvien lietāja to pašu latīnisko „Livonia“, vai vācisko „Liefland“, ko poļi savā valodā sagrozīja par „Inflanty“. Tad vēl dažās chronikās, kad autori runā tieši par latviešu apdzīvotajām zemēm, to nosauc par „Lettland“, „Littland“ vai „Lettia“. —

Vācu laikos Livonijā nebija zem viena valdnieka vienotas valsts, bet gan politiski cita no citas neatkarīgas valstiņas. Vislielākā zemes platība bija vācu ordeņa valstij, kurai piederēja gandrīz $\frac{2}{3}$ daļas no visas Livonijas. Pārējās daļas piederēja Rīgas virsbīskapam, Tērbatas, Kurzemes un Sāmsalas bīskapiem. Šīs valstiņas dibinot, nebija ņemta vērā viņu iedzīvotāju tautība. Ordeņa valsts aptvēra latviešu un igauņu apdzīvotās zemes. Kad ordenis kaņoja ar Rīgas virsbīskapu, tad arī ordeņa zemes latviešiem vajadzēja uzskatīt par ienaidniekiem savus tautiešus virsbīskapa zemēs. Cīņas notika bieži, jo abi, ir virsbīskaps ir ordenis, šeit gribēja būt par vienīgiem valdniekiem.

Livonijas ordenis pēdējā pastāvēšanas posmā, sevišķi mestra Valtera Pletenberga (1495.—1535.) laikā bija sasniedzis augstāko varas pakāpi visā Livonijā. Rīgas virsbīskaps un citi bīskapi 1526. g. Pletenbergu bija atzinuši par savu aizstāvi jeb protektoru, tāpat viņam klausīja ar ieročiem uzvarētā Rīgas pilsēta. Pletenbergam beidzot izdevās arī atraisīties no saistībām ar Prūsijas vācu ordeni, kurš 1525. g. pārvērtās par laicīgu valsti Polijas ķēniņa aizbildniecībā. Arī Livonijas ordeņa mestram atlika tikai vēl spert šo pēdējo soli: likvidēt ordeni Livonijā un kļūt pašam par laicīgu zemes valdnieku, kā

to bija izdarījis Albrechts, vācu ordeņa mestrs Prūsijā. Tomēr šo soli Pletenbergs neuzdrošinājās spert un nenodibināja šeit ciešu centrālu varu, neapvienoja atsevišķās valstiņas vienā vienotā valstī, kas vēlāk būtu bijusi spējīga cīnīties ar stiprajiem ārējiem ienaidniekiem.

Pletenberga pēcnācēju laikā uz neilgu laiku radusies Livonijas valstiņu vienprātība atkal galīgi izzuda, bīskapi un pilsētas sāka staigāt atkal savus ceļus, daudz nerūpēdamies par kopējo zemes labumu.

Pamazām samazinājās arī paša ordeņa autoritāte un vara aiz tā iemesla, ka tas pazaudēja savus pastāvēšanas idejiskos pamatus. Vācu ordenis bija nodibināts Palestīnā krusta karu laikā (1187. g.). Tā locekļu uzdevums bija palīdzēt svētoceļotājiem, kopt slimos. Vēlāk ordeņa brāļi sāka piedalīties arī cīņās, ar ieročiem rokās, izplatīdami kristīgo ticību orienta zemēs. Tā šī ticības sludināšana ar ieročiem palika par ordeņa galveno pastāvēšanas pamatojumu. Šīs idejas vārdā ordenis darbojās arī Eiropā, pēc pārnākšanas no Āzijas, iekarojot Prūsiju un vēlāk cīnoties ar leišiem un latviešiem. Livonijas ordenis bija šī vācu ordeņa nodaļa un stājās še, pie Saules 1236. g. no zengāļiem un leišiem iznīcinātā, zobenbrāļu ordeņa vietā.

Tagad, 16. g. s., apstākļi bija stipri pārgrozījušies. Visas Livonijas iedzīvotāji, vismaz vārda pēc, jau sen saucās par kristītiem, tāpat arī tuvākajās kaimiņu zemēs pagāni vairs nebija sastopami. Līdz ar to bija zuduši ordeņa idejiskie pastāvēšanas pamati.

Tālāk, ordenis bija garīga katoliska organizācija, bet Pletenbergs bija atļāvis Livonijā izplatīties reformācijai, kurai piegriezās lielākā daļa vācu. Tikai pats zemes kungs — ordenis palikās oficiāli uzticīgs katolīcībai. Sakarā ar protestantisma pieņemšanu, ordeņa brāļu rindas bija palikušas retas. Ordenī kā katoliskā organizācijā vairs nestājās jauni locekļi, reizē ar to zuda arī viņa militārā vara. Ordeņa brāļi visi nāca no Vācijas. Še novietojās maizē Vestfāles un Reinas apgabalu muižnieku jaunākie dēli, kam dzimtenē pietrūka tēva mantojuma, vietējo vācu bija tikai nedaudzi. 16. g. s. vidū ordeņa bruņinieku skaits vairs nepārsniedza 150 personas.

Latvieši vācu laiku beigās bija nokļuvuši jau dzimtbūšanas stāvoklī. Visā Livonijā par noteicējiem bija kļuvuši muižnieki, bīskapu un ordeņa vasāļi. Tie, apzinādamies savu varu, sanāca uz kopējām apspriedēm — landtāgiem un tā uzspieda savu varu arī zemes kungiem — bīskapiem un arī pašam ordenim. Muižnieki sāka nodarboties paši ar zemes apstrādāšanu,

sāka dibināt muižas. Agrāk pilskungi, dzīvodami pilīs, ievāca no zemniekiem tikai zināmas nodevas, darba kļaušas nebija saistītas ar muižas zemes apstrādāšanu. Tagad zemniekus sāka dzīt apstrādāt muižas laukus. Pašam zemniekam pietrūka laika apkopt savu zemi. Zemnieku zemes platība arī pamazinājās, jo no tās atņēma zemes muižas lauku vajadzībām. Lai muižai būtu vienmēr pietiekoši strādnieku, tad zemnieki nedrīkstēja pāriet uz citu apgabalu. „Zemniekus pat pārdeva vai mainīja pret zirgu vai medību suni“, kā izsakās chronists.

Ticības lietās pie latviešiem reformācija bija ienesusi ziņāmu neskaidrību. Ja agrāk katoļu baznīca bija sākusi jau kaut cik iesakņoties, tad tagad zemnieks nevarēja saprast, kāpēc vecā ticība vairs nav derīga. Uz laukiem katoļu mācītāji izzuda, jaunu, luterāņu mācītāju nebija ko likt vietā. Tā šinī laikmetā zemnieki stiprā mērā atrada no kristīgās ticības. Atkal plauka vecās latviešu ticības ierašas.

Pēdējā pastāvēšanas posmā Livonijas ordenis vairs netīkoja pēc savu kaimiņu zemēm, tas tikai mēģināja nosargāt un izmantot iegūto. Kaimiņu valsti to saprata kā vājuma zīmi un sāka domāt par Livonijas iekarošanu.

Sevišķi bīstams ienaidnieks Livonijai izveidojās austrumos. Agrākajos g. s. Livonijas robežas šē skāra atsevišķas krievu kņazistes, Novgorodas un Pliskavas. 16. g. s. šīs zemes jau bija pievienotas jaunajai Maskavas valstij, kuŗa pēc tatāru jūga nokratīšanas bija pieaugusi par lielu valsti. Viņas cars Jānis Bargais (1533.—1584.) apzinājās savas valsts spēkus jau par tik stipriem, ka cerēja iekarot Livoniju un izlauzties līdz Baltijas jūrai. To viņš mēģināja panākt tā saucamajā „Livonijas karā“ (1558.—1582.). Šai karā vāci vairs nespēja aizsargāt zemi pret iebrucējiem. Latviešus un igauņus viņi arī nebija pielaiduši nēsāt ieročus un ņemt dalību zemes aizsardzībā, negribēdami reizē ar to atzīt kaut mazu drusku viņu politiskās tiesības. Paši ordeņa brāļi un citi muižnieki bija palaidušies slinkumā un dzīvoja bezdarbībā, dzerdami un dzirodami. Spilgti to apraksta chronists Russovs:

«Slinkuma un pārpilnības dienām Livonijā nebija tajā laikā ne mēra, ne gala. Lai arī daudz tika patērēts katru gadu, tomēr vēl daudz tūkstošu lastu rudzu, bet ne miežu, izveda uz ārzemēm, tomēr dārdzība nepacēlās, jo Livonijā bagātīgi auga visāda labība. Tikai miežu jeb iesala neizveda neviena lasta, jo šis produkts tika patērēts uz vietas, un dažs labs muižnieks savā muižā patērēja vairāk kā 20 lastu iesala. Kāds vecs Livonijas muižnieks bijis ļoti izbrīnījies, kad viņa pārvaldnieks gada aprēķinā uzrādījis, ka gadā patērēti tikai 18 lastu iesala, jo viņš savu mūžu nav varējis iedomāties, ka ar tik maz varētu iztikt. Bija arī tāda muiža, kur katru nedēļu kāva pa liellopam, bez tam daudz aitu, jēru, vistu un zosu,

kur alus darāmais katls cauru gadu netika noņemts no uguns. Tādu dzīvi veda daudzi muižnieki, kuriem bija 80—100 zemnieku. Ordeņkungu pilis dzīve tika vesta daudz lielākos apmēros. Tur arī vienkāršiem kalpiem pagrabi bija vienmēr vaļa, kur viņi žūpoja dienu un nakti, tā ka katru pavasari mira veseliem bariem. Ja pili ieradās darišanās muižnieks vai vienkāršs cilvēks, tad skaidru galvu ārā netika, jo tāds bija paradums, ka augsts vai zems bija smagi piedzirdāms. Šim piemēram sekoja arī viņu apakšnieki.» 62. l. p.

Nododamies šādai dzīvei, vāci bija atraduši no nopietnas kara vešanas. Neilgi pirms krievu iebrukuma notika kārtējā sadursme starp virsbīskapu un ordeni. Ordeņa kareivji virsbīskapu Koknesē sagūstīja un turēja Smiltēnē ieslodzītu cietumā. Tad stridū iejaucās Polijas ķēniņš, Rīgas virsbīskapa tēvocis, un draudēja izcelties nopietns karš. Ordenis sāka vākt karaspēku. Russovs atkal raksturīgi to ir attēlojis savā hronikā šādiem vārdiem:

«No kara atradušiem muižniekiem nebija ne kareivju, ne ieroču pēc muižu skaita. Tādēļ visā ātrumā tapa bruņoti nevācu zirgu puīši, veci «sešvērdiņu» kalpi, nederīgi tapuši dzeršanas dēļ un apprecējušies, kuri savā dzīvē varbūt reizi bija ar bisi rikojušies. Pirms vilkt sarūsējušas bruņas mugurā, viņi vēl pamatīgi piedzērās. Tādā stāvoklī sēdās viņi zirgos, lai dotos uz karalauku.»

Par Livonijas pilsētām arī ir ziņas, ka tās karām ir bijušas maz sagatavotas.

«Livonijas pilsētu iedzīvotājiem arī bija maz jēgas no kara gaitām, tā ka bija jāņem palīgā landsknehti, bet bundziniekus bija grūti sameklēt. Vispāri sakot, ļaudis tā bija atraduši no kara, ka, izdzirduši bangu troksni, viņi atstāja ēdienu, pat dievkalpošanu un skrēja uz tirgus laukumu skatīties landsknechtos. Tik neparasta lieta toreiz bija karš.»

16. g. s. bija stipri pārgrozījies pats kara vešanas veids. Karos redzamu vietu sāka ieņemt artilērija. No lielgabalu lodēm bruņiniekus vairs nēsargāja augstās pilis. Tāpat pašu bruņinieku vietu karapulkos sāka ieņemt kājnietki. Šos kājniekus parasti salīga par naudu ārzemēs. Viņi kalpoja savam kungam, kamēr saņēma kārtīgi algu. Kad naudas pietrūka, tad algādži meklēja bagātāku kungu vai postīja zemi, ņemdami paši, ko un cik varēdami.

Livonijas ordeņa kase pēc 1556. g. gatavošanās uz karu ar poļiem bija galīgi iztukšota, jo piļu pārvaldnieki ieņēmumus iztērēja paši, bet nenodeva valsts kasei. Tāpēc krievu kara sākumā nebija ar ko algot lielāku karaspēku. Ārzemēs salīgtie landsknehti, kā sauca šos algotņus, bieži algas neizmaksas dēļ dumpojās un bez vajadzības atdeva ienaidniekiem pilis.

2. Sarunas ar krieviem un Livonijas kara sākums.

Ar krieviem Livonijas ordenis pēdējo karu bija vedis Plethenberga laikā. 1503. gadā noslēgto pamieru vienmēr pagarināja. Tā miera laikmets bija turpinājies piecdesmit gadus. Livonijas kārtas dzīvoja agrākās uzvaras apziņā un nedomāja,

1. zīm. Krievijas cars Jānis IV. Bargaiss.

ka no Krievijas puses var draudēt nopietnas briesmas. Bet Krievijā šajos gados apstākļi bija stipri pārgrozījušies. Krievi bija iekarojuši un pievienojuši savai Maskavas valstij atsevišķās Livonijas pierobežas valstiņas: Novgorodu un Pliskavu. Pašreiz uz troņa atradās enerģisks valdnieks Jānis IV., kas meklēja savai valstij izeju uz jūru. Viņš bija nodomājis iegūt Livonijas ostas Baltijas jūras piekrastē.

Kad livonieši 1550. gadā atjaunoja sarunas ar Maskavu, gribēdami pagarināt pamieru, krievi sāka runāt par kaut kādām senām tiesībām uz Tērbatas bīskapiju un pieprasīja nodevu maksāšanu. Šoreiz krievi vēl piekāpās un palika pie agrākā līguma, jo bija aizņemti cīņās ar tatāriem, un pamieru pagarināja vēl uz pieciem gadiem.

Tērbatas bīskaps Jodoks fon der Rekke, saprazdams no krieviem draudošās briesmas, iekļāja savu bīskapiju un aizbēga uz Vestfāliju. Te viņš meklēja, kam to varētu galīgi pārdot. Atradās vairāki pircēji. Beidzot Tērbatas bīskapiju izdevās iegūt kādam Rēveles cepurnieka dēlam Hermanim Veilandam, kas ilgu gadus bija sabijis par Falkenavas klosterā (Igaunijā) abatu un bija iekrājis tomēr arī laicīgo mantu. Tāpat kā Rekke, izdarīja vēlāk arī citi bīskapi. Tikko zemei draudēja briesmas, viņi bēga projām no Livonijas, jo šeit viņi bija ieradušies tikai iedzīvoties mantā.

Noslēgtā pamiera laikā krievi bija uzvarējuši tatārus un iekarojuši viņu galvenās pilsētas Kazanū un Astrachanū. Livonieši saprata, ka tagad ir pienākusi viņu kārtā. Tāpēc vēl pirms pamiera izbeigšanās uz Maskavu devās sūtņi, bet, izdzirduši par krievu prasībām maksāt nodevas, atgriezās neko nepanākuši. Tūlīt 1554. g. aprīlī tika sūtīta otra sūtniecība: divas personas no Tērbatas bīskapa un divas — no ordeņa mestra. Maskavā pēc ilga strīdus viņi parakstīja jaunu līgumu. Pamieru pagarināja uz 15 gadiem, bet livoniešu sūtņi apņēmās maksāt vienu marku no katra Tērbatas bīskapijas iedzīvotāja, tāpat apņēmās 3 gadu laikā nomaksāt parādu par pagājušajiem 50 gadiem. Livonieši apsoliņās neslēgt nekādus līgumus ar Poliju, ko krievi uzskatītu par kara iemeslu, un apņēmās laist caur Livoniju uz Krieviju amatniekus no Vakareiropas. Šo līgumu tomēr nedz ordenis, nedz virsbīskaps neratificēja, aizbildinādami, ka sūtņiem esot bijušas pilnvaras tikai pārrunāt pamiera pagarināšanu, bet ne slēgt pašu līgumu.

1555. g. Pērnavā sanāca landtāgs; te pārrunāja dažādus jautājumus — starp citu, ka kalpi nedrīkstot deļot ar dižciltīgām dāmām, bet par draudošo krievu briesmu novēršanu netika nekas minēts.

Šinī laikā zviedri karoja ar krieviem, bet ordenis tiem nepalīdzēja. Nākošajā 1556. g. zviedri noslēdza ar krieviem pamieru. Tagad krievi ieguva brīvas rokas cīņai ar Livoniju. Jau 1556. g. jūlijā Tērbatā ieradās krievu sūtņi pēc 1554. g. noslēgtā līguma. Te tomēr krievu sūtņim izdevās piespiest Tērbatas bīskapu līgumu parakstīt. Tērbatieši mierināja sevi, ka gan jau viņus aizstāvēšot Vācijas ķeizars. Par līguma pil-

dīšanu viņi nemaz nedomāja. Krievu sūtnis gan vācus brīdināja no līguma nepildīšanas. Sūtnis, parakstīto dokumentu nododams savam sekretāram, teicis: „Uzmanies, sargi un kop šo teliņu, lai viņš izaug liels un tukls.“ — Šinī dokumentā Tērbatas bīskaps bija atzinis savu atkarību no krieviem. No 1556. līdz 1557. g. starp ordeni un virsbīskapu norisinājās jau iepriekš

2. zīm. Pēdējais Rīgas virsbīskaps Brandenburgas Vilhelms.

minētais karš. Šo karu sauc arī par „koadjutoru strīdu“. Iepriekšējos gados virsbīskaps un ordenis bija vienojušies, lai ārvalstis Livonijā neiegūtu iespaidu, par saviem palīgiem jeb koadjutoriem izvēlēties ne kādas iespaidīgas valdošo aprindu personas, bet gan vienkāršākus cilvēkus. Tagad šo nosacījumu bija pārkāpis Rīgas virsbīskaps Brandenburgas Vilhelms un par savu koadjutoru, kas būtu arī viņa pēcnācējs, bija pieņēmis

Meklenburgas Kristapu. Virsbīskapam Vilhelmam bija radusies doma šeit Livonijā ordeni nobīdīt pie malas un kļūt pašam par laicīgo valdnieku, tādu pašu, kā brālis Prūsijā. Brālis viņam bija apsolijs palīdzību, tāpat arī viņa radnieks Polijas ķēniņš. Ordenim šie virsbīskapa nodomi likās bīstami un tāpēc tas uzsāka karu. Virsbīskapu ātri sagūstīja un turēja ilgāku laiku apcietinātu. Tad iejaucās Polijas ķēniņš un pie Kurzemes robežām savāca savu karaspēku. Arī ordeņa mestrs Firstenbergs devās poļiem pretī, tomēr līdz cīņai nenonāca, jo abas puses izlīga miera ceļā. Lietuvā, Posvoļas miestīnā, ordeņa mestrs 1557. g. noslēdza divus līgumus: vienu ar Rīgas virsbīskapu, otru ar Polijas un Lietuvas ķēniņu. Ordenis virsbīskapu atsvabināja no gūsta, atdeva atpakaļ pils un samaksāja 60.000 dālderu „sāpju naudas“. Te redzam, ka ordenis galīgi sevi pazemoja virsbīskapa priekšā.

Otrs līgums (ar poļiem) bija slēgts pret Krieviju, bet viņš spēkā varēja stāties tikai pēc 12 gadiem, t. i. pēc tam, kad izbeidzās agrāk Krievijas-Polijas starpā noslēgtais pamiers. Te redzam pirmo poļu mēģinājumu iegūt noteikšanu Livonijā, tikai šoreiz tas vēl neizdevās.

Tikko koadjutoru „strīdus“ bija izbeidzies, iesākās tūlīt liktenīgie sarežģījumi ar Krieviju. 1557. gada ziemā uz Maskavu devās jauna livoniešu sūtniecība, bet arī viņiem nebija naudas līdzī. Kad krievi nodevas pieprasīja, sūtni gribēja naudu aizņemties no Maskavas tirgotājiem, bet tiem cars bija aizliedzis naudu aizdot. Redzams, ka krievi meklēja kara iemeslu. Sūtni, dodoties atpakaļ, ceļā jau redzēja uz Livonijas pusi virzāmie krievu karaspēku. 1558. g. janvārī tas jau iebruka Livonijas teritorijā. Iebrucēju bijis ap 40.000, un tie bijuši galvenā kārtā tatāri, čeremisi, mordviņi, čerkesi; mazāk paši krievi. Šo mežonīgo ordu vadīja tatāru chans Šig-Alejs. Iebrucēji bija sadalījušies trijās grupās. Viena vērsusies pret Tērbatu, otra — Narvu, trešā — Rēzekni. Krievi nogāja gar robežu ap 200 kilometrus, visu izlaupīdami un izpostīdami. Nekur viņi nesusatapa nopietnāku pretestību. Muižnieki paglābās savās pilīs. Pie pīļu ieņemšanas šis karaspēks vēl nemaz neķērās, jo viņš bija nācis vairāk izlūkot. No iebrukuma visvairāk cieta igauņu un arī latviešu zemnieki. Ļoti daudz zemnieku bija sabēguši Tērbatā. Visiem pilsētā nebija vietas, tādēļ daļa no tiem apmetās aiz valņiem. Ziemas aukstumā un no tatāru bultām liels skaits aizgāja bojā. Šig-Alejs pienāca arī pie pilsētas un te nostāvēja trīs dienas, tomēr pilsētas aplenkšanu neuzsāka. Krievi savus laupīšanas gājienus turpināja veselu mēnesi, pēc tam, vezdami līdzī milzīgu

skaitu sagūstīto cilvēku un lopu, aizgāja atpakaļ pār robežu. Chronists Renners stāsta tuvāk par krievu iebrukumu Rēzeknes pils apkārtnē:

„Pie Ludzas (tā arī esot bijusi pie Rēzeknes piederoša pils) Livonijā iebrukuši 400 krievu un nodedzinājuši Nerzas, Plessones un citas muižas kopā ar sādžām. Šos iebrucējus

3. zīm. Krievu jātnieks Jāņa Bargā laikā.

izdevies tomēr sakaut un padzīt. Pēc neilga laiciņa atkal iebrukuši 500 krievi. Tas noticis taisni tanī laikā, kad rēzekniešiem bijuši atnākuši palīgos daugavpīlieši. Kopā tad devušies pret iebrucējiem un pie Essenas krievus sakāvuši, kaut gan tiem bijušas šautenes. No krieviem 120 nokauti un atņemtas 40 šautenes, pārējie bēguši, daudzus no tiem nogalinājuši vēlāk zemnieki.

10. martā tanī pašā gadā 50 rēzekniešu jātnieku un daži landsknehti kopā ar daudz zemniekiem devušies ar pretvizīti

uz Krieviju un tur dedzinājuši un laupījuši divas dienas un naktis. Nodedzinājuši arī kādu baznīcu, paņēmuši tās zvanu un tā kopā ar citu lielu laupījumu atgriezušies atpakaļ.

19. martā ieradušies atkal pie rēzekniešiem „ciemā“ 3000 krievu un pamatīgi izlaupījuši un izdedzinājuši visu apgabalu. Tiem pretī stājies Ludzas garnizons, bet to krievi sakāvuši. Krišu daudzi vācu muižnieki un viss garnizons ticis iznīcināts. Šī kauja notikusies pie „Stoucken“ sādžas.

23. martā daugavpilieši, kamēr vēl krievu karaspēks bijis pie Rēzeknes, devušies uz Krieviju. Notikusi kauja, kurā kriuši 300 krievu, un daugavpilieši atgriezušies ar lielu laupījumu. Sakautajiem rēzekniešiem ordenis atsūtījis palīgā 200 landsknechtus un tie novietoti pa abām pilīm — Rēzekni un Ludzu.“

Šādi krievu iebrukumi vēlāk atkārtojās vairākas reizes, un to sekas bija, ka šis Latgales ziemeļgals palika tukšs no iedzīvotājiem.

Krievu iebrukums spieda Livonijas kārtas domāt par 1554. g. noslēgtā līguma pildīšanu, tāpēc 1558. g. 13. martā Valmierā šī jautājuma apspriešanai sanāca landtāgs. Te gudoja, kur ņemt krievu pieprasītos 60.000 dālderus, jo kā ordeņa, tā bīskapa kases bija tukšas. Landtāgā vieni tomēr ieteica doties karā pret krieviem, otri — savākt pieprasītās nodevas. Miera partija ņēma virsroku. Naudu aizdeva Rīgas, Rēveles un Tērbatas pilsoņi. Kurzemes un Sāmsalas bīskapi no palīdzības sniegšanas pilnīgi atsacījās, jo tiem, kā mēs redzēsim, bija savi nodomi.

3. Livonijas sairšana.

Pēc pirmā krievu iebrukuma ordeņa mestrs Firstenbergs izsūtīja pa visu Livoniju pavēli ķerties pie ieročiem, un tikko parādīšies pirmā zāle, visiem doties uz Tērbatu. „Zāle“ tomēr parādījās vienā vietā agrāk, otrā par daudz vēl, bet pie Rīgas virsbīskapa nemaz. Tas atbildēja, ka viņš pats aizstāvēšot ar saviem spēkiem pierobežas zemes Viļaku un Gulbeni. Tas pats notika arī Harijā un Virijā. Arī šejienes bruņinieki nedomāja par savas zemes aizsardzību, bet apsriedās, kam labāk un izdevīgāk padoties, zviedriem vai dāņiem. Tērbatas bīskaps veda sarunas ar krieviem, gribēdams zināt, ko viņš iegūtu, ja tiem padotos.

Beidzot, ap maija vidu, devās ceļā uz Maskavu livoniešu sūtņi ar savākto naudu. Bet bija jau par vēlu: krievi naudu vairs neņēma pretī. Tie pa šo laiku bija nejausi ieņēmuši Nar-

vas pilsētu, tāpat, redzēdami iepriekšējā iebrukuma sekmi-gumu, domāja par lielāka karaspēka sūtīšanu uz Livoniju. Li-vonijas sūtņus uzaicināja padoties Maskavai, tāpat kā to dari-juši Kazanas tatāri. Sarunu laikā uz Tērbatas pusi sāka virzi-ties 40.000 liels krievu karaspēks Jāņa Bargā uzticības vīru Kurbska un Adaševa vadībā. Jūnija pirmajās dienās tie ap-lenca Neihauzeni. Firstenbergs ar 2000 ordeņa un 1000 Tēr-batas biskapa karavīriem apmetās pie Kirempes un pavadīja tur nometnē trīs nedēļas, neko nedarīdams. Te bija ieradies arī Aizputes prāvests ar 70 vācu jātniekiem un vairākiem simtiem latviešu zemnieku. Bruņinieki nometnē esot dzēruši un ālējušies, bet neko nedarījuši, lai atsvabinātu Neihauzeni, kuŗas garnizonā bija tikai 600 vāci. Sākumā tie arī aizstāvējās, bet redzēdami, ka ilgi nespēs pretoties pārspēkam, 30. jūnijā pa-devās. Aizstāvjiem krievi atļāva brīvi aiziet. Mestrs, uzzinājis par Neihauzenas padošanas, nodedzināja arī Kirempes pili un atkāpās uz Valku, atstādams Tērbatas bīskapiju savam likte-nim.

12. jūlijā krievu karaspēks sāka aplenkt Tērbatu. Uzme-tuši vaļņus, krievi sāka pilsētu apšaudīt. Pašu Tērbatas pilsoņu starpā nebija nekādas vienprātības. Vieni ieteica pār-dot savas dārglietas un naudu ziedot pilsētas aizstāvēšanai, bet lielākā daļa tomēr nebija ierosināmi ne uz kādiem varoņ-darbiem; viņi domāja tikai par savas ādas glābšanu. Tāpat notika strīdus starp katoļiem un luterāņiem. Tikko krievi bija pienākuši pie pilsētas, kad naktī no pilsētas aizbēga bīskapa Hermana vasalji-muižnieki, aizbēga arī daļa pilsoņu. Nāko-šajās dienās krievi turpināja pilsētas apšaudi, un 15. jūlijā uz-aicināja pilsētu padoties, apsolīdamies ievērot agrākās pilsoņu brīvības un tiesības. Tā kā pilsētā saņēma ziņas, ka Firsten-bergs neuzdrošinoties ierasties palīgā, jo krievu spēki esot par lieliem, tad pilsoņi uzsāka sarunas ar aplencējiem. Katoļi bija pret padošanos, bet protestanti bija ar mieru padoties, ja tikai krievi atstātu viņu ticības brīvību. Pēc kopējas apspriedes ar bīskapu nolēma padoties, un 18. jūlijā krievi, parakstījuši priekšā liktos padošanās nosacījumus, ienāca pilsētā. Te krievi ieguva milzīgu laupījumu, paņemdami aizbēgušo pilsoņu mantu. Viena paša Tizenhauzena mājā atraduši 80.000 dalderus skai-drā naudā. No kara lietām ieguva 552 lielgabalus, daudz pul-veŗa un svina. Redzam, ka pilsēta būtu varējusi pretoties, ja tikai viņas pilsoņi to būtu vēlējušies darīt. Tāpat šis patikas nav bijis arī pašam bīskapam Hermanam. Krievi sākumā vi-ņam atdeva Falkenavas klosteri, bet vēlāk to aizveda uz Krie-viju, kur viņš gūstā beidza savu mūžu. Tā pēc Tērbatas pa-došanās krieviem aizgāja bojā viena no Livonijas valstiņām.

Valkā, uz kurieni bija atkāpušies mestra spēki, Firstenbergam, kas jau bija vecs un nespējīgs karot, ievēlēja par palīgu jeb koadjutoru Gotardu Ketleri, kādu Vestfāles muižnieku. Tāpat te Valkā apspriedās, kur vispirms meklēt palīdzību: pie poļiem, dāņiem, zviedriem vai pie visiem uz reizi. Šo apspriežu laikā pienāca ziņa par Tērbatas krišanu. Sannāksme izklīda: vieni aizbēga uz savām pilīm, bailīgākie uz ārzemēm. Vispārējās livoniešu domas tomēr bija, ka bīskaps Hermanis rīkojies nodevīgi, atdodams pilsētu krieviem bez cīņas. Mestrs tāpēc lika aplaupīt no Tērbatas izbēgušos pilsoņus, kas nebija gribējuši sargāt savu pilsētu.

Nelielas cīņas turpinājās nepārtraukti. Augusta mēnesī daugavpilieši iebruka Krievijā un, nodedzinājuši kādu klosteri, ar lielu laupījumu atgriezās mājās. Septembra vidū krievu bandas nonāca līdz Alūksnei un Trikātei, visas ēkas nodedzināja un nežēlīgi apgājās ar iedzīvotājiem, tos šausmīgi mocīdami.

Kad briesmas sāka draudēt virsbīskapa zemēm, tad tas savāca 600 muižniekus un 3000 latviešu zemniekus. Viss kara spēks nonāca pie Gulbenes un gaidīja krievus. Pēdējie tomēr tos pārsteidza un sakāva, daudzus sagūstīja un aizveda uz Krieviju.

Septembra sākumā Ketlers bija vienojies ar virsbīskapu karot kopēji, bet virsbīskapa kara spēku krievi sakāva, kad ordeņa karapulki vēl nebija ieradušies. Ketlera kara spēks sanāca kopā Trikātē. Ārzemēs bija salīgti ap 7000 landsknechtu. Pašu jātnieku bija 2000, tad vēl 10.000 latviešu un igauņu zemnieku. 11. oktobrī šis kara spēks aplenca krievu ieņemto Ringenas pili. 100 krievu tomēr aplenkšanu izturēja vairāk kā mēnesi, kaut gan šī pils nebija no stiprajām. Tanī pašā laikā notika iebrukums Krievijā arī no Latgales puses; te 150 jātnieki, 80 landsknehti un 300 latviešu zemnieki izdarīja parasto laupīšanas gājienu. Ketleram tomēr ar pili ieņemšanu neveicās. Krievi bija savākuši Tērbatā lielu kara spēku. Notika arī lielāka kauja, kurā daži simti krievu krita, bet tas arī bija viss, ko šis lielais livoniešu kara spēks paspēja padarīt. Tērbatai tie tomēr neuzdrošinājās uzbrukt. Tad uznāca ziema, un kara spēks atkāpās, novietojās ziemas nometnēs, pa daļai arī izklīda. Tā viss lielais kara gājiens cieta neveiksmi.

1559. g. janvārī Igaunijā iebruka atkal milzīgs krievu kara spēks, skaitā ap 130.000, lielākais vairums tatāru. Šie spēki tagad vērsās arī pret Vidzemi. Viena daļa aplenca labi nocietināto Alūksnes pili, citi nonāca pie Gulbenes. Pie Tirzas krieviem stājās preti virsbīskapa spēki, bet tos sakāva. Tālāk viena krievu grupa devās laupīdama un dedzinādama uz Ces-

CLXXII

Moscovitischer historien

Ein figur von der Moscovitien ernstlichen feldzug
Kriegsleistung/ vnd mancherley ges
schoss.

4. zīm. Krievu jātnieki 16. g. s.

vaini, tad Piebalgu. No Smiltenes uz Krieviju aizveda 200 latviešu un 20 vācu. Skujienas draudzē tika nonāvēti 500 cilvēki, aizvesti baznīcas zvani. Ļoti varonīgi aizstāvējās Nitaures pils. Aizstāvji bija latviešu zemnieki sava kunga Oto Ikšķiļa vadībā. Pils aizstāvji varonīgi atsita divus krievu uzbrukumus, tikai, uzbrūkot pārspēkam trešo reizi, pils padevās. Krievi visus aizstāvjus nonāvēja. Ziema bija auksta, un uzsniga daudz sniega. Lai izmītu ceļu, tad krievi pa priekšu

Sehr grewliche/erschrock-
liche/ vor vnerhörte/ warhafftige Nure zeyts
tung/was für grausame Tyranny der Moscouiter/an
den Gefangenen/ hinweggeführten Christen auß Lyfland/ beydes an
Mannen vnd Fracwen/ Junckfracwen vnnnd kleinen Kindern/ beges
het/ vnd was täglichs Schadens er inen in irem Land zufüget. Bey
neben angezeygt / in was grosser fahr vnd not die Lyflender
stecken. Allen Christen zur warnung/vnd bes
serung ihres Sündelichen lebens/ auß
Lyfland geschriben / vnd in
Druck verfertigt.

Zu Nürnberg bey Georg Keyßlein. M. D. L. XL.

5. zīm. Krievu varasdarbi.

dzina sagūstītos. Krievi nonāca līdz pat Rīgas pilsētai, tomēr neuzdrošinājās uzbrukt.

Pie Rīgas viena krievu partija pārgāja pār Daugavu, bet otra virzījās uz Salaspili un Aizkraukli, šē nonāvēja ap 200 zemnieku. Tālākais viņu ceļš gāja uz Koknesi, gar abām Dau-

gavas pusēm. No šejienes tie virzījās uz Krustpili, bet tā bija pamesta. Krievi pili nodedzinājuši, aizgāja un iebruka Daugavpils novadā. Te krievi rīkojās ļoti nežēlīgi ar zemniekiem, daudzus nonāvēdami un mocīdami, lai uzrāda paslēpto mantu. Sirotāji, nedaudz aizķēruši arī Lietuvas zemi, pagriezās uz Rēzeknes pusi. Pili neizdevās tomēr ieņemt, bet, visu apkārtne nodedzinājuši un izlaupījuši, devās uz Ludzu, bet no šē-

6. zīm. Polijas karalis Sigismunds II Augusts.

jienes februāra vidū pārgāja Krievijas robežu. Zeme, pār kuru bija gājuši pāri šie „siseņu bari“, palika tukša un izpostīta; cilvēki nonāvēti vai aizvesti gūstā. Dzīvi palikušie slapstījās mežos kopā ar zvēriem. Šā laika chronikas attēlo krievu briesmu darbus ļoti spilgtās krāsās, un apraksta vēl daudz šausmīgākus varas darbus, nekā šē redzami zīmējumā. Kur tad bija zemes sargātāji, zemes kungi, bruņinieki? Bruņinieki slēpās sabēguši savās pilīs, zemes kungi nodarbojās ar diplomā-

tiju, meklēdami palīdzību kaimiņvalstīs. Ordeņa sūtņi Hennings un Hildesheims devās uz Zviedriju, pats Ketlers uz Poliju. Ar Dāņu sarunas bija ievadītas jau agrāk. Zviedrijā sūtņi nepanāca neko. Zviedri gaidīja tāpat kaut ko iekrītam mutē. Viņi ar krieviem bija saderējuši mieru un negribēja karot. Virsbīskapa koadjutors jau pēc nesekmīgā Ringenas kara-gājiena 1558. g. ziemā bija uzsācis sarunas ar Polijas ķēniņu, balstīdamies uz Posvoļas līgumu, kur poļi bija apņēmušies sargāt virsbīskapu pret krieviem. Polijas ķēniņš Sigismunds II Augusts arī apsoliņās aprunāties ar krieviem un 1559. g. martā aizsūtīja uz Maskavu sūtņus ar līgumu, lai taču viņi liekot mieru nabaga Livonijai, bet krievi par šo jautājumu nemaz neielaidās sarunās. Dānijas ķēniņa sūtņiem tomēr izdevās panākt Livonijai pamieru līdz 1559. g. novembrim. Krievi cerēja, ka Livonija pa šo laiku padosies viņiem labprātīgi, bez tam arī viņiem bija jāatvairā tatāru uzbrukums.

Livonijas iziršana turpinājās tagad straujā gaitā. Ordenis pameta Livonijas ziemeļu daļu neaizsargātu. Rēveles kom-turs atstāja šo labi nocietināto ordeņa pili kādam daņu virsniekam, bet pats aizbēga uz Vāczemi. Firstenbergis bija iesācis sarunas ar dāņiem, archibīskaps un Ketlers — ar poļiem, Igaunijas bruņinieki un Rēveles pilsēta visvairāk tomēr simpatizēja zviedriem. Pat franči kala plānus iegūt Livoniju sev. Pašā ordeņa vadībā nebija saskaņas. Ketlers gribēja iegūt pilnīgu noteikšanu, bet Firstenbergis vēl negribēja izlaist varu no rokām. Tas sevišķi traucēja Ketlera darbību Vācijā, kur viņu uzskatīja par uzurpatoru un nesniedza nekādu palīdzību. Beidzot cits nekas neatlika, kā piegriezties Polijai un Lietuvai, kas Livonijas jautājumā bija visvairāk ieinteresētas. No Vīnes atgrieždamies, Ketlers uzturējās laiciņu Krakovā, tad no jūlija līdz septembrim — Viļņā. Te viņš veda sarunas ar Polijas un Lietuvas kārtām. Polijas kārtas nebija nekā pierunājamā uzņemties Livonijas sargāšanu, jo ar to tūlīt saistījās karš ar krieviem. Izeju atrada tādā veidā, ka Livonijas sargāšanu uzņēmās Lietuva, un 1559. g. 31. augustā abas puses noslēdza līgumu. Par šo sargāšanu ordenis Lietuvai iekļāja Daugavpili, Rēzekni, Bausku, vēlāk arī Cēsis, Valmieru ar visiem iedzīvotājiem, teritorijām un ienākumiem. Ordenis pēc kara varēja šīs zemes izpirkt par 600.000 poļu zlotiem. Ordeņa līgumam ar Lietuvu pievienojās arī Rīgas virsbīskaps un iekļāja arī savas pils: Koknesi, Viļaku, Lubānu un Bēržus. Minētās pils liešu garnizoni sāka ieņemt jau 1559. g. rudenī.

25. jūlijā Rīgā sanākušais landtāgs nolēma izsludināt jaunu kara spēka vākšanu karā ar krieviem, jo pēc pamiera izbeig-

šanās varēja atkal izcelties karš. Vispirms meklēja naudu landsknechtu algošanai. Ketlers ieķīlāja Rēveles pilsētai dažas muižas par 60.000 markām, tāpat arī Rīgai. Visiem iedzīvotājiem uzlika lielu kara nodokli. Karā bija jādodas katram trešajam zemniekam zem sava karoga un saviem vadoņiem.

17. septembrī Cēsu landtāgā beidzot izdevās galīgi dabūt pie malas Firstenbergu un par ordeņa mestru kļuva Ketlers,

7. zīm. Gotards Ketlers, pēdējais Livonijas ordeņa mestrs.

28. sept. Trikātē sanākušais karaspēks sāka doties uz Tērbatas pusi. Vācu starpā nebija vienprātības. Mestrs gribēja brukt iekšā Krievijā, bet bruņinieki vēlējās vispirms atsvabināt Igauniju. Oktobrī iesākās sadursmes ar krieviem; (te chronists Renners piemin arī kāda kuršu ķoniņa varonību). Tomēr Tērbatu neizdevās pārsteigt: te paspēja ienākt lielāks krievu karaspēks, tāpēc vāci vairs neuzdrīkstējās pilsētai uzbrukt. Tā arī šis, ar tik lielām pulēm savāktais karaspēks aizgāja ziemas gulā, napanācis Tērbatas atsvabināšanu un krievu izdzīšanu. Viss karagājiens beidzās pilnīgi nesekmīgi. Jau 1560. g. janvārī krievi iebruka atkal Alūksnes apkaimē un izlaupīja, kas vēl

bija palicis pāri. Krievi parādījās arī pie Viļakas, bet zemieki pili tomēr nosargāja.

1560. g. janvārī Rēzeknē ieradās leišu karaspēks, 500 cilvēku ar artilēriju, 12 mucām pulvera un 20.000 lodēm. Šos spēkus sadalīja starp Rēzeknes un Ludzas pilīm. Leišu karaspēka vadība Livonijā bija uzticēta Žemaites stārastam Janam Chodkevičam. Tomēr no leišu palīdzības liela labuma nebija, jo viņu skaits nebija liels, un viņi karu ar krieviem neuzsāka. Februārī Vidzemē iebruka atkal liels krievu karaspēks ar daudz lielgabaliem un aplenca Alūksnes pili. Pils bijusi pietiekoši apgādāta ar visu nepieciešamo aizstāvēšanai. Tomēr aplenkšanu izturēja tikai 14 dienas un pēc tam padevās. Alūksnes mazdūšīgā padošanās krieviem izsauca lielu sašutumu leišos un arī Vācijā. Alūksnes atdevējus gan sodīja, bet pils bija pazaudēta. Lai dabūtu karām naudu, Ketlers ieķīlāja Grobiņas pili un apgabalu Prūsijas hercogam par 50.000 guldeniem. Šo guldeni atvešanai no Klaipēdas uz Rīgu bijuši vajadzīgi 4 zirgi. Grobiņa Prūsijas īpašumā palika līdz 1609. gadam.

Tad no Livonijas atšķēlās vēl viena daļa un pārgāja svešas varas rokās: jau 1559. g. beigās Sāmsalas un Kurzemes biskaps Minhauzens bez ordeņa ziņas bija pārdevis savas zemes (Sāmsalu, Pilteni un Aizputi) dāņu ķēniņam. Pats Minhauzens aizbēga ar naudu uz savu „faterlandi“, še apprecējās un laimīgi nodzīvoja sava mūža galu.

Dānijas ķēniņš Frīdrichs II. atdeva šīs bīskapijas savam brālim Magnusam, iecelot viņu šē par bīskapu. 1560. g. aprīlī Magnuss 5 kuģos ar 400 landsknechtiem ieradās Arensburgā un uzsāka savu zemju pārvaldīšanu. Šis jaunais valdnieks ienesa Livonijā vēl lielāku nekārtību un sajukumu. Magnuss vervēja sev piekritējus muižnieku starpā un domāja par Kettera dabūšanu pie malas, lai viens pats kļūtu par Livonijas valdnieku. Magnusam izdevās nopirkt arī Rēveles bīskapiju un iegūt Sonnenburgas pili Igaunijā. Pats Magnuss bija 19 gadus vecs, nebija sevišķi izglītots un raksturā vieglprātīgs. Gandrīz visas politiskās lietas kārtoja viņa padomnieki, kas ar pašu Magnusu daudz nerekinājās. Uz Maskavu devās liela dāņu sūtniecība, no kuŗas livonieši gaidīja sev kādu labumu, bet tā nekādu panākumu neguva. Tādi paši rezultāti bija Sigismunda Augusta sūtņiem, kas paziņoja krieviem, ka Livonija esot nākusi viņa apsārdzībā, un lai cars vairs neuzbrūkot. Tomēr krievi iebrukumus neizbeidza. Aprīlī tie iebruka vēl reizi Trikātes apkārtnē, maijā Viļakas zemēs; te tomēr leiši kopā ar (vāciešiem un vietējiem latviešiem) krievus padzina un atņēma savākto laupījumu.

Jūlija mēnesī Vidzemē ieradās lielāks leišu karaspēks. No Salaspils tas virzījās uz Piebalgas pusi. Tad pat krieviem gatavojās uzbrukt arī ordeņa spēki, atkal galvenā kārtā no Kurzemes. Bet starp ordeņa karaspēku un leišiem nebija labas sazināšanās. Pie Ērgemes 2. aug. 1560. g. ordeņa spēki sadūrās ar lielu krievu pārspēku, kur tos krievi galīgi iznīcināja. Pašu ordeņa landmaršalu un 120 bruņiniekus krievi sagūstīja

8. zīm. «Livonijas ķēniņš» Magnuss.

un aizveda uz Maskavu. Šī bija pēdējā Livonijas ordeņa cīņa ar krievi. Leiši, izdzirduši par ordeņa karaspēku neveiksmi, atkāpās uz Salaspili. Ketlers ar sava karaspēka atliekām atkāpās uz Daugavgrīvu, un visa Ziemeļlivonija tagad bija atstāta iebrucēju varā.

Krievi bija aplenkuši Vilandes pili, vienu no visstiprākajām Igaunijā. Tajā uzturējās agrākais ordeņa mestrs Firstenbergs. Pils bija labi apgādāta ar artileriju, labi apcietināta. Bet vācu landsknehti sadumpojās par algas nekārtīgu izmaksāšanu, sarunājās ar krievi un, izlaupījuši mestra dārgumus, aizgāja

no pils. Krievi Firstenbergu aizveda uz Krieviju, kur viņš gūstā nodzīvoja savu mūžu.

1560. g. vasarā krievi vēl reiz pārstaigāja visu Vidzemi līdz pat Rīgai, to galīgi izpostīdami. Visvairāk no šiem iebrukumiem cieta neaizsargātie un neapbruņotie latviešu zemnieki. Beidzot zemnieki, redzēdami, ka viņu kungi tos nespēja aizsargāt pret iebrucējiem, bet nodevas bija jāmaksā tāpat, sarīkoja sacelšanos. Visplašāk un organizētāk tā notika Harijā un Virijā. Te zemnieki nonāvēja vairākus muižniekus un aplenca Lodes pili. Viņi uzsāka sarunas ar Rēveles pilsētu, bet muižniekiem vēl bija tik daudz spēku, lai sacēlušos bargi sodītu. Tāpēc redzam vēlāk, ka zemnieki bieži ir krievu pusē.

Krievu sirojumi turpinājās līdz oktōbrim. Ketlers leišiem apsargāšanai atdeva arī Cēsis, Valmieru un citas pils. Kādu laiciņu viņa bija pat Rēvelē. Bet rēvelieši bija jau uzsākuši sarunas ar zviedriem un tāpēc leišus padzina. Sarunas ar zviedriem veda netikai pilsēta, bet arī Igaunijas muižnieki, un 1561. g. 6. jūnijā Igaunija zvērēja zviedru valdībai. Ordeņa garnizons atstāja Rēveles pili un to ieņēma zviedru feldmarsāls Hurns. Tā redzam, ka atkal viena Livonijas daļa nonāca svešas valsts rokās.

Ordeņa spēki bija galīgi izsīkuši, tāpat nebija nekādu izredžu dabūt palīdzību no Vācijas ķeizara vai Hanzas savienības pilsētām. Pēdējās, turpretim, visu kara laiku piegādāja krieviem ieročus. Neveicās arī ar algoto karaspēku. Tas bieži dumpojās, postīja pašu zemi un dažreiz bez vajadzības atdeva pils ienaidniekam. Nekas labs nebija panākts arī ar pīļu iekīlāšanu leišiem, tā varēja palikt pavisam bez teritorijas. Ordeņa bruņiniekiem cits nekas neatlika, kā padoties kādas kaimiņu valsts varai, izkaulējot sev pēc iespējas izdevīgākus noteikumus. No Lietuvas un Polijas bruņinieki cerēja iegūt vislielākās tiesības. Tāpat viņiem likās, ka leiši un poļi spēs tos pasargāt no krieviem. — Tomēr reālu palīdzību varēja gaidīt tikai tad, ja abas šīs valstis, tas ir Polija un Lietuva, Livoniju uzskatītu kā savu sastāvdaļu. Tādu saistīšanās soli Ketlers bija spiests spert, kad 1561. g. krievi atkal bija iebrukuši Livonijā un bija nonākuši līdz Pērnavai. 1561. g. septembrī sanāca landtāgs, kas nolēma ordeni likvidēt un padoties Polijai un Lietuvai. Ketlers tad būtu viņu valdnieks, tāds pat, kā hercogs Prūsijā. Arī Rīgas pilsoņi un arķibīskaps bija ar mieru padoties, tikai ja poļi apstiprinātu Augsburgas ticības brīvību, agrākās ierašas un tiesības. No visām kārtām izvēlēja sūtņus (saprotais, ne jau no zemniekiem arī). Tie 15. oktobrī ieradās Viļņā. Reizē ieradās arī Ketlers un archibīskaps. Tāpat bija

ieradies Polijas un Lietuvas ķēniņš, kas visus pieņēma svinīgā audiencē. Sūtņi noturēja savas runas, aizrādīdami uz palīdzības nepieciešamību, un ķēniņš apsolija savu aizstāvniecību. Padošanās lietu tas uzdeva nokārtot saviem padomniekiem. Visas šīs garās politiskās sarunas vadīja Lietuvas valsts lielkanclers Nikolajs Radzivils. Jau pašā sarunu sākumā radās domstarpības ar Livonijas sūtņiem. Viņiem bija pilnvaras atdot visu Livoniju, turpreti Radzivils aizrādīja, ka viņi varot runāt tikai par tām zemēm, ko vēl svešinieki nav ieņēmuši, bet nekādā ziņā par krievu, dāņu un zviedru rokās esošajiem apgabaliem. Šis apstāklis vēlāk radīja lielas domstarpības, jo, kad poļi ieguva arī pārējās zemes, viņi tās negribēja saistīt ar šo līgumu. Līgumu sastādīja, bet Rīgas sūtņi viņu tomēr neparakstīja, tāpat arī Rīgas virsbīskaps. Līguma galvenais nolūks bija dabūt palīdzību, bet ķēniņam pašam nekādu līdzekļu, nedz varas nebija, tāpēc līgums varēja iegūt reālu spēku tikai pēc tam, kad to būs ratificējušas abu valšņu saeimas. Rīga un virsbīskaps gribēja nogaidīt un redzēt, vai līgums dabūs vajadzīgo atzīšanu. Līgumu parakstīja tikai ordenis 1561 g. 28. novembrī. Šo dokumentu vēstures literatūrā sauc par „padošanās noteikumiem“ (pacta subiectionis). Tas bija liels Lietuvas diplomātu, sevišķi lielkanclera Radzivila panākums. Visumā tomēr šos panākumus mazināja Rīgas atturēšanās parakstīt līgumu, un šī kavēšanās turpinājās veselus divdesmit gadus. Piegriezīsimies nedaudz Viļņas līguma saturam. Livonija skaitījās par padekušos tieši Polijas un Lietuvas ķēniņam, un tas apsoliļās panākt līguma atzīšanu no Polijas seima, bet pagaidām, kamēr tas nebija noticis, Livoniju apņēmas sargāt tikai Lietuvas spēki, un tā skaitījās par ietilpinātu Lietuvas valsti. Padošanās noteikumi apsoliļja ievērot pašreizējo ticību Livonijā, t. i. protestantismu, tāpat atstāja visas līdzšinējās muižnieku un pilsoņu brīvības un tiesības, sevišķi pieminētas mantošanas tiesības un tiesas spriešanu pēc veciem likumiem un ierašām. Tiesnešu amatos bija ievēlami šejienes vācu tautības muižnieki, tāpat arī citi pārvaldes amati bija dodami tikai vācu tautības personām. Kara laikā pilis varēja pārvaldīt arī cittautībnieki; te bija domāti leiši un poļi. Ordeņa mestram piešķīra par lēni Kurzemi un Zemgali līdz ar hercoga titulu. Ķēniņš apņēmas izpirkt Prūsijai ieķīlāto Grobiņas apgabalu. Tālāk līgumā runā par pārējo Livonijas daļu Daugavas labajā krastā. Šī daļa palika paša ķēniņa pārziņā. Par tās pārvaldnieku un savu vietnieku ķēniņš šē iecēla Gotardu Ketleru. Ketleram atļāva dzīvot Rīgas pilī un kalt naudu līdzīgu Lietuvas naudai. Beidzamajā paragrafā Livonijā noliedza uzturēties židiem.

Par latviešiem nebija minēts ne vārds. Tie līgumā pavisam notušēti, tā autora Hildesheima veiklības dēļ. Par šī līguma noslēgšanu Hildesheims dabūja pie Cēsīm veselu muižu. Kaut gan līgumu noslēdza faktiski ar Lietuvu, tomēr nacionālā pusē ne nespēlēja nekādu lomu. Arī Lietuvas likteņa noteicēji magnāti Radziviļi un Chodkeviči un citi nebija stipri savā nacionālajā apziņā. Lietuvas valsts valoda šai laikā bija baltkrievu valoda. Viņā bija sarakstīti arī valsts likumi. Vēlāk tās vietu ieņēma poļu valoda, un leišu aristokratija pārpoļojās.

Pēc padošanās līguma noslēgšanas Livonijas muižnieki iesniedza ķēniņam parakstīšanai vēl kādu citu dokumentu. Tas vēstures literatūrā plaši pazīstams ar „Sigismunda Augusta privilēģijas” nosaukumu. Ķēniņš apsoliņās šo dokumentu parakstīt un dot arī Polijas un Lietuvas seimiem apstiprināt. Bet apstiprināšana no seima puses nenotika. Zviedru laikā šī dokumenta oriģināls bija pazaudēts, un zviedru valdība to neapstiprināja. Krievu valdība vēlāk to atkal apstiprināja, un muižnieki uz viņu mēdza vienmēr atsaukties kā uz īstu dokumentu.

Šis dokuments sastāv no 27 § §. Tajā redzam šī laikmeta muižnieku prasības un intereses. Redzam, ka viens otrs viņu privilēģiju stūris balstījās uz latviešu zemnieku ierobežojumiem.

Aplūkosim tikai tos punktus, kas skāra latviešu zemnieku intereses.

Tā XX. § noliedza tirgotājiem - uzpircējiem slepeni iepirkt no zemniekiem ādas, apiņus, labību un citas preces. Tās varēja pirkt tikai no muižniekiem.

XXII. Izbēgušie zemnieki jāatdod atpakaļ viņu agrākajiem kungiem.

XXIII. Valsts zemniekiem nevar uzlikt nekādas klaušas, Tiem jāstrādā tikai saviem kungiem.

XXVI. Muižniekiem piešķirama kriminālās un civilās tiesas vara pār zemniekiem, lai tos iebaidītu, jo agrāk bijuši gadījumi, ka zemnieki savus kungus nonāvējuši.

Pārējie paragrafi šai līgumā skar pašu muižnieku lietas. Viņi pieprasa stipri paplašinātas mantošanas tiesības par savām muižām, lai tās varētu pārdot un dāvināt bez atsevišķas zemes kunga atļaujas. Nekur neredzam minam kaut kādus muižnieku pienākumus pret valsti. Bet no valsts gan viņi prasa skolu celšanu, baznīcu atjaunošanu, nodokļu atļāšanu u. c.

Šīs privilēģijas nāca par labu galvenā kārtā Vidzemes bijušo ordeņa zemju muižniekiem, kuŗu tiesības ordeņa laikā

nebija tik plašas kā bīskapijās. Ar to viņi cerēja šo starpību izlīdzināt. Leiši un poļi sākumā arī ievēroja vienu otru nosacījumu, piemēram, ticības jautājumos. Tika izbeigta bīskapiju pastāvēšana, un katoļu ticība atstāta savai galīgai izmiršanai. Tas izskaidrojams ar to, ka arī Lietuvā un Polijā šīn laikā plaši bija izplatījusies reformācija. Tā minētais leišu magnāts N. Radzivils bija Kalvina piekritējs, un tādi bija gandrīz visi Lietuvas muižnieki. Polijas taktika ticības lietās mainījās tikai vēlāk — Stefana Batorija laikā.

Kā tad norisinājās padošanās nosacījumu izpildīšana?

1562. g. 28. janvārī Rīgā ieradās ķēniņa vietnieks Nik. Radzivils un mēģināja pierunāt Rīgas pilsētu pievienoties Viļņas līgumam. Tā arī to apsolīja, bet ar nosacījumu, ka līgums stāsies spēkā tikai tad, kad to būs ratificējis Polijas seims. Bet Polijas seims kavējās to izpildīt, un Rīgas padošanās ieilga.

3. martā Ketlers vēl kā ordeņa mestrs, atsvabināja Rīgu un visu zemi no zvērasta Livonijas ordenim.

5. martā Ketlers komturam un bruņinieku klātbūtnē nodeva Radzivilam ordeņa piļu atslēgas un zīmogus. Ordeņa brāļi noņēma no sevis krustus un novilkā baltos mētelus par zīmi, ka viņi vairs nav garīgas personas. Viens otrs pie tam esot radājis... Ar šo ceremoniju noslēdzās garš vēstures posms. Lietuvas kunga priekšā noliecās augstprātīgo un lepno vācu bruņinieku galvas un centās vēl sev izkaulēt kaut kādas privilēģijas. Lietuva varēja ar lepnumu noskatīties, ka viņas niknākie pretinieki beidzot gulēja viņas priekšā uzvarēti.

„Tā izbeidzās nelaimīgi ordeņa vara Livonijā, kas te laimīgi bija pastāvējusi 300 gadus,“ nosaka chronists Kelchs aprakstot šo ceremoniju Rīgas pilī. — Jā, kam laimīgi, kam nelaimīgi!

Tā Livonijas agrākie kungi savas valstis bija pārdevuši dažādām kaimiņu valstīm, saņemdami maksu vai nu skaidrā naudā, vai dažādu privilēģiju veidā, vai arī tikai privilēģiju solījumus. Cik nederīga mūsu zemes ģeografiskajam stāvoklim bija bijusi agrākā Livonijas iekārta, tikpat negudru soli spēra viņas kungi tagad, izdalot zemi tik daudzām kaimiņu valstīm uzreiz, tā sašķeļot zemi sīkos gabaliņos. Mētīsim skatu uz ainu, kāda bija radusies Livonijā pēc pēdējā Viļņas līguma. Zeme piederēja tagad pavisam septiņiem kungiem: 1. patstāvīgā Rīgas pilsēta (līdz 1582. g.); 2. Kurzemes-Zemgales hercogiste; 3. Vidzeme un Latgale tieši leišu rokās; 4. Ziemeļigaunija ar Rēveles pilsētu — zviedriem; 5. Piltene un Sāmsala piederēja dāņu Magnusam; 6. Virija ar Tērbatu un Narvu — krieviem

(līdz 1581. g.); 7. Grobiņas apgabals Prūsijas hercogam (līdz 1609. g.).

Tāpēc nav ko brīnīties, ka šo daudzo īpašnieku dēļ vēlāk Livonijas apstākļi sarežģījās vēl vairāk, jo katra no lielākajām valstīm pretendēja iegūt savā varā visu Livoniju. Bez cīņas to nevarēja panākt, un mūsu zemes druvās mina atkal svešu tautu kara zābaki, un zobeņi atņēma dzīvību pēdējiem iedzīvotājiem, kas kā zvēri slapstījās pa mežiem.

Ja Lietuva un Polija būtu atļāvusi krieviem nostiprināties Baltijas jūras krastos, tad tas nozīmētu sevis nobīdīšanu otrā vietā un pilnīgu Krievijas pārsvaru. Arī Zviedrijai bija svarīgi kaut ko paturēt no Livonijas, jo te bija maizes klēts un tirdzniecības centri ar Krieviju. Dānija atkal nevēlējās, lai Livoniju iegūtu zviedri. Visas šīs pretenzijas varēja izšķirt tikai ieroči, un viss tas vēstīja garus un ilgus karus šo daudzo valšķu starpā. Tāds karu laikmets arī iestājās ar Livonijas kara izceļšanu un turpinājās ar nelieliem pārtraukumiem gandrīz 100 gadus (1558.—1660. g.).

Atgriezīsimies vēl pie notikumiem Rīgas pilī 1562. g. sākumā. Pēc oficiālās Livonijas ordeņa likvidēšanās un zvērasta nodošanas Polijas ķēniņam, Ketlers par to saņēma savu algu, un ķēniņa vietnieks Radzivils to pasludināja par Kurzemes un Zemgales hercogu. Tāpat atdeva atpakaļ piļu atslēgas un ķēniņa vārdā to iecēla par pārējās Livonijas pārvaldnieku. Viļņas līgumam pievienojās arī Rīgas virsbīskaps un paturēja savā pārvaldīšanā visas muižas. 1563. gadā viņš nomira un tā izbeidzās arī Rīgas virsbīskapijas pastāvēšana, jo virsbīskapa koadjutors Meklenburgas Kristaps negribēja Sigismundam Augustam zvērēt, uzskatīdams padošanos ķēniņam par nelikumīgu, bet devās ar sūdzību pie Vācijas ķeizara; vēlāk viņš palīdzību meklēja arī Zviedrijā, bet visas pūles palika veltas — savu cerēto valsti tas bija pazaudējis.

4. Livonijas kara turpināšanās.

Pēc padošanās Lietuvai pirmajos gados, kamēr par pārvaldnieku bija Ketlers, Vidzemē un Latgalē nekas nemainījās, jo karš ar krieviem tāpat turpinājās.

Krievi bija ļoti sašutuši par zviedru iejaukšanos Livonijas lietās, sevišķi par Rēveles ieņemšanu, jo tie paši ļoti gribēja iegūt šo ostu. Rēvele vēlāk izturēja trīs garākas krievu aplenkšanas. Tomēr krievi karu ar zviedriem citur neiesāka un agrāk noslēgto pamieru vēl pagarināja līdz 1563. gadam, jo

nevēlējās iegūt uz reizi divus ienaidniekus — zviedrus un leišus. Bez tam Krievijas caram bija radies jauns projekts, kā iegūt netikai Livoniju, bet arī Lietuvu un Poliju. Šo valšķu kopējam ķēniņam nebija vīriešu kārtas pēcnācēju, tāpēc cars iesāka sarunas par precībām ar kādu no Sigismunda Augusta meitām, tā cerēdams, ka pēc ķēniņa nāves to leiši un poļi ievēlēs par savu ķēniņu. Tomēr sarunas nenoveda pie krieviem labvēlīga rezultāta, jo krievu izraudzīto „brūti“ poļi atdeva kādam Zviedrijas princim. 1561. g. kara darbība leišu-poļu un krievu starpā atkal atjaunojās. Leišu karavadonis Radzivils ieņēma Igaunijā Tarvasti, tomēr septembrī leišus krievi pie Pērnavas sakāva un tie atkāpās. Tālāk viss 1562. g. pagāja mazākās sadursmēs. Leiši iebruka Krievijā, aizgāja līdz Opočkai, krievi atkal savukārt ielauzās Lietuvā un izdedzināja Vitebskas priekšpilsētas. Abas puses laupīja un postīja, cik varēdams. Nopietnāka kara darbība atkal atjaunojās 1563. g., kad krievi ar lielu karaspēku uzbruka Polockai un ieņēma šo svarīgo pilsētu. Polocka veda plašu tirdzniecību ar visu Krieviju, saņemdama ārzemju preces pa Daugavu no Rīgas. Jānis Bargais toreiz, saprazdams Daugavas tirdzniecisko nozīmi, izteicies, ka Daugavai esot „sidraba krasti, zelta dibens“. Daļa krievu iebruka arī Vidzemē, postīja un laupīja Valmieras un Cēsu apkārtnē. Beidzot leiši saderēja ar krieviem pamieru līdz 1563. g. decembrim.

Šinī pašā laikā Livonijā bija ieradies virsbīskapa koadjutors Meklenburgas Kristaps un gribēja iegūt nomirušā virsbīskapa zemes. Ketlers Kristapu sagūstīja un izdeva poļiem, kur tas gūstā pavadīja vairāk kā 5 gadus un tam pārgāja interese par Rīgas virsbīskapijas iegūšanu.

Reizē ar Kristapu karu ar leišiem uzsāka arī zviedri. Viņi ieņēma Karkusas pili un Hapsalu. Ketlers centās zviedru iebrukumu aizturēt. Kā zviedru, tā Ketlera karaspēkā bija noorganizējušās tā sauktās „Hofleut“u nodaļas. Tie bija agrākie ordeņa bruņinieki un to kalpi. Viņi tagad par naudu kalpoja te vienai, te otrai pusei, kā nu kuŗo reizi tas bija izdevīgāk. Viņus raksturoja kā nežēlīgus zemnieku aplaupītājus.

1564. g. krievi atjaunoja karu ar leišiem, pēdējie tomēr guva vairākas uzvaras. Vidzemē leišu spēki bija niecīgi un krievi izdarīja parasto laupīšanas gājienu līdz Smiltenei, Cēsīm, Valmierai un Raunai. No šejienes tie esot aizveduši sagūstītus 3200 cilvēkus. Leiši turpināja arī karu ar zviedriem. 1565. g. tie padzina zviedrus no Pērnavas, ko tie nesen bija ieņēmuši. Sakarā ar to Lietuva sāka vairāk interesēties par Livoniju.

Vispirms jau visādā ziņā gribēja panākt Rīgas padošanos. Par Rīgas prasībām jau bija sprieduši arī vairāki Polijas seimi, bet nebija varējuši vienoties, jo Polijas tiešās intereses toreiz vēl tik tālu nesniedzās.

Tad ķēniņam par Ketleri sāka ienākt sūdzības, ka viņš virsbīskapijas zemes dodot vairāk agrākajiem ordeņa locekļiem, apiedams pašus bīskapijas muižniekus. Ķēniņam jau tā nepatika Ketlera sazināšanās ar ārzemēm un patstāvīgā karaspēka līgšana, un viņš nu gribēja Livoniju ciešāk saistīt ar Lietuvu. Sevišķi to prasīja karš ar zviedriem un krieviem. Tāpēc ķēniņš izraudzīja jaunu Livonijas pārvaldnieku, atstājot Ketleram tikai Kurzemi un Zemgali. Par Ketlera vietnieku Livonijā (t. i. tag. Vidzemē un Latgalē) izraudzīja leišu augstmani J. H. Chodkeviču, Žemaites stārstu un Lietuvas maršalu. Viņu amatā iecēla 1566. g. 2. augustā un uzticēja tam Livonijas administrātīvo pārvaldīšanu un arī karaspēka virspavēlniecību, dodot viņam Livonijas administratora un hetmaņa titulu. Dodoties uz Livoniju, ķēniņš deva līdzī rakstu par Chodkeviča varas robežām:

“... un mēs esam viņa gaišībai (Chodkevičam) nodevuši visu noteikšanu, varu un rīcības brīvību Rīgas virsbīskapijā un visās citās mūsu pilīs, tāpat arī karaspēka pavēlnieka amatu (hetmaņa) Livonijā, esam viņam piešķīruši vispilnīgāko varu pār Rīgas virsbīskapiju un par Jums, kalpotājiem, esam pavēlējuši sargāt zemes robežas un dot taisnību tiem, kam pāri darīts, tāpat esam atļāvuši pieņemt dienestā vajadzīgos cilvēkus...” Redzam, ka Chodkeviča tiesības bija ļoti plašas. Viņa uzturam un reprezentācijai piešķīra Siguldas pili ar visiem ienākumiem.

9. zīm. Rīga ap 1575. g.

Chodkevičam bija uzdots piedabūt padoties Rīgas pilsētu, izdzīt zviedrus no Igaunijas un pievienot to pārējai Livonijai. Chodkevičs 1566. g. 5. novembrī ieradās Koknesē, kur bija saņācis landtāgs, un pārņēma no Ketlera Livonijas pārvaldīšanu. Tad drīzumā sasauca Cēsīs jaunu muižnieku sanāksmi un vienojās par jaunu līgumu starp muižniekiem un ķēniņu. Šo līgumu apstiprināja visā drīzumā, t. i. 26. dec. 1566. g. Grodņā sanākušais leišu seims, kur šo līgumu cēla priekšā pats Chodkevičs.

Apskatīsim tuvāk šī līguma saturu:

Kurzeme atšķīrāma no Pārdaugavas zemēm, un pēdējās kļūst par Lietuvas sastāvdaļu, kļūst kopā ar Lietuvas par vienu ķermeņa locekli ar kopēju galvu — ķēniņu... („mem-

10. un 11. zīm. Pārdaugavas hercogistes vairogs.

brumque-unius corporis perfectum, unumque corpus unius capitis“). Kas valda Lietuvā, tas ir arī Livonijas valdnieks. Protestantisms še nav traucējams, un nav tur pielaižami citu konfesiju sludinātāji. Garīdznieku un ierēdņu sagatavošanai še nodibināma augstāka skola. Skolas un baznīcas dibināmas arī zemniekiem. Pārvaldes amati piešķīrāmi tikai vā-

ciem, jo Livonijas iedzīvotāju lielākā daļa esot vāci! Visa province iedalāma 4 apriņķos: Rīgas, Turaidas, Cēsu un Daugavpils. Iekārtojama arī tiesa: katrā apriņķī 3 zemes soģi, 2 ase-sori un notārs. Kaļamai naudai jābūt vienvērtīgai ar Lietuvas naudu. Tā kā tiesību ziņā Vidzemes muižnieki esot uz zemākas pakāpes kā Lietuvas muižnieki, tad šai ziņā viņi pielīdzināmi Lietuvas muižniekiem. Ir jau paredzēta Lietuvas apvienošanās ar Poliju, un līgums nosaka, ka arī tad Pārdaugavas provincē tomēr paliek pie Lietuvas. Līguma pēdējā § šai Pārdaugavas teritorijai piešķir hercogistes titulu (Ducatus Ultradunensis) un dod viņai savu vapeni: sidraba greifs uz sarkana fona ar iniciāliem S. A. Livonijas pārstāvji (vāci un leiši) ņem dalību Lietuvas seimā. Tāds ir isumā jaunā līguma saturs.

Chodkevičs ieradās 1567. g. Livonijā un sāka te rīkoties saskaņā ar jauno līgumu. Cēsu landtagā notika oficiālā Rīgas virsbīskapijas sekulārizācija — zemes paņēma valdība savā pārvaldīšanā. Tā kā šinī laikā Lietuvā un Polijā bija ļoti izplatījusies reformācija, tad par bīskapijas sargāšanu neviens vairs nedomāja. Svarīgākais Chodkeviča uzdevums tomēr bija iegūt Rīgas pilsētu. Chodkevičs arī tūlīt strauji ķērās pie šīs lietas kārtošanas. Tā kā ar labu nekas nebija panākts, tad viņš sāka lietāt varu. Daugavas lejas galā leiši sāka celt apcietinājumu, lai no turienes traucētu Rīgas tirdzniecību. Tas sacēla konfliktu. Stridū iejaucās beidzot Ketlers un panāca, ka leiši pārtrauca pagaidām apcietinājumu celšanu. Rīgas padošanās ieilga.

Šinī laikā gatavojās jaunas politisko attiecību pārmaiņas starp Lietuvu un Poliju. 1569. g. tika noslēgta Lietuvas un Polijas ūnija. Lietuva cerēja uz palīdzību savos karos ar Krieviju, polji atkal gribēja paplašināt savu iespaidu Lietuvā un iegūt dažas leišu zemes. Domas par ūniju bija radušās sakarā ar ķēniņa Sigismunda Augusta vecumu. Viņam nebija dēlu un pēc viņa nāves bija paredzama jauna ķēniņa vēlēšana. Lai arī uz priekšu paliktu kādas saites starp abām valstīm, tad ķēniņš gribēja tās saistīt ar formālu līgumu. Līdz šim Lietuvu un Poliju saistīja tikai kopējais ķēniņš, kas bija nācis no Lietuvas, tāpēc leiši arī viņam klausīja. Sasauca seimu Lublinas pilsētā, un uz to ieradās abu zemju augstmaņi. Leišu intereses aizstāvēja Chodkevičs un Kristaps Radzivils. Sarunas ievilkās garumā. Leiši negribēja ķēniņa izstrādāto līgumu parakstīt, jo tas bija pārāk labvēlīgs poliem. Pašā seima sākumā, kad leišu senātoru nebija klāt, polji pasludināja, ka leišu zemes — Volīnija, Ķijeva un Podolija — pārejot Polijas varā.

Beidzot ūnijas līgumu parakstīja arī leišu senātori. Tagad abām valstīm bija kopējs seims un senāts, tomēr katrai valstij atsevišķa pārvalde. Palika visi agrākie amati, atsevišķa valsts kase, atsevišķs karaspēks, atsevišķi likumi. Ūniju slēdzot, nāca dienas kārtībā arī Livonijas piederības jautājums. Kēniņš, kas turējās poļu pusē, aizrādīja atkal, ka Livonija piederot Lietuvai kopēji ar Poliju. Lietuvju senātori to negribēja nekādā ziņā atzīt, aizrādīdami, ka šai zemē lietuvji ieguldījuši lielus līdzekļus. Kaut gan Chodkevičs sākumā piekāpās šīnī jautājumā, tomēr vēlāk leīši savas pretenzijas uz Livoniju nekad neatsauca. Tā piemēram, kad notika zvērasta došana, leišu senātori pieprasīja, lai livonieši zvērētu reizē ar tiem, poļu senātori turpretim paskaidroja, ka Livonija esot kopējā province un zvērastu nodošot atsevišķi. Šai seimā Livonijas jautājumā ne pie kādas skaidrības nenonāca. Tomēr vēlāk poļi sāka maisīties Livonijas pārvaldē. Jau 1572. g. Chodkevičs pārmeta poļiem, ka tie esot sūtījuši sūtņus uz Livoniju ar pavēli te sasaukt landtāgu, apejot pašu administrātoru. 1573. g. seimā arī Polija atvēlēja līdzekļus Livonijas sargāšanai. Polijas valsts kase Chodkevičam atsūtīja 60 000 zlotus, karaspēka algošanai, citādi Livoniju varot pavisam pazaudēt. 1578. g. Chodkevičs vecuma dēļ atteicās no Livonijas administrātora un hetmaņa amata un nākošajā, 1579. g., viņš nomira. Jauns administrātors pagaidām netika iecelts, karaspēku pārzināt šē uzņēmās Kristaps Radzivils.

Krievi redzēdami, ka ar varu tagad Livoniju grūti iegūt, jo to sargāja vairākas stipras valstis, piegriezta vērību vairāk diplomātiskajām sarunām. Tā viņi mēģināja pierunāt labprātīgi padoties Rēveli, solot viņai lielas priekšrocības un labumus. Cars piegriezta vērību arī dāņu Magnusam un to uzaicināja apmeklēt Maskavu, kur arī 1570. gadā Magnuss ieradās, cerēdams, ka krievi viņam atdos pārvaldīt ieņemto Livonijas daļu. Krievi viņu uzņēma ļoti laipni, apprecināja ar kādu krievu kņazieni, un tiešām izsludināja arī par Livonijas kēniņu. Tā tad Livonijai nu bija arī savs kēniņš!

1570. g. neilgi pirms Magnusa ierašanās Maskavā, krievi bija saderējuši ar leišiem pamieru uz trīs gadiem, lai būtu tiem brīvas rokas cīņai ar zviedriem un lai visādā ziņā iegūtu Rēveles pilsētu. Krievi karaspēku vadību, saprotams, atdeva tikko izsludinātajam Livonijas kēniņam. Bet Magnuss nebija meistars kara lietās. Pēc ilgākas Rēveles aplenkšanas viņš tomēr to bija spiests atstāt, neko nepanācis. Magnusa karaspēkā bija daudz „hofleut“u, kas pēc krievu aiziešanas laupīja Igaunijas zemēs. Daļu no tiem zviedriem izdevās pārsteigt

un iznīcināt. Vēlāk šie „hofleut“i kalpoja zviedru karaspēkā. Arī krievi viņus sāka vervēt cīņai ar tatāriem, un krievu dienestā kāda virsnieka Fārensbacha vadībā salasījās ap 7000 šādu hofleutu.

Krievi 1572. g. atkārtoja iebrukumu Igaunijā un mēģināja atkal iegūt Rēveles pilsētu. Zviedri bija salīguši karām ar krieviem vairākus tūkstošus skotu, bet pie Vezenbergas skoti sa-

12. zīm. Polijas ķēniņš Štefans Batorijs (1576.—1586. g.).

naidojās ar hofleutiem, un vairāk kā tūkstotis skotu tika apkauti. Pārējā daļa pārbēga pie krieviem.

1572. g. nomira Polijas ķēniņš Sigismunds Augusts. Ar viņa nāvi izbeidzās leišu ķēniņu dinastija uz Polijas troņa. Kandidātu uz brīvo troni saradās daudz, to starpā arī krievu cars Jānis Bargais, ko sevišķi atbalstīja Lietuvas krievi. Tomēr par ķēniņu ievēlēja Francijas ķēniņa brāli, Anžujas hercogu Indriķi. Bet pēc dažiem mēnešiem Indriķis aizbēga at-

pakal uz Franciju, jo viņam bija radušās izredzes iegūt Francijas troni. Vēlēšanas cīņas iesākās no jauna. Polijas lielgruntnieki ievēlēja Maksimiliānu, Vācijas ķeizaru, bet otrā dienā, zemākie muižnieki Stefanu Batoriju, Septiņkalnes valdnieku, pēc tautības ungāru. St. Batorijs rikojās ļoti enerģiski. Viņš tūlīt ieradās Krakovā, apprecēja Sig. Augusta māsu un 1576. g. kronējās par Polijas ķēniņu. Arī leiši beidzot to atzina par savu valdnieku. Kamēr norisinājās ķēniņa vēlēšanas cīņa, kara darbība ar krieviem bija pārtraukta. Krievi pa šo laiku 1575. g. vēl reiz gan izmēģināja laimi pēc Rēveles, bet atkal veltīgi. Krievi tomēr neatteicās no sava nodoma — iegūt Livoniju, un tā kā bija zudušas visas cerības kaut ko sasniegt diplomātiskā ceļā, sāka gatavoties lielākam karagājienam uz Livoniju. Tie izraudzīja karošanai izdevīgu momentu, kad visus Stefāna Batorija spēkus aizņēma cīņa ar Dancigas pilsētu, kas negribēja zvērēt jaunajam Polijas ķēniņam. Bet poli katrā ziņā gribēja nosargāt šo vienīgo izeju uz jūru un tāpēc še savilka visus spēkus, Livoniju atstājot pilnīgi savam liktenim. Chodkevičam pietrūka naudas ko maksāt kareivjiem, un viņš gribēja pavisam atteikties no sava amata. Jau agrāk viņš bija iekīlājis Siguldas pili, lai iegūtu līdzekļus karaspēka algošanai. Ķēniņam tikai ar lielām pūlēm izdevās Chodkeviču pierunāt palikt savā postenī. Livonijas pilis bija palikušas tikai nelielas karaspēka nodaļas: Daugavgrīvā 160 cilvēku, Vilakā — 100; Rēzeknē un Ludzā pa 50; Limbažos — 25. Beidzot arī pašam Chodkevičam vajadzēja doties uz Dancigu un Livonija palika pilnīgi neaizsargāta. Livonieši pārmeta leišiem, ka viņi nesargājot zemi no krieviem, bet, kā liekas, toreiz neviena Lietuvas daļa nav bijusi labāk apsargāta. Uz livoniešu rakstu Chodkevičs saskaities atbildēja, ka viņš nevarot palīdzēt un ja arī viņš varētu, tad viņš palīgā livoniešiem nesūtītu pat nederīgu govi! Vairāk gan par Livoniju rūpējās St. Batorijs, jo viņš kronēšanas laikā bija apsolijs iekarot visu Livoniju, tomēr šī palīdzība izpaudās vairāk uzmodinājumos vārdiem. Kad poli sāka gatavoties Livoniju aizstāvēt 1577. g., tad lielais krievu uzbrukums jau bija iesācies. Milzīgas krievu karapulku masas bija sadzītas Novgorodā un Pliskavā, un tām pievienojās vēl iepriekšējā gada neveiksmīgie Rēveles aplencēji. Krievi šai karā mēģināja izmantot arī Magnusu. Magnuss gan bija iesācis sarunas ar St. Batoriju, bet kad cars viņam pavēlēja ierasties Pliskavā, tad viņš arī paklausīja. Še viņi izlīga un vienojās par paredzētā ieguvuma sadalīšanu. Krievi piešķīra Magnusam zemes uz ziemeļiem no Gaujas, kopā ar Cēsīm. Pārējo Vidzemi līdz Daugavai gri-

bēja paturēt pats cars, un Magnusa karaspēkam to nebija brīv ieņemt.

Kā izlūkus Krievija izsūtīja tatārus. Tie, sakāvuši nelielu leišu nodaļu, ziņoja caram, ka Livonijā nekādu lielu spēku nesot. Krievi no Pliskavas izgāja vasaras vidū, 13. jūl. Viņu bija ap 30 000 cilvēku. Jau agrāk otrs krievu karapulks no Novgorodas bija devies uz Trikati un Valmieru. Šie iebrucēji šausmīgi izkāva un izpostīja Trikātes, Valmieras, Nītaures, Siguldas un Turaidas apkārtni. Viņu priekšpulki nonāca pat līdz Krustpilij. Pats cars 16. jūl. bija jau pie Viļakas, ko sargāja tikai 25 cilvēku liels garnizons un vietējie iedzīvotāji, skaitā ap 20. Tie, saprotams, krievu pārspēkam nemaz nemēģināja pretoties. Krievi kareivjiem atļāva aiziet, bet pārējie iedzīvotāji palika. Tālāk krievu spēki virzījās uz Ludzas pili, kas arī 24. jūl. padevās bez cīņas. Šo pili aizstāvēja vāci. Viņi pēc padošanās izteica vēlēšanos iestāties krievu dienestā, un ar prieku krievi tos ieņēma. Tāpat 27. jūlijā arī Rēzekni krievi ieņēma bez neviena šāviena. Tikko krievi bija pienākuši pie Rēzeknes pils, tūlīt viņas aizstāvji iznāca pretī un lūdza žēlastību, lūdza arī viņus uzņemt savā dienestā tāpat kā Ludzas aizstāvjus. Tālākais krievu ceļš bija uz Daugavpili, kur arī nekādu pretestību nesastapa. Atstājuši šo garnizonu, krievi virzījās uz Krustpili un Ļaudonu. Abas pils padevās atkal labprātīgi. Nākošā pils bija Cesvaine. Te tomēr garnizons nepaklausīja Jāņa Bargā pirmajam uzaicinājumam padoties, tāpēc vēlāk, kad pils labprātīgi padevās, ar tās aizstāvjiem apgājās ļoti zvēriski — tos visus nomocīja nežēlīgā kārtā. No Cesvaines daļa krievu aizgāja uz Gulbeni, bet galvenie spēki 22. aug. ieņēma Bērzaunes un Kalsnavas pils un tad devās uz Koknesi. Kamēr krievi iekaroja minētās pils, Livonijas ķēniņš Magnuss bija izlaidis uzsaukumu Vidzemei padoties viņam, viņš visus sargāšot no krieviem, jo krievi viņam atdošot Livonijas pārvaldīšanu. Šis uzsaukums stipri iespaidoja livoniešus, tā ka viņi pat padzina no dažām pilīm leišus. Magnusa karaspēks ieņēma arī Cēsis un Koknesi. Kad pie Kokneses ieradās krievi, tad te priekšā jau bija Magnusa ļaudis. Krievi visus vācus lika nokaut. Dzīvs palicis tikai tulks Ancis un vācietis Hansis Bergs. Tikpat nežēlīgi krievi apgājās ar Ērgļu un Aizkraukles pils garnizoniem, nonāvēdami visus vāciešus. 29. aug. padevās arī Lielvārdes un Skujienas pils, un krievu pulki nonāca pie Cēsīm, ko jau atkal bija ieņēmuši Magnusa ļaudis. Cars pavēlēja pašam ķēniņam Magnusam ierasties pie sevis, apgājās ar to diezgan bargi un beidzot iemeta cietumā. Pilsētu

ieņēma krievi, bet pilī palikās vāci, kas, baidīdamies no varmācībām, krievus pilī nelaida. Iesākās pils apšaudīšana. Kad aizstāvji redzēja, ka nespēs pretoties, tie nolēma iet labprātīgi nāvē un, palikuši zem kādas telpas apakšā pulvera mucas, tās aizdedzināja. Pēc sprādziena krievi ieguva arī sadrupušo pili, un ar vēl palikušajiem dzīvajiem apgājās ļoti nežēlīgi. Krieviem bez ciņas padevās vēl TriKate, vēlāk arī Rauna, Smiltene u. c. pilis. Tā līdz rudenim krievu rokās nonāca visa Vidzeme, atlika vēl ieņemt tikai Rīgu, bet pie tās aplenkšanas krievi tomēr neuzdrošinājās ķerties klāt un aizgāja atpakaļ uz Krieviju.

Pēc galveno krievu spēku aiziešanas pils tomēr bija atstāti krievu garnizoni. Jau 1577. gadā izdevās atņemt krieviem Daugavpili, piedzirdot tās garnizonu un tad pēkšņi uzbrūkot. Nedaudz vēlāk krievi pazaudēja arī Cēsis, te tos sakāva leiši kopā ar zviedriem, Pie Cēsu ieņemšanas piedalījušies 100 vācu, 80 leišu jātnieku un 200 latviešu zemnieku, Chodkeviča sekretāra Bīriņa vadībā. Tāpat vēlāk Bīriņam ar latviešu palīdzību izdevās iegūt Burtnieku, Limbažu un Nītaures pili, izdzenot no tām Magnusa karaspēku. Magnuss, redzēdams, ka no krieviem neko vairāk neiegūs, uzsāka sarunas ar St. Batoriju, nodeva savus Vidzemes īpašumus leišiem un pats 1579. g. aizgāja dzīvot uz Pilteni, kur 1583. g. nomira. Piltenes dēļ vēlāk izcēlās pašiem pilteniešiem ar poļiem vesels karš.

1578. g. krievi mēģināja Cēsis atgūt atpakaļ, bet tā paša Bīriņa atvestie palīga spēki pili izglāba. Sevišķi nepatīkama bija ridzniekiem krievu uzturēšanās Lielvārdē, bet uzbrukumus krievi vienmēr atsita. Neveiksmīgs bija savukārt arī otrais krievu uzbrukums Cēsīm. Te viņus sakāva atkal leiši kopā ar zviedriem un atņēma visu artilēriju. Lielgabalnīki, negribēdami padoties gūstā un baidīdamies bēgt, daudzi pakārās turpat pie saviem lielgabaliem.

Pēc Jāņa Bargā aiziešanas no Livonijas, te bija viss izpostīts un izlaupīts. Ceļotāji stāsta, ka ceļā no Rīgas līdz Valakai nedzirdējuši nedz suni rejam, nedz gaili dziedam. Bērzaunes grāmatās par krievu postījumiem šis muižas toreizējais īpašnieks Tīzenhauzens ir ierakstījis: „Manās muižās ie-
naidnieks ir tā trakojis, ka no Kalsnavas palikuši pāri tikai mūri, Grostonā nav atstāts pat sētas miets, bet Mārcienā pamesta tikai viena rija. Bez tam līdz pamatiem nodedzinātas kādas 150 maņu nabaga zemnieku sētas, un daudzi no viņiem noslepkavoti vai aizvesti gūstā. Bērzaunes Galvenu ciemā 1577. g. bijis 50 sētu, bet 1582. g. vairs tikai 29; Melnavas ciemā

41 sētas vietā tikai 6; Radavas ciemā 50 sētu vietā 15; Gadēnu ciemā no 19 sētām palikušas 2, Silciemā no 26 tikai 3.

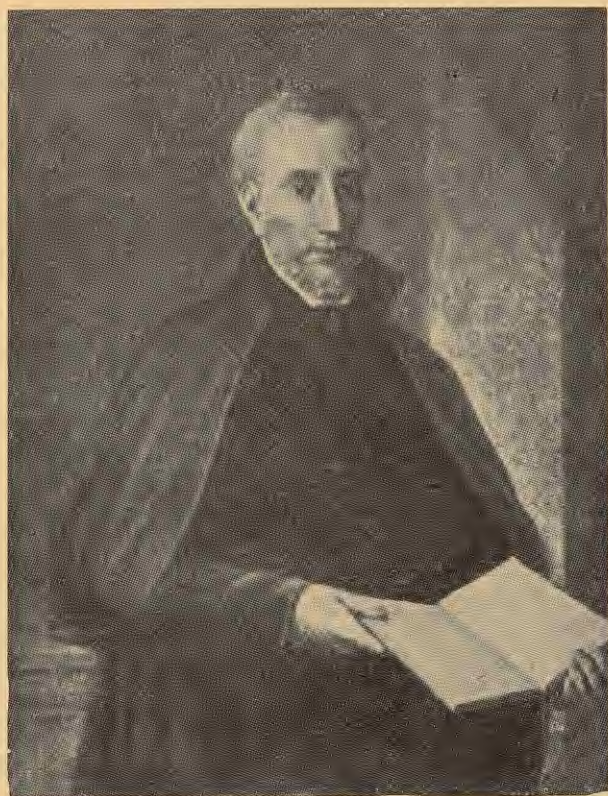
Mārcienā pirms krievu kara bijuši 30 saimnieki, 1582. gadā — 6. Kalsnavas muižas Satravas pagastā no 105 mājām nebijušas nopostītas 36, bet Dūmavas pagastā no 88 mājām — 31. Bez tam tā sauktie Meža ļaudis no 33 mājām pametuši postā veselas 17.“

Leišu karaspēks, kā redzējām, Vidzemē bija ļoti niecīgs. Kristapam Radzivilam Koknesē bija tikai 300 jātnieku. Krieviem tuvojoties tie pārcēlās pār Daugavu, un viņiem sekoja arī ap 300 cilvēku liela poļu jātnieku nodaļa.

Chodkevičs gan Lietuvā bija savācis 4000 vīru lielu karaspēku, bet viņš tomēr ar tik lielu krievu pārspēku baidījās uzsākt cīņu. Stefans Batorijs, atrazdamies pie Dancigas, arī nezināja ko darīt. Stāvoklis bija kļuvis kritisks, jo krievi tagad sāka apdraudēt arī Lietuvu, tādēļ Lietuvā izsludināja vispārēju mobilizāciju. Tomēr šie spēki lasījās kopā ārkārtīgi gausi, un to bija nepietiekoši, lai uzbruktu krieviem. Tad St. Batorijs uzsāka ar krieviem sarunas par miera derēšanu. To viņš darija, lai novilcinātu laiku, kamēr sanāk Polijas seims, no kura cerēja dabūt līdzekļus kara vešanai ar krieviem. 1577. g. beidzot Danciga padevās poļiem, tāpat izdevās vienoties ar pārējiem Polijas ienaidniekiem, tatāriem un turkiem. Tagad St. Batorijs varēja iesākt gatavoties uz cīņu ar krieviem, jo nu beidzot arī poļi atzina Livonijas svarīgumu. 1578. gada 20. janv. Varšavā sasauktais seims atzina kara vešanas nepieciešamību un atļāva vākt kara nodokli. Tomēr poļu muižnieku starpā šis karš nebija sevišķi populārs, un poļi tajā piedalījās mazā skaitā. Arī St. Batorijs nedomāja karot parastā kārtā, tas ir iesaucot muižniekus kara dienestā, jo, cik tas bija novērojis, tad šāds karaspēks pārsvaru pār krieviem nedotu. Tāpēc ķēniņš prasīja tikai naudu, par kuru viņš bija nodomājis algot kareivjus speciālistus. Par tādiem viņš bija izraudzījis savus tautiešus ungārus un vācu landsknechtus, kas kā karavīri bija slaveni visā Eiropā. Karaspēka un līdzekļu vākšanā pagāja viss 1578. gads. Karā pret krieviem ļoti dzīvu dalību ņēma arī lietuvji. Viņi kārtīgi nomaksāja kara nodokli un noorganizēja skaita ziņā lielu karaspēku, kura vadība bija uzticēta Nikolajam Radzivilam.

Pirms vēl St. Batorijs bija uzsācis savu uzbrukumu krieviem, lielas briesmas dabūja izciest kurzemnieki. 1579. gada 27. jūlijā pie Kokneses pār Daugavu pārcēlās ap 20.000 tatāru un iesāka laupīt Kurzemē. Bet jau pēc dažām dienām viņi aizgāja, saņēmuši ziņu, ka St. Batorijs iesācis virzīties uz Po-

locku. Šo pilsētu St. Batorijs iesāka aplenkt 30. aug., un pēc trijām nedēļām pilsēta padevās. Tālāk ķēniņš ieņēma pilsētas citu pēc citas. Visām pilīm bija koka apcietinājumi, pēc kuŗu aizdedzināšanas tās bija spiestas padoties. Nākošajā 1580. g. St. Batorijs kuŗu turpināja un ieņēma atkal vairākas krievu pilsētas, piem. Lielos Lukus, Neveli, Veližu un c. pilis. Kuŗu St.

13. zīm. Pāvesta legāts Antonijs Possevins.

Batorijs vēl turpināja arī nākošajā gadā, un tagad devās uz Pliskavu. Te arī izbeidzās viņa sekmes. Pliskavas mūrus neizdevās sadragāt, jo uzbrucēji savu pulveri bija izšāvuši visu pašā sākumā; ridzinieki gan vēl sūtīja jaunus krājumus, bet to bija par maz. Pie Pliskavas mūriem St. Batorijs piedzīvoja gandrīz vai katastrofu, jo bija uznākusi dziļa ziema, pilsētu

ieņemt nevarēja, pietrūka arī naudas kareivjiem algām, un tie jau draudēja pēc dažām dienām iet mājās. Bet arī krievu stāvoklis nebija sevišķi spožs, jo arī zviedri bija uzsākuši karu un Igaunijā atņēmuši krieviem daudzas pils, bet galvenais — Narvas ostu, caur kuriem krievi saņēma no ārzemēm ieročus un citas mantas. Tāpēc krievi steigzās ar miera sarunu uzsākšanu. Jānis Bargais par starpnieku miera derēšanā bija uzaičinājis pāvestu, dodams tam kādus solījumus par pareizticīgās baznīcas pakļaušanu svētam krēslam. Pāvests atsūtīja savu legātu jezuītu Possevīnu, kas arī vadīja miera sarunas. Sākumā Possevīns bija puslīdz bezpartejisks, bet redzēdams, ka no krieviem katoliu baznīca neko neiegūs, mēģināja atgūt katoliem vismaz Livoniju, bet lai to panāktu, tai bija jānonāk poļu rokās. Pēc ilgākām sarunām, mazajā Zapoljas sādžā St. Batorijs 1582. g. 6. janv. noslēdza ar krieviem pamieru uz 10 gadiem. Šinī līgumā bija izšķirts Livonijas liktenis uz ilgāku laiku. Krievi pilnīgi atteicās no Livonijas un labprātīgi atstāja šē ieņemtās pils. Par to atkal St. Batorijs atdeva atpakaļ krievu zemē ieņemtās pilsētas. Krievija palika tukšā, kaut gan bija izšķiedusi visvairāk spēka sava iespaida nostiprināšanai Baltijas jūras piekrastē.

Visvairāk posta karš bija atnesis mūsu zemei, kas bija izlaupīta un izpostīta. Miera dzīve tomēr neturpinājās ilgi, jo Livonijas piederības jautājums vēl nebija izšķirts galīgi. No ciņas lauka bija tikai aizgājis viens pretendents, bet palika vēl zviedri un pašreizējie krievu uzvarētāji leiši un poļi. Pēc nepilniem divdesmit gadiem viņu starpā uzliesmoja atkal karš, kas nesa ne mazāk posta kā tikko pabeigtais.

5. Notikumi Līvonijā Stefana Batorija un Sigismunda III. valdīšanas laikā.

Vispirms krievi aizgāja no Tērbatas, un to 24. febr. 1582. g. ieņēma St. Batorija karavadonis Jānis Zamoiskis. Vēlāk saziņoja latviešu un igauņu zērnīkus, un tie palīdzēja krieviem aizvākties pāri robežai. Līdz pavasarim jau tie bija projām. Lielākais St. Batorija ieguvums bija Rīgas padošanās. Rīgas pilsēta, redzējama ķēniņa sekmes, bija atzinusi par labāku padoties bez ciņas, un 1581. g. rātskungi jau bija zvērejuši St. Batorijam. Tagad viņai atklājās izredzes uz plašajiem Lietuvās un Polijas tirgiem. Rīgas pilsoņu starpā tomēr pret poļiem bija nomanāma liela neuzticība, sevišķi ticības lietās, jo tagad bija jābaidās no katoļticības atgriešanās, kaut gan līgumā ķēniņš

bija garantējis Augsburgas konfesijai pilnīgu brīvību. Līgumu derot, nebija noskaidrots baznīcu jautājums, jo katoli pieprasīja sev vienu baznīcu. Šī jautājuma izšķiršana bija atlikta līdz paša ķēniņa atbraukšanai uz Rīgu. Tas arī notika

14. zīm. Polijas lielkanclers Jans Zamoiskis.

tūlīt pēc miera noslēgšanas 1582. g. Jau 12. martā, vēl kamēr pastāvēja ziemas ceļš, St. Batorijs ieradās Rīgā. Viņu pavadīja daudzi leišu un poļu senātori, divi bīskapi un vairāki jezuiti. Ieradās arī Possevīns, kas bija bijis par starpnieku pie miera

slēgšanas ar krieviem. Tagad viņš mudināja ķēniņu rīkoties šeit sparīgi katoļu baznīcas interesēs. Pēc kara pabeigšanas bija stipri mainījušies ķēniņa uzskati par Livoniju. Viņš vairs negribēja atzīt saistības ar agrāko padošanās līgumu, nemaz nekur nerunāja arī par Sigismunda Augusta privilēģijām. Viņš Livoniju tagad sauca par „jauniekaroto“ provinci. Rīgā viņš bija ieradies, kā pats izteicās, „iekarot šo jauniegūto provinci“. — Rīgas pilī, kur bija apmeties ķēniņš, notika biežas apspriedes ar vācu muižniekiem un senātoriem. Te pats ķēniņš tagad iepazinās ar Pārdaugavas provinces stāvokli un pārkārtoja tās pārvaldi it sevišķi ticības lietās.

Vispirms ķēniņš pieprasīja no Rīgas pilsētas nodot vienu baznīcu katoļu lietošanā. To rīdzinieki sauca par līguma laušanu, tomēr rāte, nevēlēdamās sanaidoties ar ķēniņu, nāca pretī šām prasībām, vispirms piedāvādama krievu baznīcu, bet katoļi to neņēma. Tad rāte izšķīrās par latviešu Jēkaba draudzes baznīcas atdošanu, un katoļi ar šo bija arī mierā. Latviešu domas izpaudās kalendāra nemieru laikā, kad viens otrs akmens ielidoja jezuītu kolleģijas logos, kas bija novietojusies pie šīs baznīcas. Pēc Jēkaba baznīcas atdošanas ķēniņš apstiprināja Rīgas tiesības uz Māras un citām baznīcām. Tāpat nokārtoja arī Rīgas pilsētas saimnieciskās dabas jautājumus; norēķinājās par pulveri, kuŗu Rīga bija sūtījusi, Rīga savukārt bija spiesta samaksāt par kādreiz rīdzinieku nopostīto poļu uzcelto apcietinājumu Daugavas lejas galā.

Tālāk ķēniņš ķērās klāt pie visas Livonijas baznīcas lietu kārtošanas. Jau dodamies uz Rīgu, viņš bija nodomājis Livonijā ievest atpakaļ katoļu ticību. To viņš cerēja panākt, darbojoties kopā ar jezuītu ordeni. Katoļu baznīca šīni laikmetā uzsāka atkarot pazaudēto stāvokli Polijā un Lietuvā, un tur minētajam jezuītu ordenim bija lieli nopelni. Livonijā ķēniņš nolēma neatjaunot agrākās katoļu bīskapijas, bet dibināt tikai vienu jaunu bīskapiju Cēsis.

Tad ķēniņš iekārtoja valdības rokās pārgājušos agrākos ordena īpašumus. Vienu daļu ieskaitīja tā sauktajās savās „galda muižās“, kuŗas iedalīja trijās oikonomijās. Pirmās oikonomijas pārvalde bija Tērbatā. Pie tās piederēja kroņa muižas Igaunijā. Otrās oikonomijas pārvaldes centrs bija Alūksne. Pie tās pieskaitīja Viļakas, Rēzeknes un Gulbenes apgabalus. Trešās oikonomijas — Koknesē: tā aptvēra Aizkraukles un Lielvārdes apkārtni. Redzam, ka valdība ir paņēmusi visas bīskapiju zemes. Pārējās muižas, bijušajās ordena zemēs, izdeva uz lēnu tiesībām leišiem, poļiem un vāciem, kas kaut kā bija pakalpojuši karā. Tā, piem., karavadonim Fārensbacham atdeva

Karkusu, Dembinskam — Piebalgu, Bīriņam — Kolcenus, Korfam — Krustpili u. c. Pārējās pils nodeva stārstu pārvaldīšanā. Tādu stārstēju bija pavisam 27. Stārstējas bija ierīkotas: Rīgas, Cēsu, Daugavgrīvas, Kokneses, Pērnavas, Vilandes, Tērbatas, Neihauzenes, Alūksnes, Raunas, Kerepecas, Haseles, Oberpales, Rēzeknes, Laisas, Aizkraukles, Daugavpils, Siguldas, Tauras, Ērgļu, Cesvaines, Krimuldas, Turaidas, Limbažu, Suntažu un Gulbenes pils.

Par stārstiem bija iecelti galvenā kārtā leiši un poļi, reti vācietis. Daudzi bijušie ordeņa brāļi nedabūja neko, tāpat bez zemēm palika daudzi Rīgas virsbīskapijas muižnieki. Viņi par

15. zīm. Daugavpils ģērbonis 1582. g.

to sūdzējās ķēniņam, bet tas visu lietu izlemšanu atstāja nākošajam seimam, jo daudzi no viņiem esot bijuši neuzticīgi, tiem taču zemi nevarot dot. Vispirms tikšot iecelta speciāla komisija, kas pārbaudīšot muižnieku prasības un skatīšot cauri viņu dokumentus, kuri attaisnotu zemes turēšanas tiesības.

Ķēniņš Rīgā uzturējās līdz 2. maijam. Aizbraukdams viņš vēl piešķīra Daugavpilij Magdeburgas pilsētas tiesības, kas bija izplatītas Polijas pilsētās.

Par savu vietnieku Livonijā viņš bija izraudzījis lietuvi, Viļņas bīskapu, 26 gadus veco Georgu Radzivilu. To jezuīti bija paspējuši atgriezt atpakaļ pie katoļu ticības. Garīdznieka

16. zīm. Livonijas gubernātors Georgs Račivils.

iecelšana par gubernātoru norādīja, ka St. Batorijs Livonijā ticības jautājumam piegriezīs nopietnu vērību.

Jaunajam Livonijas gubernātoram bija arī atstāti norādījumi un instrukcijas, kā rīkoties zemes pārvaldē.

Jau atkal pirmajā pantā bija izteiktas rūpes par ticības lietām Livonijā, lai katoļu ticība no Rīgas, kur viņai tagad esot likti pamati, varētu atkal izplatīties pa visu provinci. Lai palīdzot tiem, kuriem esot nodotas pārzināšanā baznīcas, lai izsūtītu uz vajadzīgām vietām garīdzniekus, sevišķi uz Cēsīm, Valmieru un Pērnavu, un tos apgādādot ar visu vajadzīgo. Tomēr lai visu to darot ne pārāk strauji, bet pamazām, lai nedotu iemeslu jukām un dumpjiem. Otrajā pantā viņš dod savam vietniekam arī tiesības spriest galīgo tiesu visās lietās, izņemot jautājumus par zemes īpašumiem. Tie palika paša ķēniņa izšķiršanai. Tāpat lai turot acis vaļā un vērojot briesmas no ārpuses, vietējām vajadzībām viņš atstājot pilni nelielu kara spēku. Ja draudot kas bīstamāks, lai tūlīt ziņojot ķēniņam.

17. un 18. zīm. Stārasts un vaivads.

Šie nosacījumi bija izdoti pagaidām. Tos papildināja jau šinī pašā 1582. g. 4. dec. izdotie jaunie „Livonijas nolikumi“ (Constitutiones Livoniae). Arī šie jaunie likumi bija īsi, tomēr tie galvenos vilcienos skāra Livonijas pārvaldes un iekārtas apstākļus:

Cēsis nodibināma bīskapija. Pie tās atradīsies kanoniķu kollēģija. Bīskapam pilsētās un sādžās jārūpējas par baznīcu un skolu celšanu.

Paklausot rīdzinieku un livoniešu lūgumam, atļaujot viņiem pieturēties pie Augsburgas konfesijas. Tālāk nāk noteikums par

Livonijas provinces iedalīšanu trijos apriņķos — prezidiātos: Cēsu, Tērbatas un Pērnavas. Šos prezidiātus pārvalda prezidenti, kam katram sava apriņķa iedzīvotāji jāved karā, kad to ir pavēlējis gubernātors vai ķēniņš. Tad vēl „succamerarii“, — tāpat trīs karognesēji, ap kuriem kara laikā pulcējas apriņķa dižciltīgie un vienkāršie karavīri. Tāpat nodibināma zemes tiesa, kas sanāk uz sēdēm divas reizes gadā. Tās spriedumi pārsūdzami kopējā sanāksmē. Pilsētās uz tiesu spriež saskaņā ar viņu privilēģijām. Zemes tiesa tomēr neizspriež īpašuma lietas. To galīgā izlemšana pieder pašam ķēniņam. Ieceļami tiesneši, piesēdētāji, notāri. No vairākiem priekšā liktiem kandidātiem, ķēniņš izraugās piemērotākos. Lietas, kuras nepārsniedz 30 marku vērtību, var iztiesāt arī prezidenti.

Augstākā tiesas instance šē ir vispārējā sanāksme Cēsīs, divas reizes gadā, sv. Stanislava un sv. Miķeļa dienā. Sanāksmes vada gubernātors. Piedalās arī pārstāvji no lielākām pilsētām. Tiesa spriežama pēc Livonijā pieņemtajām tiesībām. Šīs tiesības tomēr drīzumā nosūtāmas ķēniņam to caurskatīšanai un tad ar ķēniņa parakstu tās tiks publicētas.

Vispārējo zemes vajadzību apspriešanas nolūkā (*conventus necessitatis publicae causa*) sasaukamas vispārējās sanāksmes (*landtāgs*). Ķēniņš šām sanāksmēm nosaka laiku un vietu. Pirms vispārējās sanāksmes sasaukšanas, vispirms noturamas apspriedes atsevišķos prezidiātos. Te izvēlami delegāti uz vispārējo sanāksmi. Šinīs sanāksmēs piedalās arī dažu lielāko pilsētu pārstāvji.

Tiesas lēmumus izpilda prezidenti. Viņi arī gādā par zemes iekšējo drošību. Tad nāk speciāls pants par zemniekiem ar virsrakstu: „Zemniekiem aizliegts nēsāt ieročus.“ „Un bez tam lai zemnieki ar dažādiem ieročiem, publiski vai privāti, neuzstātos un tos nenēsātu, izņemot medībās vai sargājot sabiedrības mieru, izsaukti no saviem kungiem. Vagariem atļauts būt apbruņotiem, izpildot savu amatu.“ Otrs punkts atkal skar zemniekus.

„Tāpat lai tirgotāji un jo sevišķi svešinieki pretēji muižnieku un pilsoņu tiesībām lai netirgotos slepeni sādžās un pagastos. Kungiem padotie (t. i. zemnieki) savas pārdodamās mantas lai ved uz pilsētām un tās pārdod atklātā tirgū. Tā kā esmu dzirdējis jau agrāk, ka zemnieku tauta Livonijā ir nedzirdēti apspiesta (*miris in modis*), tad tagad pavēlam šo zemnieku stāvokli padarīt ciešamāku un atrast šai nebūšanai provinces sanāksmē kādu projektu, kam pēc tā apspriešanas sanāksmē arī mēs pievienosim savu piekrišanu.“ —

Šie St. Batorija vārdi mums norāda, ka Livonijas zemnieku

stāvoklis ir dūries acīs arī Polijas valdniekam, kaut gan šī valsts bija klasiska zemnieku nebrīvības zeme. Vai kāds projekts sanāksmēs izstrādāts, tas nav zināms. Vēl daži avoti stāsta, ka ķēniņš gribējis zemniekiem miesas sodu pārvērst naudas sodā, bet paši zemnieki esot lūguši to nedarīt.

1583. g. sākumā gubernātors sasauca Rīgā landtāgu. Te tas paziņoja, ka cietīšot zemē Augsburgas konfesijas pastāvēšanu. Zemes turēšanas tiesības stipri ierobežoja, jo atzina par nelikumīgiem visus sava priekšgājēja Chodkeviča izdotos lēņus un dāvinājumus, ja tos speciāli nebūs apstiprinājis pats ķēniņš. Tāpat arī par derīgiem atzina tikai agrāko mestru un virsbīskapu piešķirumus, līdz markgrāfam Vilhelmam, pēdējam virsbīskapam.

19. zīm. Livonijas iegūšanas piemiņas medaļa.

Tālāk aizrādīja, ka muižnieku apcietinātās pilis Livonijā esot ļoti nevēlamas, jo kad tās esot ieņēmis ienaidnieks, tad to esot grūti izdzīt laukā, tāpēc lai muižnieki tās plēšot nost un dzīvošanai lai atstādot tikai apakšējo stāvu. Tāpat paziņoja, ka tikšot noorganizēta komisija, kas pārbaudīšot īpašumu piederību un to turētāju likumīgos dokumentus.

Šādi ziņojumi muižniekiem nebija patīkami, un viņu atbildes bija diezgan asas.

Tāda zemes turēšanas tiesību dokumentu pārbaudes komisija arī tika nodibināta. Viņā ietilpa viens šejienes vācu pārstāvis un viens ķēniņa cilvēks. Revīzijas komisija pastāvēja katrā apriņķī. Šādas revīzijas leišu un poļu laikmetā ir notikušas vairākas. To ziņojumi ir arī uzglabājušies. Šīs revī-

zijas rīkojās nesaudzīgi, un daudzi vācu kolonisti palika še bez zemes. 1584. g. janvārī Livonijas sūtņi devās uz seimu Viļņā, lai celtu tam priekšā savas sūdzības un parašas. Zīmīga kāda šī seima epizode, kas labi raksturo toreizējās leišu un poļu attiecības ar Livonijas vāciešiem. Seimā ieradušos ķēniņu apsveica Lietuvas lielkanclera dēlēns ar latīņu valodā sacerētu dzejoli. Dzejoli bija izteikts prieks par laimīgo krievu kara nobeigšanu. Tagad varešot atkal zelt zinātnes un mākslas. Tālāk, vēlēdams ķēniņam ilgu mūžu, lūdza viņam, lai tas esot tik laipns un izraidot no Livonijas aizjūras kungus (transmarinos) un šo provinci atkal pievienojot vienīgi Lietuvai. Sis Livonijas piederības jautājums jau bija pacelts iepriekšējā seimā tūlīt pēc kara izbeigšanas ar krieviem. Te St. Batorijs atzīdams Lietuvas nopelnus karā ar krieviem, bija ar mieru Livoniju atstāt vienīgi Lietuvai, arī pārējās poļu kārtas daudz neprotestēja. Tam pretojās tikai vienīgi Zamoiskis, tāpēc pievienošana nenotika, Livonija palika arī uz priekšu abu valšku pārzināšanā.

Ķēniņam iznāca sarežģījumi ar Rīgas pilsētu, kur 1584. g. bija izcēlušies tā sauktie „kalendāra nemieri“. — 1586. g. seimā Grodņā bija ieradušies arī Rīgas pilsētas deputāti un mēģināja panākt izlīgšanu ar ķēniņu. Valdība sāka rīkoties enerģiskāk. Vispirms lika atjaunot apcietinājumu pie Daugavas leļpus Rīgai, tad uzdeva Vidzemes muižnieku vadonim Fārensbacham savākt visus muižniekus, lai varētu doties karā pret Rīgu. Muižnieki arī salasījās pie Ādažiem. Še notika arī landtāga sēde 20. nov. Ieradās arī ķēniņa pārstāvis Penkoslavskis un atklāja sēdī, nolasīdams latīņu valodā sekošās ķēniņa propozīcijas, no kurām pati pirmā diezgan pārsteidzoša:

Vispirms ķēniņa majestāte izjūtot sāpes par to, ka Dieva sodības tik ilgi turpinoties Livonijā, bet majestāte esot pārliecināta arī, ka šīm tik ilgi turpinošām sodībām par pamatu esot tas, ka nabaga zemniekus viņu kungi tik nežēlīgi apspiežot un ar tik lielām klaušām un sodiem apliekot, kādas neesot dzirdētas nekur visā plašajā pasaulē, pat ne pagānu un barbaru zemēs. Un viņa majestāte arī nešauboties, ka Dievs kungs, šai zemei licis viņa varā nākt, lai beidzot šai ilgai tirannijai darītu galu. Viņa majestāte esot uzņēmusies nest vajadzīgās rūpes par saviem zemajiem un augstajiem pavalsniekiem, tāpēc arī viņa vēlēšanās esot, lai bruņinieki un muižnieki uz priekšu no tādiem spaidiem atturētos un saviem zemniekiem neuzliktu lielākas klaušas, kā šinī laikā tās ir Polijā un Lietuvā parastas. —

Otrā pantā, majestāte žēlojas, ka muižnieki neesot sevišķi uzticīgi Polijas kronim. Šinī ziņā tos lūdza laboties...

Kādas sekas bijušas šim ķēniņa aizrādījumam, to grūti spriest, bet šī jau bija otrā reize, kad St. Batorijs interesējās par zemnieku stāvokli Livonijā. Vai viņš būtu spēris tālākus soļus šinī virzienā, grūti pateikt, jo St. Batorijs šai pašā gadā nomira. Kara gājiens pret Rīgu nenotika, un pagāja ilgāks laiks, kamēr Rīga atkal samierinājās ar jauno ķēniņu.

Stefana Batorija pāragrā nāve Polijai bija sāpīgs zaudē-

20. zīm. Jans Zamaiskis.

jums. Šis enerģiskais ungārs Polijas valsts robežas bija stipri paplašinājis un nostiprinājis tās prestižu un varu Baltijas jūras piekrastē. To visu atkal pazaudēja nākošais valdnieks Sigismunds III., kaut gan arī tam netrūka izdevības Polijas varu vēl vairāk paplašināt.

1587. g. jūnijā Varšavā sanāca ķēniņa vēlēšanas seims. Kā jau parasti agrākajos Polijas seimos, arī šinī sanāksmē nebija vienprātības. Viena daļa polu un leišu magnātu ievēlēja par

ķēniņu Maksimiliānu, Austrijas hercogu, otra daļa ar Zamoisku priekšgalā — Sigismundu, Polijas ķēniņienes Annas māsas un Zviedrijas ķēniņa Jāņa III. dēlu. Ap to grupējās katoļu partija, jo Sigismunds jezuītu skolā bija uzaudzināts par stingru katoli un tas arī garantēja viņa darbību katoļu baznīcas labā. Tāpat katoļiem bija izredzes, ka pēc Jāņa III. nāves Sigismunds, mantojis Zviedriju, palīdzēs arī šē atjaunot katoļu ticību.

Enerģiskās Zamoiska darbības dēļ uz Polijas un Lietuvas troņa izdevās nostiprināties Sigismundam III. Viņa vēlākā darbība parādīja pilnīgu saskaņu ar pāvesta kūrījas interesēm un dažreiz Sigismunds tām kalpoja uzticīgāk, nekā savas zemes vajadzībām.

21. zīm. Sigismunds III.

Sigismunda katolisko orientāciju izbaudīja ar Livonijas protestanti, un viņa laikā šē pretreformācija sasniedza savu augstāko pakāpi.

Ķēniņa vēlēšanas seimā bija ieradušies arī Livonijas pārstāvji — kā muižnieku, tā arī Rīgas pilsētas.

Te viņi uzstājās ar savām sūdzībām un neatlaidīgi atgādināja agrākos līgumus un viņu tagadējo pārkāpšanu, t. i. straujo katoļticības izplatīšanos, bet, galvenais, ka muižas tiekot atdotas leišiem un poļiem, bet ne viņiem, vāciem, kurus tagad cenšoties no Livonijas pavisam iznīdēt. Rīgas pilsēta žēlojās par jezuītiem un par tirdzniecību traucējošo blokhauzu (apcietinājumu). Ne muižnieki, ne pilsēta tomēr šinī seimā neko ne-

panāca, jo nevienam nebija laika ar viņu sūdzību izmeklēšanu nodarboties.

Ķēniņu ievēlēja augustā, decembrī viņš kronējās Krakovā, bet pilnīgi uz troņa nostiprinājās tikai pēc tam, kad Zamoiskis, sagūstījis Maksimiliānu, to piespieda atteikties no savām pretenzijām uz Polijas troni.

1588. g. sākumā ķēniņš apstiprināja visas Livonijas un Rīgas pilsētas privilēģijas. Pēc tam, kad ķēniņš bija tuvāk iepazinies ar Livonijas apstākļiem, nākošajā 1589. g. seimā tika apstiprināti vairāki likumi, kas stipri skāra Livonijas pārvaldi un politisko dzīvi. Šos likumus sauc par „pirmo Livonijas ordināciju“ (Ordinatio Livoniae I.). Vispirms te ir noskaidrots jautājums par Livonijas piederību Polijai vai Lietuvai, kas nebija skaidri noteikts, slēdzot abām valstīm ūniju. Tagad abas valstis vienojās par šādiem noteikumiem:

1. Pašreiz Livonija sadalās pavisam 26 stārostejās. Ja kādreiz pievienos Ziemeļgauniju, tad stārosteju būs pavisam 29. Šo stārosteju pārvaldītājiem jābūt vienādā skaitā, kā poļiem, tā leišiem. Ja pašreiz poļi tās vairāk ieņem, tad pēc vakantās vietas rašanās tā piešķirama lietuvīm, lai stārosteju pārvaldnieku skaits būtu vienāds no abām tautām. Lai izvairītos no tā, ka vienas tautas pārstāvji ieņem labākas stārostejas, un otriem paliek mazāk vērtīgās, tad uz priekšu, kurū stārosteju pārvalda poļi, tā vietā vēlāk jānāk leišam.

2. Visi sūtījumi un privilēģiju raksti vienmēr apzīmogojami ar diviem zīmogiem, Polijas un Lietuvas, citādi viņi nestājas spēkā. Tāpat ar diviem zīmogiem publicējami seimiku (apriņķa sanāksmju) lēmumi.

3. Ienākumi no stārostejām, muitām u. c. vienu gadu nododami Polijas valsts kasei, otru gadu Lietuvas, sodot stārustus, šī noteikuma pārkāpējus.

4. Tā kā līdz šim laikam Livonijai nav savu tiesību, tad pagaidām lietājamās Magdeburgas jeb sakšu tiesības, spriežot tiesu pēc tām tāpat kā Prūsijā.

5. Zemes apsardzībai iesaucams karaspēks tepat Livonijā, ja tas ir vajadzīgs pašu zemes aizsardzībai, netraucējot citas provinces (Poļiju un Lietuvu).

6. Kara laikā, katra tauta klausā saviem priekšniekiem: leiši leišiem, poļi poļiem, sadalot savā starpā šejienes kareivjus uz pusēm.

7. Pārējās pilis un zemes, bez jau iepriekš minētajām 26, var tikt dotas arī šejieniešiem, bet mazākās muižiņas arī nemuižniekiem, poļu, leišu un livoniešu lietošanā pa viņu dzīves laiku.

8. Kas attiecas uz iepriekšējiem zemes piešķirumiem livoniešiem, tad atzīstami ir tikai mestru un bīskapu devumi, līdz virsbīskapam Vilhelmam. Tā kā vēlāk sākušies juku laiki, zeme iedota daudziem to nepelnījušiem, tad tie tagad šīs privilēģijas zaudē. Pārējiem savas zemes turēšanas tiesības jāpierāda ar dokumentiem gada laikā.

No visiem pantiem redzam, ka tie ļoti skāra vācu zemes turēšanas tiesības, redzam, ka zemes galvenās pilis jau atradās leišu un poļu rokās, un ja arī kaut ko deva vāciem, tad skatījās uz viņu uzticību valdībai. Nākošajā 1590. gadā Varšavas seimā lēma par speciālas komisijas sūtīšanu uz Livoniju revīdēt dažu muižnieku uzticību. Vāciem bija silktas izredzes arī pārejot pie zviedriem, jo drīzumā bija paredzams, ka Sigismunds pēc sava tēva nāves kļūs arī par Zviedrijas ķēniņu. Tas tiešām arī notika 1592. g., kad nomira Jānis III. Bet pirms vēl Sigismunds bija pieņēmis Zviedrijas troni, uz Jāņa III. brāļa Sedermanlandes hercoga Kārļa spiediena, Sigismundam bija jāparaksta un jāievēro daži noteikumi. Vispirms, ka Zviedrija paliks neatkarīga no Polijas, otrkārt, ka Igaunija vienmēr paliks pie Zviedrijas. Par ticības lietām sprieda zviedru kārtu sanāksme Upsalā. Te galīgi noliedza visu katolisko, noliedza katoļu dievkalpojumus u. c. Sigismunds šos ierobežojumus pieņēma nelabprāt, aizrādot uz šīs sanāksmes nelikumību, jo tā esot notikusi bez viņa ziņas. Tāpat Sigismunds gribēja, lai to kronē līdzatbraukušais pāvesta sūtnis, bet tautas uzbudinājums spieda no šī nodoma atteikties. Zviedrijā Sigismunds mēģināja balstīties uz augstākajiem muižniekiem, piešķirot tiem dažādas privilēģijas, un sevišķi uz zemniekiem un pilsoņiem. Pēc kronēšanas Sigismunds atgriezās uz Poliju. Par savu vietnieku Zviedrijā viņš atstāja hercogu Kārli. Kārlis, paredzēdams cīņu ar Sigismundu, noslēdza mieru ar krieviem. 1595. g. reichstags atkal pasludināja par spēkā neesošiem dažus Sigismunda rīkojumus un tālāk nolēma, ka katolīcība Zviedrijā ir izbeigta uz visiem laikiem un ka no zemes izraidāmi visi katoļu garīdznieki. Kad Sigismunds savukārt šos lēmumus neatzina, tad sanāca jauns reichstāgs, kas pilnvaroja Kārli cīnīties pret Sigismundu. Pēdējais mēģināja savas tiesības un prestižu aizstāvēt ar varu un 1598. gadā ieradās Zviedrijā ar karaspēku.

6. Poļu un zviedru karš.

Sigismunda ierašanās Zviedrijā ar karaspēku un viņa saukšana no zviedriem bija ilga kara sākums starp Poliju un

Zviedriju. Polijai tas atnesa lielus zaudējumus, jo viņu zviedri nobīdīja no Baltijas jūras piekrastes, un tas bija šis lielās valsts pagrimšanas sākums. Zviedrija, ieguvusi plašas zemes un noteikšanu par Baltijas jūru, ierindojās lielvalšku starpā. Karš gan tika uzsākts Zviedrijā, bet vēlāk tas turpinājās galvenā kārtā mūsu zemē, kas vēl nebija atspirgusi no krievu postījumiem. Drīz to jau atkal mina jauni svešinieku bari; sākās atkal posta pilnie sirojumi, kas nedaudz gadus noveda zemi pie bada un sērgām un iztukšoja to no iedzīvotājiem.

Uzsākot karu ar Zviedriju, pārgrozījās nedaudz arī kēniņa attiecības pret Livonijas muižniekiem. Kā redzējam, 1589. g. ordinācijā vāci nemaz nebija ievēroti, jo tos varēja arī neievērot, tāpēc ka tiem nebija nekāda atbalsta pie zviedriem. Tagad tur bija noteikšana Sigismundam un tam bija jāatbilst, ka Livonijas iedzīvotāji piesliesies Kārlim. Tāpēc 1598. gadā izdotajā otrajā Livonijas ordinācijā kēniņš šīs attiecības mēģināja uzlabot.

1598. gadā Varšavas seimā nolēma uzsākt karu ar zviedriem. Te bija ieradušies arī Livonijas pārstāvji, un viņu runas vīrs Hilchens cēla seimam priekšā savas parastās sūdzības. Tās šoreiz tika uzklaustas daudz uzmanīgāk. Kā atbilde sekoja minētā otrā Livonijas ordinācija jeb nolikumi. Aplūkosim tuvāk šā dokumenta saturu: „Gribēdami labāki iekārtot Livonijas pārvaldīšanu, par kuŗu ir izliets tik daudz asiņu, šis zemes sūtņu klātbūtnē nolemjam:

1. Uz priekšu vajaga visām trim Livonijā dzīvojošām tautām — poļiem, lietuvjiem un livoniešiem — ievērot un pildīt to tiesas iekārtojumu, ko nelaiķa kēniņš St. Batorijs šai zemē ir ievēdis un ko mēs 1589. g. atkal esam apstiprinājuši. Tāpēc tiesnešus izvēlē pirmajā nākošajā sanāksmē un tie jāliek mums priekšā apstiprināšanai. Ja viņus tagad neievēlēs, tad, kur to nebūs, mēs iecelsim ar savu varu tos, ko atzīsim par derīgiem. To izdarīt uzdodam komisāriem, kas pēc seima izbeigšanas dosies uz Livoniju.

2. Agrāko triju prezidentu vietā iecelam trīs vaivodus, Seimā tie sēdēs aiz poļu un leišu vaivadiem; tāpat iecelam trīs kastellānus, pa vienam no katras tautas.

3. Kas attiecas uz tiesībām, pēc kuŗām spriežama tiesa par muižniekiem, tad tās būtu sakārtojamas no poļu un leišu tiesībām, kopā ar senajām Livonijas tiesībām. Šīs jaunās tiesības jānodod nākošajam seimam apstiprināšanai.

4. Seimiki sasaucami tikai Cēsis pirms lielā seima sanāksanas. Instrukcijas un priekšlikumus uz šiem seimikiem mēs

piesūtīsim Cēsu bīskapam. Uz lielo seimu, saskaņā ar St. Batorijs konstitūciju, izvēlami divi pārstāvji no katras tautas.

5. Tā kā jau agrākajos seimos un arī tagad livonieši žēlojas, ka viņi netiekot pielaisti zemes amatos līdzīgi poļiem un leišiem tad, gribēdami viņu lūgumu pildīt, nosūtām uz Livoniju komisārus, kas tad ziņos par redzēto. Un mēs arī nepretosimies zemi dot livoniešiem, kam lieli un teicami nopelni, tomēr ar abu tautu (poļu un leišu) piekrišanu seimā.

6. Tiesas lēmumus var apzīmogot arī ar turienes zemes zīmogu.

7. Tagad sūtām uz Livoniju komisārus, kas lai apraksta un revidē visus mūsu īpašumus un pēc tam lai rezultātus dara mums zināmus. Tāpat viņi ziņos par turienes muižnieku agrākajiem pārkāpumiem.

8. Sūtņiem sevišķi jācenšas panākt, lai Cēsu bīskaps varētu iegūt savā pārvaldīšanā visus viņam nozīmētos zemes gabalus.

9. Komisāriem ir jāapraksta visu piļu un muižu ienākumi, tāpat jānorobežo viņu zemes cita no citas; šam nolūkam dodam tiem palīgā vēl divus rakstvežus: vienu poļi, otru lietuvī. Revīzijas apraksti apzīmogoti nododami abām valsts kasēm.“

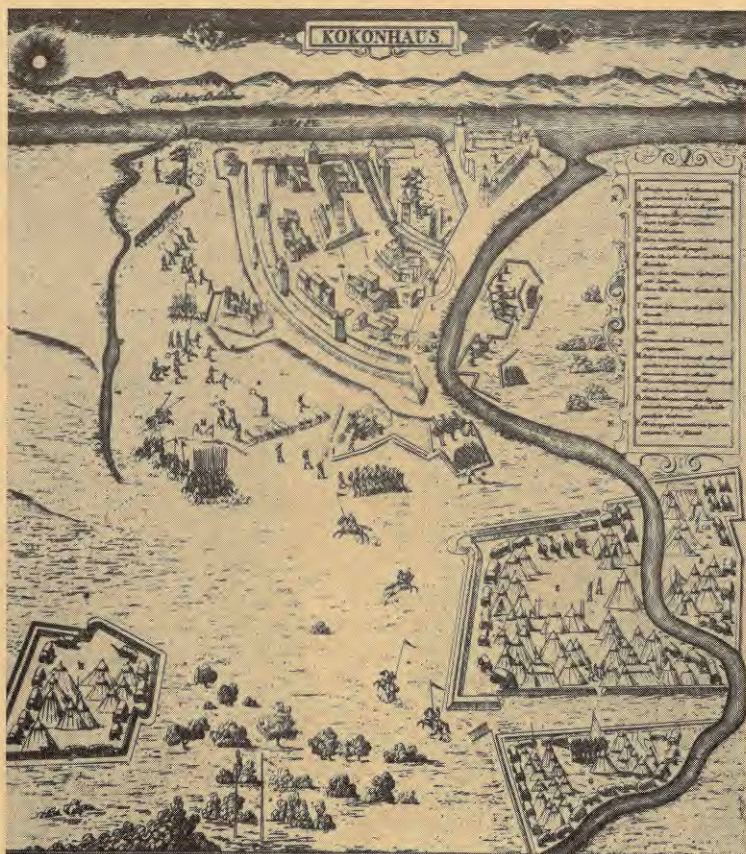
Te redzam, ka pretimnākšana vāciem gan ir notikusi, bet tikai ar noteikumu, ka tiem jāpaliek uzticīgiem kēņiņam. Tiesību laukā Livoniju stipri saistīja ar Lietuvu un Poliju. Jauno tiesību krājumu Livonijai uzņēmās sastādīt Cēsu notārs Hilchens, bet viņa sakopojumu tomēr nedz kēņiņš, nedz seims neapstiprināja.

Uz Livoniju atsūtītie komisāri izdarīja atkal stingru muižu turēšanas dokumentu pārbaudi, bet šoreiz viņi tomēr piegrieza vislielāko vērību krona muižu un piļu ienākumu aprakstam. Aprakstīja sīki katras muižas ienākumus, inventāru, zemnieku skaitu, to vārdus, tautību, cik lielas nodevas viņi maksā. Šī revīzija notika 1599. gadā un tās protokoli ir uzglabājušies. Tie mums sniedz ainas par mūsu senču dzīvi šinī laikmetā.

Ar 1598. g. iesākās Sigismunda naidīgās attiecības ar Zviedriju, kamēr tās izvērtās nīknā karā.

1600. g. Zviedrijā, Linköpingas riksdagā nolēma likvidēt poļu piekritējus. Tāpat nolēma, ka Sigismunds un viņa dēls ir zaudējuši tiesības uz Zviedrijas troni. Troni nodeva Kārlim un viņa mantniekam princim Gustavam Adolfam. Kārlis gan vēl oficiāli vilcinājās pieņemt karaļa vārdu. Kad poļi Dancigā sāka atkal pulcināt floti un kad Sigismunds III. Kārli un zviedrus pasludināja par ienaidniekiem un uzaicināja arī livoniešus karot pret zviedriem, tad arī Kārlis ķērās pie ieročiem. 1600. g.

jūnijā tas jau bija Rēvelē ar lielāku karaspēku. Daudzi pīļu pārvaldnieki aizbēga, un drīzi visa Igaunija bija zviedru rokās. Pagaidām gan Kārlis vēl neuzbruka poļu Livonijas daļai, bet kad poļu kara vadonis Fārensbachs, savācis 3000 livoniešus, sāka vienreiz otrreiz uzbrukt zviedriem, tad arī zviedri uz-

22. zīm. Kokneses aplenkšana 1601. g.

sāka nopietnāku kara vešanu un ieņēma Pērnavu, Salaci, Augšpāli, Laisu un Vilandi. Zviedru panākumi stipri iedrošināja bez muižām palikušos vācu muižniekus. Tagad tie bariem devās pie Kārļa, cerēdami ar zviedru palīdzību atgūt savas muižas. Zviedri to viņiem arī solīja. Fārensbacham paligos ieradās

Radzivils ar leišu karaspēku, un iesākas lielākas sadursmes, kurās vienreiz uzvarēja leiši, otrreiz zviedri. Beidzot leiši zviedrus pie Cēsīm sakāva. Daļa no tiem noslika Gaujā, pārējie aizbēga uz Igauniju. Te Kārlis karaspēku atkal saveda kārtībā. Leiši un poļi laupīja zemi, mocīja iedzīvotājus, jo, daudzo vācu muižnieku nodevības dēļ, tie sāka Livoniju uzskatīt par ienaidnieka zemi. Dabūja ciest arī Cēsu bīskaps Otto Šennings, kam, bēgot no zviedriem, poļu kareivji norāvuši bīskapa krustu un drēbes.

Kārlis pret leišiem sūtīja jaunu karaspēku sava dēla Karlsona vadībā, un tam isā laikā padevās Cēsis, Valmiera, Limbaži, Tērbata, beidzot visa Vidzeme un Latgale. Zviedri nonāca līdz Koknesei. Pilsēta bija apcietināta, jo tanī atradās leišu garnizons. Zviedriem izdevās ieņemt tikai pilsētu, bet pati pils nepadevās un tās aplenkšana ievilkās garumā.

Pēc otrās Vidzemes ieņemšanas zviedru pusē pārgāja lielākā daļa Vidzemes vācu muižnieku. To pastiprināts Kārlis devās uz Rīgu un pieprasīja pilsētai padoties. Rīga tomēr palika uzticīga poļiem un noraidīja daudzos zviedru uzaicinājumus padoties.

1601. g. maijā Cēsis zviedri sasauca Vidzemes muižnieku sanāksmi, un te lielākā daļa vācu nodeva zvērastu Kārlam, uz ko viņus pamudināja zviedru solījumi atdot muižas un atjaunot protestantismu.

Pa to laiku pie Kokneses ieradās leišu karavadonis Kristaps Radzivils ar lielu leišu karaspēku un savukārt aplenca pilsētā atrodošos zviedrus. Ieradās arī Chodkeviča vadībā poļu karaspēks. Zviedriem jau sāka pietrūkt uztura līdzekļu, bet tad ieradās princis Karlsons ar 5000 zviedriem palīgā. Izcēlās kauja. Zviedru jātnieki aizbēga, kājnieki vēl kādu laiku turējās, bet tad padevās. Zviedru pusē bija 2000 kritušu un daudzus saņēma gūstā. Zviedri atstāja ienaidniekiem arī 500 vezumus un artilēriju. Šī zviedriem nelaimīgā kauja piespieda arī pilsētā esošos padoties.

Pēc zviedru sakaušanas pie Kokneses, leiši un poļi atņēma atpakaļ Ērgļus, Krimuldu, Siguldu, Straupi un citas zviedru pamestās pils, beidzot ieņēma arī Cēsis un aplenca Raunu, bet tās garnizons izrādīja sīvu pretestību.

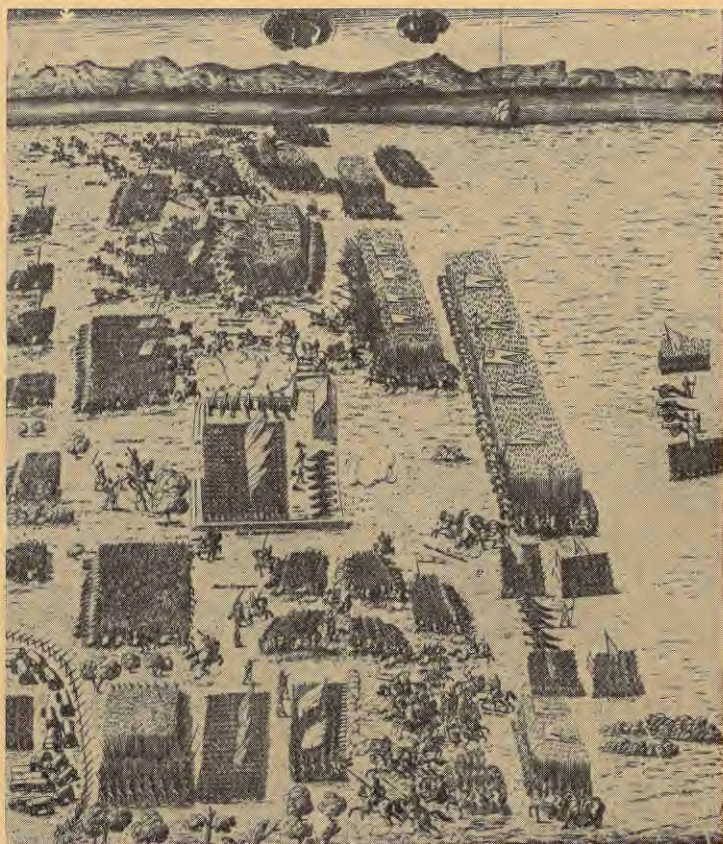
Loti kritiskā stāvoklī nonāca zviedriem zvērējušie vācu muižnieki. Liels skaits viņu aizbēga uz Krieviju kāda Tīzenhauzena vadībā un te iestājās krievu cara Borisa Godunova karaspēkā.

Zviedri tomēr nebija vēl uzvarēti ar šo Kokneses neveiksmi. 4. jūl. 1601. g. Daugavas grīvā iebrauca 17 zviedru kuģi,

pilni ar karaspēku. Ieradās arī pats Kārlis. Viņa nodoms tagad bija iekarot Rīgas pilsētu.

Rīgai palīgā atnāca poļu kara vadonis Fārensbachs ar 12.000 skotu un vācu algotņiem. Pilsoņi steigza izlabot apcietinājumus. Ieradās arī Chodkevičs no Raunas aplenkšanas.

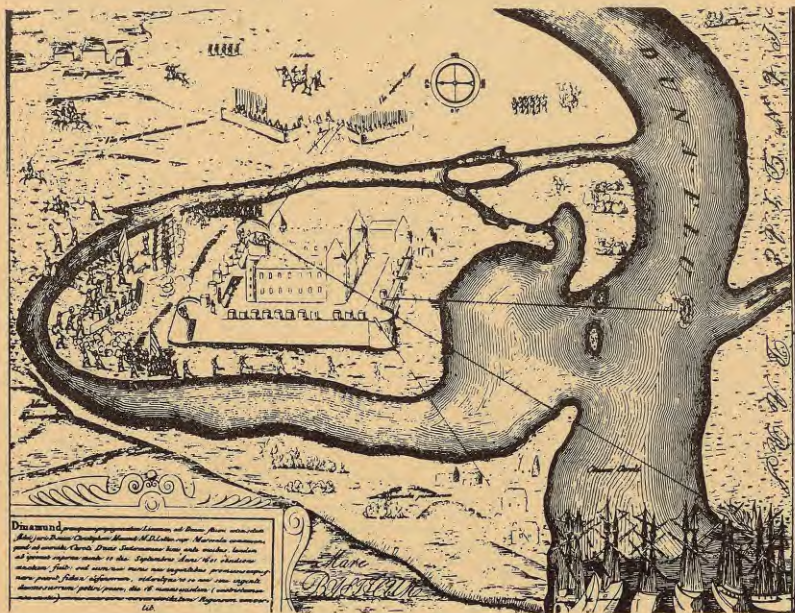

23. zīm. Kauja pie Kokneses 1601. g.

No Kurzemes pienāca hercoga Frīdriha palīgspēki. Zviedri tomēr ieņēma Kobronskansti (Pārdaugavā), nodedzināja dažas priekšpilsētas mājas un, izrakuši ierakumus, iesāka apšaudīt Rīgu.

Septembra mēnesī no Viļņas uz Livoniju devās pats Sigismunds III., gribēdams personīgi piedalīties cīņās ar zviedriem.

Poļi nu gatavojās dot galīgo triecienu zviedriem un iegūt sev visu Livoniju. 18. sept. Koknesē ieradās Zamoiskis ar 10.000 karavīriem. Mēneša beigās atnāca arī pats Sigismunds III. Pa Daugavu uz leju sūtīja 40 smagos lielgabalus, tad no Daugavas atkal pa Gauju uz augšu, kamēr tos noveda līdz Valmierai. Poļu karaspēkā bija 4000 kazaku. Tie devās uz Valmieru taisnā ceļā caur Ropažiem, Straupi, ceļā visu izlaupī-

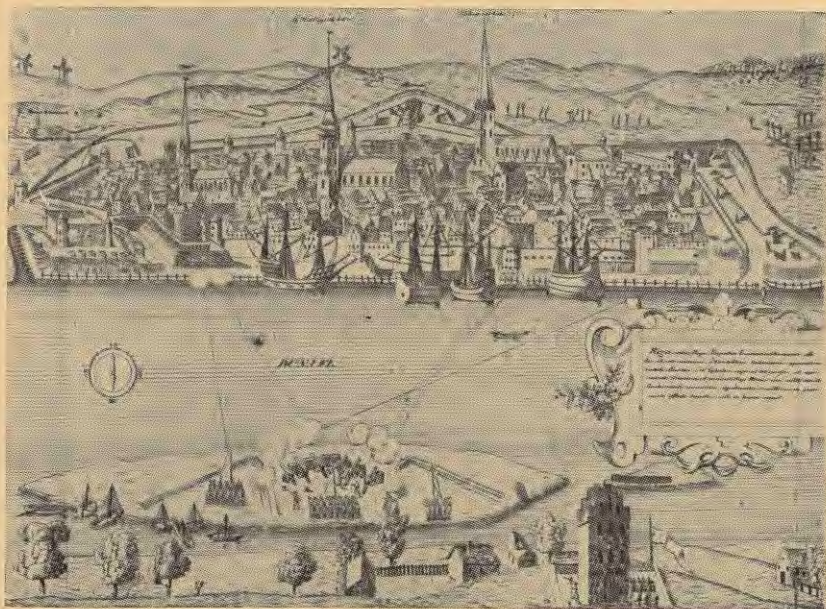

24. zīm. Daugavgrīvas apcietinājums 1601. g.

dami un izpostīdami. Tas bija arī pa daļai vēlākā lielā bada cēlonis šajos apgabalos. Valmieras aplenkšana ievilkās garumā, iestājās auksts laiks. Sigismundam nebija St. Batorija izturības, un viņš aizbrauca caur Rīgu atpakaļ uz Poliju. Poļu artilērija beidzot Valmieras mūrus sagrāva, un garnizons bija spiests padoties. Gūstekņu starpā bija arī pats zviedru armijas virspavēlnieks princis Karlsons. Tas gūstā pavadīja vairākus gadus, kamēr viņu izmainīja pret kādu poļu virsnieku. Pēc Valmieras ieņemšanas poļi apmetās ziemas nometnēs Valmieras, Straupes un Mujānu apkārtnē. Šos apgabalus viņi galīgi

izlaupīja un izpostīja. Zemnieki bariem bēga uz Rīgu. Visā zemē bija šīnī vasarā neraža, tāpēc iestājās bads un badam sekoja mēris. Vidzeme atkal kļuva tukša no iedzīvotājiem.

Kad zviedri dabūja zināt par Sigismundu un Zamoiska ierašanos ar lielāku poļu karaspēku, un ka tie jau atrodoties pie

25. zīm. Rīga 1601. g.

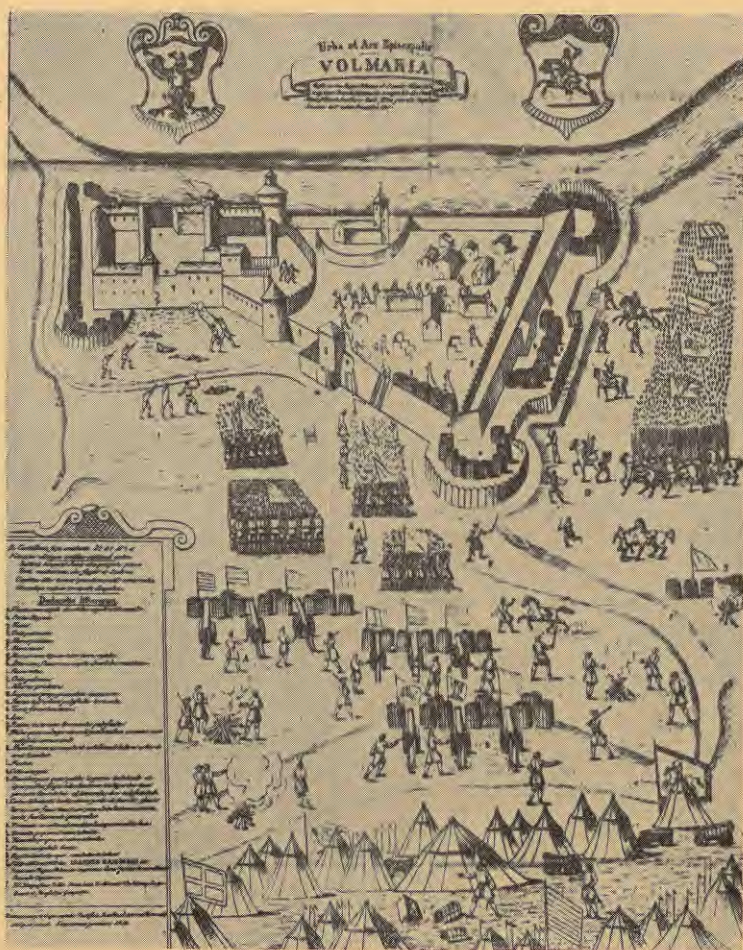
Kokneses, tie tūlīt pārtrauca Rīgas aplenkšanu un lielā steigā devās uz saviem kuģiem.

No leišu un poļu karaspēka laupīšanas ļoti lielā mērā cietsi arī Zemgale. Jo no Vidzemes projām ejošās kareivju bandas ceļā uz Lietuvu visu izlaupīja un nopostīja.

Chronikā raksta: „Daugavpils no Bauskas atrodas 40 jūdzes tālu. Šajā apgabalā nebija atrodams pat ne suns, nerunājot nemaz par dzīvu cilvēku. Visas ceļmalas bija pilnas ar mirušiem.“

Zemnieki ir organizējuši arī pretošanos:

„Tad Kurzemes zemnieki, redzēdami, ka poļi viņiem nolaupa ne tikai mantu, bet arī dzīvības, salasījās kopā apmēram 4000 un apmetās lielā mežā pusjūdzi no lielceļa. Tur viņi tad

26. zīm. Poļi un leiši aplenc Valmieru 1601. g.

uzglūnēja pa ceļu ejošiem kareivjiem un tos nonāvēja. Desmit vai 20 zemnieku uzdrošinājās stāties pretī 100 poļiem.“ —

1602. g. Zamoiskis turpināja karagājienu pret zviedriem, iekaroja Kirempi, Gaujienu un aplenca arī Raunu, kas aiz pārtikas trūkuma arī padevās. Pēc triju mēnešu ilgas aplenkšanas padevās arī Vilande. Bet nu poļu armijai sāka aptrūkt pārtikas. Kareivji prasīja algu, bet naudas, kā parasti, nebija. Izcēlās dumpis. Zamoiskis izlietāja savus personīgos līdzekļus

kareivju algām. Poļi vēl Igaunijā ieņēma Vezenbergu, bet apstājās pie Vittenšteinas. Zamoiskis vecuma nespēka dēļ atstāja armiju, komandēšanu nododams Kārļam Chodkevičam, kas bija ieradies ar svaigiem palīga spēkiem. Arī Rīga sūtīja poļiem palīgā 600 algotu muskatieru, bet tie līdz Igaunijai nemaz nenonāca; apmetušies pie Ādažiem, viņi nodarbojās ar laupīšanu. Rīga bija spiesta sūtīt karaspēku, kas šos laupītājus visus iznīcināja. Chodkevičs bija ļoti sašutis par šo rīdzinieku rīcību.

Pa to laiku zviedri pēkšņi uzbruka Limbažiem, pilsētiņu izlaupīja un nodedzināja.

Poļi beidzot septembrī ieņēma arī Vittenšteinu, un zviedri aizgāja uz Rēveli. Tad poļi iesāka Tērbatas aplenkšanu, un 1603. g. aprīlī arī tā padevās, jo pilsētā vairs nebija nekādu uztura vielu. Tagad visā Livonijā bija noteicēji poļi un leiši. Zviedriem bija palikusi tikai neliela Igaunijas daļa. Zviedriem nebija karaspēka, nebija uztura, jo arī pašu Zviedriju bija skāris bads un mēris. Arī poļi neko vairs neuzsāka. Viņu karaspēks izklīda pa zemi laupīdams, jo nesapņēma vairs savu algu.

1604. g. Zviedrijas kārtas piešķīra Kārļam ķēniņa kroni, un tā Sigismunds III., galvenā kārtā katoliskās orientācijas dēļ, pazaudēja sava tēva kroni un reizē ar to iespēju apvienot šīs divas valstis zem viena valdnieka varas. Saprotams, Sigismunds III. Zviedrijas ķēniņa kroni negribēja zaudēt un tāpēc karš turpinājās. Jaunais Zviedrijas ķēniņš Kārlis IX ieradās no jauna Igaunijā un aplenca Vittenšteinu. Bet pilij palīgā ieradās poļu spēki un zviedrus sakāva. Zviedri, pazaudējuši 3000 kareivjus, aizbēga uz Rēveli. Kārļam nebija viegli noturēt nelikumīgi iegūto kroni, kā par to rakstīja poļi. Tomēr zviedru spēki un enerģija likās bija neizsmeljami. Jau 1605. g. aprīlī zviedru flote bija atkal pie Rīgas un te sagūstīja 25 hollandiešu tirdzniecības kuģus. Augustā te ieradās atkal 40 zviedru kuģi ar lielu karaspēku karavadoņa Mansfelda vadībā un uzsāka Rīgas aplenkšanu. Rīga tomēr atzina par izdevīgāku turēties pie poļiem un tāpēc zviedriem nepadevās.

Septembrī no Igaunijas ieradās pats Kārlis IX. ar 15.000 lielu armiju. Viņš apmetās pie Rīgas, nodedzināja Gertrūdes baznīcu, uzcēla tranšējas un iesāka apšaudīt pilsētu. Tad pēkšņi pienāca ziņa 25. septembrī, ka pie Ikšķiles apmeties Chodkevičs ar lielu poļu karaspēku. Kārlis nolēma dotiem tam pretī. Viņš pameta pilsētas aplenkšanu un naktī lietū un sniegā devās uz Salaspili. Te bija apcietinājušies 3000 Chodkeviča poļu jātnieku. Zviedri neatpūtušies no grūtā gājiena uzsāka kauju. Poļu huzāri tomēr izlauzās caur zviedru rindām un sacēla tur

lielu nekārtību un sajukumu. Tanī brīdī poļiem ieradās vēl palīgā, pārpeldot turpat Daugavu, daži simti Kurzemes hercoga jātnieku. Zviedri kauju zaudēja. Kaujas laukā palika vairāk kā 8000 kritušo. Zaudēja arī 60 karogus un 11 lielgabalus. Kārlis IX tikai nejausi izglābās no gūsta un ar armijas atliekām aizbēga pie saviem kuģiem. Poļi ar gūstekņiem un iegūtajām kara trofejām svinīgā gājienā ieradās Rīgā. Šī uzvara ļoti izcēla Kārļa Chodkeviča karavadoņa slavu, tāpat nostiprināja pilnīgu poļu pārsvaru Livonijā, kaut arī uz neilgu laiciņu.

Jau nākošā, 1606. g. zviedru kārtas riksdāgā nolēma, ka Salaspils neveiksme jāmēģina labot ne ar žēlabām, bet ar jaunu un pamatīgāku sagatavošanos uz karu ar poļiem.

Poļi savu uzvaru tomēr pilnībā neizmantoja, jo viņu galvenos spēkus saistīja pašu zemes iekšējās jukas un uzsāktais

27. zīm. Rīga 1612. g.

karš ar Krieviju. Arī zviedri tagad vērsa savu uzmanību vairāk uz Krievijas pusi, kur bija iesākušies tā saucamie „juku laiki“, un te bija izredzes kaut ko iegūt ar mazāk pūlēm.

1608. g. Mansfelds, atvedis svaigus spēkus no Zviedrijas un Somijas, atkal uzsāka karadarbību pret poļiem. Igaunijā iekaroja Vittenšteinu un beidzot aplenca arī Tērbatu. Tomēr zviedriem atkal neveicās. Mansfelds, dabūjis zināt par poļu tuvošanos, pameta pilsētas aplenkšanu. Pēc tam zviedri pārnesa karalauku uz Rīgu. 17. jūlijā Daugavas grīvā ieradās 60 zviedru kuģu, iesāka apšaudīt Daugavgrīvas pili un pēc dažām dienām to arī ieņēma. Vēlāk poļi pielika daudz pūļu, lai pili ieņemtu atpakaļ un atbrīvotu Rīgas tirdzniecību. Daļa zviedru karaspēka aizgāja līdz Koknesei un to ieņēma (Koknesi esot ieņēmuši franču algotņi). Tomēr poļi šo pili drīzi atkal atguva,

28. zīm. Sargu tornis Pārdaugavā 1612. g.

un zviedri atkāpās aiz Gaujas. Neko zviedri nepanāca arī pie Rīgas, jo ridinieki ar tiem cīnījās sekmīgi. Oktobrī zviedru flote atkal devās atpakaļ uz Zviedriju.

29. zīm. Leišu karavadonis Kristaps Radzivils.

1609. g. Varšavas seims nolēma karu ar zviedriem turpināt un visādā ziņā atkarot Daugavgrīvu, kas arī viņiem šīnī pašā gadā izdevās.

Tagad cīņas uz kādu laiku aprima. 1611. gadā nomira Kārlis IX. Uz Zviedrijas troņa nāca viņa dēls Gustavs Ādolfs, slavenākais no Zviedrijas karaļiem. Ar poļiem noslēdza pamieru uz vienu gadu, jo zviedriem bija jāved cīņa ar dāņiem. Pamieru vēl pagarināja uz diviem gadiem. Mieru tomēr neizdevās noslēgt. Zviedri ieradās Ventspilī, zviedru garnizons novietojās arī Kuldīgā un beidzot zviedriem izdevās atkal ieņemt Daugavgrīvas pili — Rīgas atslēgu.

1618. g. Polijā bija iebrukuši tatāri un turki, kašs turpinājās arī ar krieviem, tāpēc poļi centās noslēgt pamieru ar zviedriem, Tas arī izdevās un pamieru noslēdza uz diviem gadiem. Zviedri

30. zīm. Rīga 1621. g.

tomēr negribēja atkāpties no Rīgas iekarošanas nodoma, un pamiera laikā zviedru ķēniņš Gustavs Ādolfs vāca karašpēku karaģājiena atkārtošanai. Tam bija radies arī izdevīgs laiks, jo poļi bija spiesti cīnīties citā karalaukā.

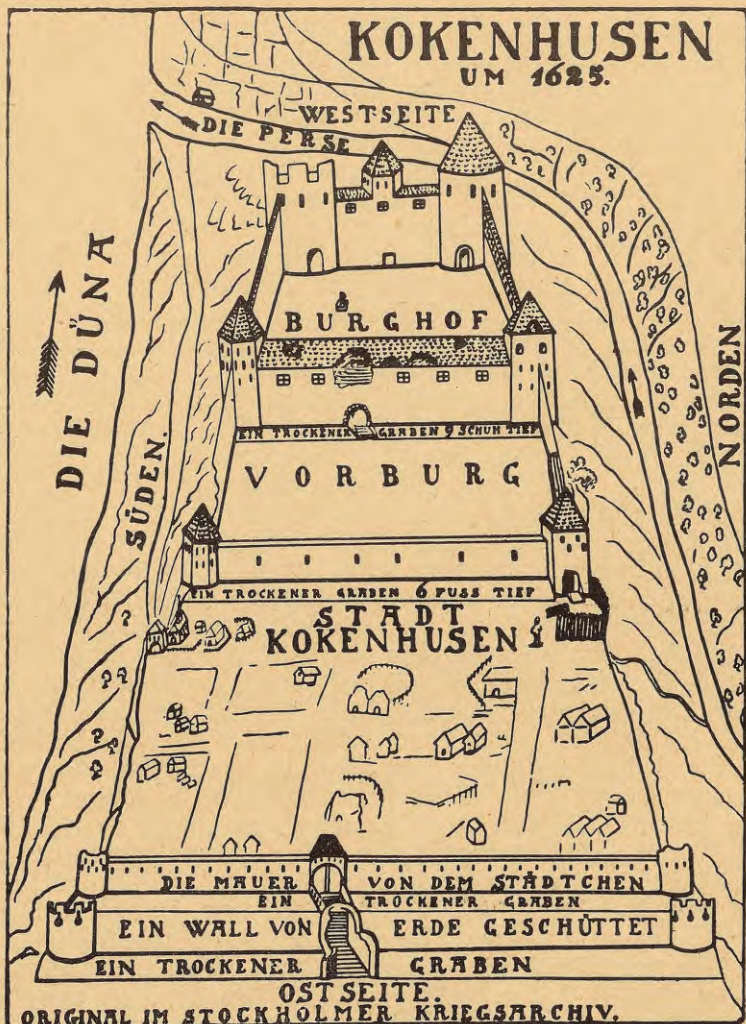
No Rīgas poļi aizveda lielāku daļu lielgabalu, tāpat arī aizsauca visu poļu karašpēku. Livonijas sargāšanu uzņēmās atkal Kristaps Radzivils ar leišu karašpēku un Lietuvas valsts kases līdzekļiem. Bet leišu snēki bija par maziem, lai Rīgu varētu noturēt.

1621. g. vēl abas valstis mēģināja turpināt miera sarunas, bet tās beidzās nesekmīgi. Polijas ķēniņš Sigismunds III nekādā ziņā negribēja atzīt Gustavu Ādolfu par likumīgu Zviedrijas ķēniņu.

1. augustā zviedru flote atkal ieradās Daugavgrīvā. 8. augustā no Pērnavas ieradās arī pats Gustavs Ādolfs ar vairākiem somu pulkiem. Pavisam zviedru karaspēks bija 20.000 vīru liels. Rīdzinieki, redzēdami lielo zviedru armiju, saprata, ka pretimturēšanās būs niknāka kā jebkad. Tie noplēsa priekšpilsētas un, cik varēdami, labi nocietinājās.

Zviedri atkal uzaicināja Rīgu padoties labprātīgi, bet nesauņēma nekādu atbildi. Tad Gustavs Ādolfs uzsāka pilsētas bombardēšanu. 23. augustā Rīgai mēģināja sniegt palīdzību leišu karaspēks, bet zviedri leišu uzbrukumu atsita un Radzivils aizgāja projām. Zviedri tagad drošāk ietvēra pilsētu ar ierakumiem un pastiprināja šaušanu. Pilsētā meta sakarsētas bumbas, lai saceltu ugunsgrēkus. Tās rīdzinieki mēģināja noslāpēt ar svaigām lopu ādām vai mēsliem. Zviedri izmēģināja vairākus uzbrukumus, bet tos visus rīdzinieki varonīgi atsita. Bet tā kā pilsētai nebija vairs nekādu izredžu dabūt palīdzību, tad 12. sept. iesāka vest sarunas par padošanos un jau 16. sept. Rīga atvēra vārtus Gustavam Ādolfam. G. Ādolfs apstiprināja visas Rīgas privilēģijas, un lūdza no pilsētas, lai tā viņam kalpotu tikpat uzticīgi, kā to darījusi poļiem un leišiem. Karš ar to nebija beidzies. Zeme vēl tāpat cieta no svešo kareivju varmācībām, kas uz šejieni bija atvesti, bet kam gandrīz neviena puse kārtīgi nemaksāja algu.

No Rīgas Gustavs Ādolfs ar visu karaspēku devās pāri Daugavai un 3. oktobrī iekaroja arī Jelgavu. Pa to laiku leišu jātnieki parādījās pie Ikšķiles un te uzturējās laupīdami. Kazāku nodaļas ieradās pat pie Rīgas, apkāva un sagūstīja daudzus zviedru ievainotos, kas bija novietoti priekšpilsētā. Kazāki aizgāja uz Mālpils pusi, ceļā visu izpostīdami. Viņi iebruka arī Cēsu pilsētā un aplaupīja pilsoņus, kaut gan tā nemaz vēl nebija zviedru pilsēta. Šie iebrukumi spieda Gustavu Ādolfu atgriezties no Kurzemes un piegriezt vairāk vērības Vidzemei. 1622. g. zviedri ieņēma arī Valmieru, bet leiši savukārt Jelgavu. Pie pēdējās ieņemšanas piedalījušies arī vairāki tūkstoši latviešu zemnieku. Tie kopā ar leišiem nonāca pie Rīgas, nodedzināja Jumpravmuižu, mēģināja ieņemt Ādažus un uzbruka pat Rīgas pilsētai. Tomēr šos uzbrukumus zviedru karaspēks atsita. Ieradās atkal pats Gustavs Ādolfs un devās no jauna uz Jelgavu, tomēr pilsētu iekarojot tam neizdevās. Tad uzsāka pamiera sarunas un karadarbību pārtrauca uz vienu

31. zīm. Kokneses pils un pilsēta 1625. g.

gadu, pēc tam pamieru pagarināja vēl uz diviem gadiem. Iesākās miera sarunas, kas tomēr nedeļa cerētos panākumus, jo Sigismunds III negribēja atteikties nedz no Rīgas, nedz arī no Zviedrijas troņa. 1625. g. karš atkal atjaunojās. Jūnijā Daugavā iebruca 76 zviedru kuģi ar 8000 lielu karaspēku. Daļa no zviedriem tūlīt devās uz Koknesi un te tiem izdevās sakaut Jaunais Zinātnieks № 34.

leišu karavadoni Sapiehu. Jūlijā zviedriem padevās Rauna, augustā arī Tērbata. Tikai tagad visa Igaunija un Vidzeme bija nonākusi zviedru rokās. Pats Gustavs Ādolfs darbojās Lietuvā, iekaroja Radzivilu rezidenci Biržu pili un no šejienes zviedri devās uz Bausku un ieņēma arī to. Zviedru rokās krita liels dārglietu krājums, ko še bija saveduši apkārtnes muižnieki. Neilgi vēlāk zviedriem padevās arī Jelgava. Iesākās atkal miera sarunas, tomēr vēl visu 1626. g. sadursmes turpinājās. Tā augustā notika poļu iebrukums Vidzemē. Tiem izdevās ieņemt Bērzauni, Cēsvaini, Mālpili, Krustpili un tie nonāca līdz Ādažiem. Savā gājiēnā poļi bija salaupījuši daudz lopu un dzina tos projām. Zviedriem iebrucējus izdevās pie Kokneses panākt un sakaut, atņemot arī visus vezumus un citu laupījumu. Salaspilī uzsāktās pamiera sarunas atkal izbeidzās nesekmīgi abu pušu nepiekāpšanās dēļ. Karadarbība atjaunojās. Leiši ieņēma Suntažus, nodedzināja Māpili un apnenca Biržus. Kāda poļu nodaļa devās pat uz Valmieru, bet te viņu zviedri sakāva. Poļu un leišu nodaļas vēl ilgāku laiku siroja Rīgas tuvumā, bet tās zviedri citu pēc citas iznīcināja. 1627. g. abas puses no jauna veda sarunas par pamiera slēgšanu, tomēr arī kara darbība turpinājās. Poļu karavadonis Gonsevskis ieņēma Sēlpili un apdraudēja atkal visu Vidzemi. Lielākā daļa zviedru spēku bija pārvesta uz Vāciju, kur zviedri ņēma dalību 30 g. karā. Tomēr arī Vidzemi viņi neatstāja neaizsargātu. Zviedru ģenerāļa de la Gardi rīcībā salasījās ap 7000 vīru liels karaspēks: somi, skoti, vāci u. c. Ar šo karaspēku zviedri pārstaigāja Kurzemi, te laupīdami. Vidzemē atdzinuši daudz lopu; vērsis maksājis tikai $\frac{1}{2}$ dālderu. Oktobra mēnesī leiši bija atkal pie Rīgas un cīnījās ar rīdziniekiem. 1628. gada sākumā Gonsevskis sakāva zviedrus pie Turaidas, un poļi devās Igaunijā uz Pērnavu. Te savukārt poļi cietā neveiksmī un aizgāja arī no Vidzemes. Zemgalē viņiem izdevās atņemt zviedriem Bauskas pili. Bet zviedriem ieradās jauni papildinājumi — somu jātnieki. Kurzemes hercogs beidzot panāca, ka uz dažām nedēļām tika noslēgts pamiers. Lai gan galvenie zviedru spēki bija Vācijā un Prūsijā, tomēr pēc vairākām uzvarām par poļiem tie piespieda tos noslēgt ilgāku pamieru. Tas arī tika izdarīts Altmarkā, 1629. gada 6. decembrī. Pamieru noslēdza uz 6 gadiem.

Tagad radās jaunas robežas. Zviedriem nebija izdevies paturēt Latgales pils, Rēzekni un Daugavpili, kuŗas viņi bija uz neilgu laiciņu ieņēmuši. Robeža tagad gāja pa Pededzes un Aiviekstas upi. Tā latviešu starpā radās dziļa grava, kas tos šķīra līdz pēdējam laikam. Poļi gan zviedru ieguvumus ilgu

laiku neatzina, bet spēka viņiem arī vairs nebija zaudēto atgūt, kamēr 1660. g. Olives miera līgumā, tie arī piekāpās, un Vidzemi atzina par piederošu zviedriem, paturēdami sev tikai poļu Livoniju, kā toreiz nosauca Latgali. Arī pāvests ilgi nevarēja samierināties ar Rīgas un Vidzemes zaudēšanu. Tā viņš 1632. g. savam nuncijam Polijā uzdeva mudināt ķēniņu sūtīt uz Livoniju karaspēku un atņemt ne tikai to, ko nupat zaudējis, bet meklēt arī piekrītošo tēva mantojumu (Zviedrijas troni).

Arī vēl 1636. g. lasām kāda pāvesta sūtņa ziņojumā: „Tagad poļu galvenās rūpes ir atdabūt pazaudēto Prūsiju un Livoniju. Prūsija un Livonija ir divas visskaistākās Polijas provinces ne tikai izglītības līmeņa ziņā, bet arī skatoties no viņu ostu derīguma. Gustavs Ādolfs pareizi ir nosaucis Prūsiju un Livoniju par Polijas ērgļa spārniem, jo Polija bez tām nevar izvest savus ražojumus uz ārzemēm, nedz arī vajadzīgos no turienes ievest.“ — Pēdējais poļu mēģinājums iegūt Rīgu un Vidzemi notika vēl Ziemeļu kara laikā, kad Polijas ķēniņš un Saksijas kurfirsts Augusts sūtīja savus sakšus 1700. g. ieņemt Rīgu un Vidzemi; tikai zviedrus atkal neizdevās pārsteigt un sakši, Kārļa XII. sakauti Spilves plāvās, aizgāja projām no Rīgas. Poļu un sakšu karaspēks tomēr izsiroja atkal visu Vidzemi. Patkuls apceļoja Vidzemes muižniekus ar Polijas ķēniņa vēstuli, kurā bija dažādi solījumi un muižnieku starpā bijuši arī poļiem daudzi piekritēji. Tomēr krievu iebrukums Vidzemē, pārvilka svitru poļu cerībām iegūt Vidzemi un Rīgu.

7. Pretreformācija Livonijā.

Livonijā reformācija bija atradusi auglīgu zemi, un 16. g. s. beigās katolicisms še jau bija galīgi izzudis. Ja arī pie veciem ļaudīm kādas atmiņas vēl bija palikušas, tad tās neviens necilāja un ļāva nogrimt aizmirstībā. Protestantisms sevišķi drošs jutās pilsētās. Te tas bija iekarojis pilnīgas pilsoņu tiesības un katru sāncensi uzskatīja par negodīgu uzbrucēju. Uz laukiem ticības stāvoklis bija nedaudz citāds, latviešu zemnieki 16. g. s. beigās vēl nebija nedz īsti protestanti, nedz arī vairs katoļi, jo ticības mainīšana zemniekiem nebija tik vienkārša lieta. Pati kustība pret katoļu ticību jau arī nāca no svešām zemēm un svešām tautām, tā nebija latviešu nacionālā prasība. Tā blakus luterānismam un katolismam latviešos mājāja viņu pašu sensenās ticības tradīcijas. Daudzo karu dēļ zemē bija liels garīdznieku trūkums, tā ka kristīgā ticība tautā izplatījās tikai mutes vārdiem, bet ne rakstos, tāpēc saprotams, daudz kas aizmirsās un daudz ko pārprata citādi. Par to raksta

arī jezuīti ziņojumos saviem priekšniekiem; zemnieki esot pavisam neprašas ticības lietās, viņi piekopjot dažādas pagāniskās ierašas u. t. t. Sevišķi dzīvi šīs pagānisma atliekas jezuīti apraksta Latgales latviešu apgabalos, kuŗu dievus un ticības ierašas piemin savos ziņojumos. Jezuīts Tolksdorfs kādā savā grāmatā raksta, ka citur Livonijā neesot bijis vairs neviena katoļu mācītāja, izņemot Kurzemi, kur Aizputē, sagruvušā klosterī bijis palicis kāds mūks, bet arī tas esot drīzi nomiris. Arī Latgalē, kā to redzam no 1599. g. revīzijas protokoliem, vairs nebija neviena katoļu mācītāja, nedz Rēzeknē, nedz Ludzā, nedz arī Daugavpilī, bet gan tikai luterāņu mācītāji. Arī pāvesta sūtnis Possevins, 1582. g. braucot uz Rīgu, raksturo Ilūksti un tās apkārtni kā vietu, kur nav neviena katoļu garīdznieka, nedz arī katoļa. Viņam ceļā patvērums šē bijis jāmeklē pie luterāņu mācītāja.

Leišu un poļu laikmetā, sevišķi pēc St. Batorija valdīšanas sākuma, valdība ņēma katoļu ticību atkal savā aizsardzība un rūpējās par tās izplatīšanos un nostiprināšanos Livonijā. Pirmais St. Batorija solis pēc ierašanās Rīgā, kā redzējam, bija katoļu bīskapijas nodibināšana Cēsis. Arī pāvesta interesēs bija nostiprināt atkal katoļu baznīcas varu Rīgā un Livonijā, lai no šejienes varētu vērsties pret Skandināvijas valstīm un citām Baltijas jūras piekrastes protestantu zemēm.

Te pāvestam ļoti redzamu palīdzību sniedza 1540. gadā spānieša Loijolas nodibinātais jezuītu ordenis. Jezuītu ordenis bija uzņēmies ar visiem spēkiem cīnīties pret katoļu baznīcas apdraudētājiem. Jezuīti jau ap 1570. gadu bija apmetušies Polijā un Lietuvā un uzsākuši šē stiprināt katoļu baznīcu. Rīgā viņi ieradās tūlīt pēc tās padošanās St. Batorijam, un kā redzējam, ņēma dzīvu dalību Jēkaba baznīcas atņemšanā luterāņiem. Tā kā ķēniņš bija nodomājis arī šē atjaunot katoļu ticību, tad šī darba veikšanu uzdeva jezuītiem, kas oficiāli Rīgā ieradās 1583. g. 7. martā. Ieradās viņi galvenā kārtā no Vācijas, skaitā 13 personas, no kuŗiem daļa aizgāja uz Tērbatu. Rīgā viņi stādījās priekšā rātei un lūdza atļauju šē atvērt universitāti un atļauju netraucēti darboties pilsētā. Rāte augstskolas dibināšanas projektu noraidīja, jo protestantu pi'sētā negribēja ciest katoļu skolu, bet tomēr atļāva apmesties un dzīvot katoļiem atdotajā Jēkaba baznīcā.

Pašā sākumā jezuīti tūlīt atvēra skolu, kas 25. jūn. 1583. g. dabūja kolleģijas nosaukumu. Ķēniņš jezuītus un viņu skolu bija labi apgādājis ar līdzekļiem, tā ka tur pietiekoši labi varēja dzīvot 50 cilvēku. Tad jezuītiem tika atdoti agrākā Ma-

rijas un Madalas klostera lauku īpašumi. Tā viņi ieguva pirmo iespēju nākt sakaros ar latviešu zemniekiem.

Bez jezuītiem Livonijā darbojās arī citi katoļu garīdznieki, kas uz šejieni bija ataicināti no Varmijas Prūsijā, tomēr jezuīti viņu darbību aizēnoja pilnīgi.

Jezuītu kollēģijas priekšgalā atradās kāds no Vācijas ataicināets jezuīts Leonards Rubenuss. Lai gūtu iespaidu par jauno provinci, tad gubernātors, kopā ar šo kollēģijas rektoru apceļoja Vidzemi. Ko viņi redzējuši šinī ceļojumā, par to mums stāsta kāds uzglabājies apraksts. Vispirms revidenti nonākuši Pērnavā, te atrada katoļu un luterāņu mācītājus. Vilandē nebijis nekāda garīdznieka, baznīca bijusi drupās. Tērbatā jau bijuši apmetušies jezuīti, kas jau sprediķojuši igauņu valodā. Savā ceļojumā viņi apmeklējuši vēl Vrangelmuižu, Neihauzeni, Alūksni, Gaujieni, Smilteni. Pēdējā jau bijis katoļu garīdznieks. Tāpat Cēsis jau rīkojies godājamais pāters Pēteris Kampnuss. Redzēto savēlot kopā, autors izsakās, ka tik lielas provinces vajadzībām garīdznieku skaits esot par mazu. Tāpat visos stūros vēl esot sastopami luterāņu mācītāji, kaut gan province jau trīs gadus esot poļu rokās.

Par Rīgu jezuīti izsakās, ka viņi pūloties hairezijas pārņemto pilsētu ar sprediķu palīdzību atgriezt pie agrākā ticības spožuma. Tomēr Rīgā viņi neguva nekādus sevišķi redzamus panākumus. Rāte gan bija jezuītiem samērā labvēlīga, bet pārējie pilsoņi, kā vāci, tā latvieši, bieži esot lietojuši pret tiem pat varas darbus. Viņi paši par Rīgu raksta tā:

„Cerība uz mūsu augļiem, kuŗus vienīgi redzam dvēseļu pievešanā Dievam, atspīd mums šinī pilsētā jo niecīgi, viņa līdzinās mazai kūpošai daktij.“

Jezuīti vairāk dabūja ciet tā saucamo „kalendāra nemieru“ laikā. St. Batorijs 1584. g. novembrī pavēlēja arī Rīgas pilsoņiem pieturēties pie jaunā kalendāra, ko bija izstrādājis pāvests Gregors. Ziemassvētkiem tuvojoties, rāte izdeva pavēli, ka tie jāsvin pēc jaunā kalendāra. Luterāņu mācītāji arī noturēja dievkalpojumus visās baznīcās, bet tās bija tukšas. Visi pilsoņi strādāja parastos darbus. Jaunā kalendāra ievēšanu, kuŗa autors bija pāvests, pilsoņi uzskatīja par katoļu uzbrukumu luterāņu baznīcai. Ziemassvētku naktī salasījās liels pūlis jaunu cilvēku un devās uz Jēkaba baznīcu, kur jezuīti pašreiz noturēja dievkalpojumu; ielauzās iekšā, apmētāja priesteri ar akmeņiem, izdauzīja baznīcai logus, sadauzīja solus, izlēja svēto ūdeni, apgānīja altāri. Kādam katoļu priesterim izdevās aizklūt uz pili pēc palīdzības, no turienes ieradās poļu karēivju nodaļa, kas pūli izklīdināja. Rāte jezuītiem cēlušos zau-

dējumus atlīdzināja. Tomēr nemieri ņēma nopietnāku virzienu. Rīgas pilsoņiem bija sakrājijs naids uz savu rāti. Viņi to vainoja baznīcu atdošanā katoļiem, par pāvesta kalendāra pieņemšanu u. c. Par nemiernieku vadoņiem palika Mārtiņš Gīze*) un Brinkens. Tie saņēma varu savās rokās un nobīdīja rāti pie malas. Sevišķi nemierā ar rāti bija amatnieku un tirgotāju apvienības jeb ģildes, jo tās bija nobīdītas pie malas pilsētas pārvaldīšanā. Nemieri aizgāja tik tālu, ka diviem rātskungiņiem nocirta galvas, uzrādot tos par galvenajiem vainīgajiem Jēkaba baznīcas atdošanā katoļiem. Nemieru izcelšanās laikā paša gubernatora pilsētā nebija. Vēlāk tas ieradās un mēģināja nemierus izbeigt, tomēr nesekmīgi. Tad no ķēniņa sāka pienākt viens raksts bargāks par otru, un poļi iesāka pulcināt karaspēku Rīgas tuvumā. Kā redzējam tas jau stāvēja pie Ādažiņiem kaujas gatavībā, poļi uzsāka arī atjaunot Daugavgrīvas apcietinājumus, lai traucētu Rīgas tirdzniecību. Gīze devās uz Zviedriju meklēt palīdzību. Grūti paredzēt, kā šis strīdus būtu beidzies, kad visus pārsteidza ziņa par St. Batorija nāvi. Tāpēc nemieri atkal ieilga, jo pagāja ilgāks laiks, kamēr ievēlēja jaunu ķēniņu.

Pilsētā atkal rīkojās Gīze, kas bija atgriezies no Zviedrijas un nemiernieki beidzot nolēma atprasīt noņemto Jēkaba baznīcu un nojaukt uzcelto „blokhauzi“. Tomēr apcietinājumu ieņemt ar varu neizdevās. 1587. g. septembrī pie jezuītiņiem ieradās daži rātes kungi, pilsoņu pārstāvji un daži luterāņu mācītāji; tie tautas vārdā pavēlēja jezuītiņiem aiziet no pilsētas un tūlīt atdot visu telpu atslēgas. Jezuītu protesti neko nelīdzēja, un tie beidzot bija spiesti atstāt pilsētu un atdot atkal rīdziniekiem Jēkaba baznīcu un klosteri. Viena daļa jezuītu pārgāja dzīvot uz pili, citi pārējie izklīda pa laukiem. Saprotams, viņi sūdzējās poļu valdībai, bet ilgu laiku, kamēr Polijā nebija ķēniņa, viņiem par labu nekas negrozījās. Tikai 1589. g. jūlijā Polijai un Lietuvai bija atkal jauns ķēniņš. Rīga tomēr neko nemantoja no ķēniņu maiņas. Sigismunds III tāpat aizstāvēja jezuītus un prasīja no Rīgas viņu atpakaļaišanu pilsētā. 1589. g. 17. jūlijā Rīgā ieradās divi ķēniņa komisāri, katolis Leons Sapieha un kalvinists Severins Bonars. Līdzī viņiem bija liela karaspēka nodaļa. Neskatoties uz pilsoņu protestiem, viņi lika apcietināt Gīzi, Brinkenu un citus nemiernieku vadoņus. Iesākās prāva, kuŗa 2. septembrī beidzās ar Gīzes un Brinkena notiesāšanu uz nāvi. Tā Rīgā izbeidzās kalendāra nemieri. Atbraukušie komisāri panāca pilsoņu izlīgšanu ar rāti, un rāte atkal atguva pa

*) Skat. Jāņa Poruka «Mārtiņš Gīze».

daļai savas agrākās tiesības. Tomēr jezuītu labā komisāri nebija neko varējuši panākt. Rīdzinieki vēl ilgi nepiekāpās. Tikai 1591. g. 26. apr. jezuītiem radās iespēja atgriezties Rīgā, pēc tam kad seims bija nolēmis uzlikt pilsētai lielu naudas sodu, ja jezuītus neuzņems atpakaļ. Tagad jezuītu darbība Rīgā un visā zemē vēl vairāk paplašinājās. Rīgā viņi atguva atpakaļ agrākos īpašumus un arī Jēkaba baznīcu. Marijas un Madālas klostera telpās jezuīti ierīkoja savu kollēģiju, to vēl paplašināja ar jaunuzņemto klasi. Skolnieki saradās galvenā kārtā no provinces. Rīdzinieku bērni šīs skolas neapmeklēja, jezuītu skolniekus pilsoņi neuzņēma pat savos dzīvokļos, tāpēc katoli uzcēla atsevišķu ēku skolnieku kopdzīvei. Līdzekļus deva Cēsu bīskaps. Skolas apmeklēja vācu un latviešu tautības bērni. 1594. g. jezuīti Rīgā atvēra arī „pārbaudīšanas nodaļu“. Tie skolnieki, kuri šo nodaļu beidza, tika uzņemti ordenī un sūtīti tālākajās skolās.

1596. g. Rīgas kollēģijā uzturējušās 40 personas, to starpā 12 garīdznieki, pārējie bijuši skolnieki.

1597. g. jezuītu skolas apmeklējuši jau 60 skolnieki. Nākošajā gadā 6 kollēģijas audzēkņi nosūtīti uz augstākām skolām Polijā. Šinī pašā gadā vēl nodibināja arī semināru, kurā savāca līdz 30 skolniekus.

Jezuītu garīdznieki ir pratuši arī latviešu valodu. No viņiem pazīstamākie būtu minami: Ertmanis Tolgsdorfs, Stribinģijs, Elgers, Kuleša.

Pēc zviedru iebrukuma jezuīti savas skolas pārcēla uz Polocku un Viļņu. Rīgā palika tikai nedaudzi un pārcieta uz nākušo badu un mēri. Cik varēja tie sniedza palīdzību bada cietējiem. Rīga bijusi pilna sabēgušiem zemniekiem, jezuīti izlietājuši visus līdzekļus savu zemnieku glābšanai no bojā ejas. Viņi uzcēluši bēgļiem ārpus pilsētas atsevišķu patversmi. Tomēr mēra epidēmijā apmirusi lielākā daļa jezuītu zemnieku. Rīgas rāte sniedza uzturu kādiem 1500 bada cietējiem. Tomēr mērī nomira un Sv. Jēkaba kapsētā apglabāti 11.000 zemnieku. Mēris ieilga līdz 1602. g. martam. Rīgā vien nomira 30.000 cilvēku. Visā Livonijā ap 100.000. No zemniekiem Livonijā dzīvi palika tikai desmitā daļa.

Jezuīti piegriezta vērību ne tikai savām skolām un Rīgas pilsētai, bet visvairāk pūles pielika latviešu un igauņu zemnieku atgriešanai atpakaļ pie katoļu ticības. Livonijā laicīgo katoļu garīdznieku bija maz, tāpēc gandrīz vai vienīgi jezuītiem šie bija jāizpilda draudzes garīdznieku pienākumi. Viņi izdalīja sv. sakramentus, laulāja, kristīja, uzklauzīja grēku sūdžēšanu u. t. t.

Lielu lomu jezuītu satiksmē ar zemniekiem un to prātu pievilksanai spēlēja svētais ūdens, apsvētītie vaski, Kristus jēra tēls, rožu kroņi u. c. Ar apsvētīto ūdeni un virāka kvēpināšanu izdzina no mājas ļaunos garus. Zemnieku starpā jezuīti ieguva uzticību arī kā ārsti, gan kā cilvēku gan kā lopu ārsti. Ārstēja galvenā kārtā ar apsvētīto ūdeni, un uzkarot slimniekiem apsvētīto vasku jēra formā. Dievkalpojumus parasti noturēja svinīgi, pavadot tos ar tauru skaņām un dziedāšanu. Par jezuītu panākumiem pirms kalendāra nemieriem nav noteiktu ziņu. Tie vairojas tikai pēc otrreizējās atgriešanās Rīgā un sevišķi pēc lielā bada un mēra laikiem. Arī valdība palīdzēja uz laukiem nostiprināties katoļu ticībai. Tā 1589. gada 18. okt. Sigismunds III. aizliedza Tērbatā un apkārtnē sprediķot luterāņu garīdzniekiem igauņu un latviešu valodā. Tā tad protestantismu uzskatīja tikai par vācu ticību.

Par jezuītu darbību un viņu panākumiem gūstam nelielu pārskatu no 1613. g. izdarītās vizitācijas apraksta. To izdarījis Cēsu bīskapa archidiakons Dr. Teknons. Kopā ar Tolksdorfu, viņi apbraukājuši gandrīz visu Vidzemi. Zīmīgs jau ir šī raksta virsraksts:

„1613. g. ir iesākta, Dievam par godu, Livonijas draudžu vizitācija ar tādu nolūku, lai nedaudzos pārpalikušos garīdzniekus pamudinātu uz rūpīgāku savu pienākumu veikšanu. Tāpat lai darītu zināmus ķēniņa rīkojumus, kas aizliedz uz laukiem sprediķot luterāņu garīdzniekiem. Pilu prefektiem jāiedveš spars turēties pretī, uzstāties pret luterāņiem. Tāpat lai pārskatītu atsevišķo baznīcu īpašumus un draudzes locekļu nodevas, lai redzētu, kurās draudzes var apvienoties, lai spētu uzturēt vienu garīdznieku un lai godājamais bīskaps un pāvesta sūtnis zinātu atsevišķo baznīcu vajadzības, ko varētu celt priekšā ķēniņam, lai piešķir pabalstus. Tādā kārtā varētu pievilkt daudzus jaunus mācītājus. Tāpat jāatņem luterāņu mācītājiem iespēja samaitāt dvēseles.“ —

Vizitatori apmeklēja 45 draudzes un no tām nebija neviens, kas nebūtu lielajā bada un mēra laikā zaudējusi mazāk par pusi no sava iedzīvotāju skaita. Dažas draudzes bija zaudējušas pat 75%—90% no sava iedzīvotāju skaita. No zemes daudzajām baznīcām 11 bija pavisam iznīcinātas, daudzas gatavojās pašreiz sabrukt, nerunājot nemaz par baznīcu iekārtu un to piederumiem. 23 draudzes atrada pavisam bez garīdzniekiem, 12 draudzēm bija savs mācītājs (katoļu), 7 draudzes apkalpotas tikai dažos gadījumos. No agrāk daudzajiem protestantu mācītājiem arī bija palikuši tikai pieci. Poļu pārvaldnieki solījās arī tos likvidēt. Cēsis un Tērbatā luterāņu ga-

rīdznieku darbība bija pavisam izbeigta. Valmierā, Raunā un Cēsīs par baznīcas neapmeklēšanu uzlika sodus.

Cēsīs jezuīti jau ap 1610. g. bija apmetušies uz dzīvi, pavisam 4 garīdznieki, bīskapa aizsardzībā šē darbošanās bija daudz brīvāka, vēlāk viņu skaits vēl palielinājās. Parasti divi palika pilsētā, bet pārējie klīda apkārt pa zemi. Jesuīti min arī skaitļus: tā ap 1610. gadu, 11.924 personas saņēmušas sv. vakarēdienu, 12.050 bijuši pie grēku sūdžēšanas, 480 nokristīti, noslēgtas 173 laulības, no luterāņu ticības katolīcībā pārgājuši — 34, no pareizticības — 29. Šie skaitļi norāda, ka jezuītiem un vispāri pretreformācijai latviešu starpā ir bijuši redzami panākumi. Ja tik laika apstākļi būtu atļāvuši, visi latviešu zemnieki būtu atgriezušies atkal atpakaļ pie katoļu ticības. Tad vēl kādā 1620. g. jezuītu izdotā grāmatā par Livoniju ir rakstīts:

„Kaut gan zemju aprakstītāji saka, ka šī zeme ir 100 poļu jūdzes gaŗa, un stipri plata, tomēr pirms gada viņā nebija vairāk par 18 garīdzniekiem. Kas gan spēj sludināt šādā tukšā apgabalā! Kāpēc? Tāpēc ka daudzi no viņiem (sludinātājiem) ir vecuma nomākti, nespēj vairs citiem sniegt palīdzību, citi no viņiem ir tā trūkuma nospiesti, ka viņiem ir vairāk jānodarbojas ar uztura meklēšanu, kā atliek laiks dvēselēm sludināt Kristus mācību.“ Citā vietā lasām:

„Mūsu ir skaitā maz, un tur (Livonijā) mums ir drīzāk izkaisītas dzīves vietas kā patiesas kollēģijas. Mēs pūlamies dienu un nakti, vienmēr izdarām izbraukumus, te pa sādžām, te pa pilīm, drīzāki jāsaka gan, pa mežiem un tuksnešiem, sēdami pazemības sēklu.“

Ar jezuītu darbību Livonijā saistās arī pirmās latviešu grāmatas drukāšanu Viļņā 1585. g. Jau Possevins, šē atrazdamies pēc miera noslēgšanas ar krieviem, projektēja par tipografijas iekārtošanu Viļņā, ko arī izdarīja. Jesuītu skolas Rīgā radīja zināmu sacensību. Arī protestanti uzlaboja savas mācības iestādes, tāpat pasteidzās ar sava katķisma nodrukāšanu gadu vēlāk. Leišu un poļu laikā Rīgā tika nodibināta pirmā grāmatu spiestuve 1588. gadā. Tagad vairs grāmatas nevajadzēja drukāt ārzemēs.

Parādoties ziņāmt par zviedru uzbrukšanu Rīgai, viena daļa jezuītu pasteidzās aiziet no Rīgas uz Viļņu. Uz turieni pārveda arī dārgāko baznīcas inventāru. Zviedri ieņēmuši pilsētu, tūlīt atņēma katoļiem Jēkaba baznīcu. Pašiem jezuītiem pavēlēja no pilsētas aiziet projām. No Rīgas zviedri aizveda uz Upsalu jezuītu kollēģijas bibliotēku. Šo grāmatu starpā atradās arī pirmā latviešu valodā drukātā grāmata, kas vēl tagad

glabājas Upsalā. Cēsis jezuīti vēl palika dzīvot līdz 1625. gadam, kamēr arī no turienes viņus zviedri izraidīja. Šie Cēsu jezuīti tad pārcēlās uz dzīvi Latgalē un Daugavpili nodibināja savu kollēģiju, kur turpināja darboties tālāk.

8. Latviešu zemnieku stāvoklis.

Zemes turēšanas jautājums Livonijā ilgāku laiku kara apstākļu dēļ bija palicis nenokārtots. Tikai St. Batorijs pēc miera saderēšanas ar krieviem ķērās pie šī darba. Viņš piegāja šim jautājumam no tā viedokļa, ka Livonija ir atkarota krieviem, un rīkojās „jaunieģūtājā“ provincē pilnīgi neatkarīgi no agrākajiem līgumiem. Pirmais solis zemes lietu kārtošānā bija noskaidrot muižu turētāju tiesības. Šo revīziju uzsāka 1582. g. Par visas zemes kungu tagad bija uzskatāms ķēniņš, tāpēc tās zemes, kas bija piederējušas agrākajiem zemes kungiem — ordenim un bīskapiem, piederēja tagad ķēniņam. Atsevišķas muižas turēja tikai uz šaurākām vai plašākām lēņu tiesībām. Ķēniņš tās varēja ievērot vai nē. Kurš vācu muižnieks bija bijis uzticīgs poļiem, tas arī savu muižu dabūja atpakaļ, bet gan tikai mazākās. 27 lielās pils muižas kā kroņa īpašumi bija atdotas pārvaldīšanā gandrīz vienīgi poļiem un leišiem. Valdības izdarītās revīzijas un pieņemtie principi par zemes došanu stipri atsaldēja vācus no poļiem un, tikko radās izdevība, viņi meklēja sev jaunu virskungu. 1582. g. izdarīja galvenā kārtā dokumentu pārbaudi. Nākošajās 1590. un 1599. g. revīzijās jau izveda sīku kroņa muižu aprakstu, piļu, ēku, zemes, zemnieku skaita un ienākumu lielumu revīziju.

Apstāsīmies pie Kokneses un Ludzas piļu revīzijas sniegtajām ziņām. Jau instrukcijā revidentiem ķēniņš piekodināja, ka ja zemniekiem nodevas esot par smagām, tad lai tās pielīdzinot poļu un leišu zemnieku maksājamām nodevām. Revidenti bija uzrakstījuši klaušu un nodevu lielumu, kādas katrs zemnieks pildīja muižai. Ar šo nodevu lielumu valsts kase rēķinājās katru gadu, un tas bija pastāvīgs. Te varēja notikt arī ļaunprātības no piļu pārvaldnieku puses, ievācot šīs nodevas, un zemnieks par to nekur nevarēja sūdzēties. Revīzijās aprakstītas tikai kroņa muižas. Privāto personu zemes tikai pieminētas, ka tādas pastāv. Bet tā kā valdības rokās atradās ap 60% no visām zemēm, tad varam spriest par lielākās zemnieku daļas stāvokli.

Kokneses apgabalā tajā laikā muižu platības bija samērā niecīgas, salīdzinot ar vēlākajiem laikiem. Atsevišķo muižas zemju platība nepārsniedza 1—2 arkļus. Tādi zemes gabali

gan piederēja vienam vairāki. Pavisam šejienes 40 zemes īpašumi piederēja 18 īpašniekiem. Lielākā zemes platība bija pašai Kokneses pilij. Poļu un leišu laikmetā novērojama muižu skaita pavairošanās un to platības palielināšanās; jo bija radušies izdevīgi apstākļi nodarboties ar zemkopību. Kokneses pilij piederošās zemes bija iedalītas „folvarkās“, kā šajos revīzijas rakstos nosauktas muižas. Tādu folvarku šē bijis trīs: pati pilsmuiža, Kupes muiža un Ozolmuiža, pēdejā atradusies 4 jūdzes no Kokneses. Visās trijās muižās kopā izsēts 635 mucas labības, tas būtu apmēram 700 ha liela platība. Ražas bijušas vājas, salīdzinot ar tagadējo laiku ražām: rudziem — no 2—4 graudi; miežiem no 2—5 graudi. Muižas laukos sējuši rudzus, miežus, auzas, kviešus, zirņus, griķus. Zemnieku nodevās minēti arī apiņi, sinepes, lini, kaņepāji. Vairākas zemnieku mājas sastādījušas pagastu. Pagasta priekšgalā atradies stārasts, dažreiz viņam bijis arī palīgs, kas saukts par majoru. To abu uzdevums bija sekot klaušu pildīšanai un nodevu nomaksai. Par to stārasti dabūjuši 1 arklu zemes, brīvu no klaušām, tikai ar neievērojamām nodevām. Pie vienas folvarkas bija pieskaitīti vairāki pagasti jeb stārastejas. Pie Kokneses pagasta trīs folvarkām piederējušas 6 stārastejas, kas sastāvējušas no 7 pagastiem. Viena stārasta zināšanā bijuši divi pagasti. Stārastu pienākumus pildījuši paši latvieši.

Kādas ir bijušas zemnieku klaušas un nodevas? Te neredzam lielāku noteiktību sīkumos, bet visumā varam saskatīt zināmu vienādību. Izšķirtas darba klaušas, nodevas naudā un graudā. Kokneses stārastejas zemnieku nodevas graudā nav blakus pārrēķinātas naudā, izņemot sienu un putnu nodevas, turpretī Ludzas pils zemnieku nodevas ir tūlīt pārvestas naudā. Kokneses pils zemnieki apstrādājuši 86 arkļus zemes. Ap 40 arkļu gulējuši neapstrādāti. Šos 86 arkļus apstrādājušas 150 zemnieku ģimenes. Dažam zemniekam bijis vesels arkls, dažam puse, ceturtdaļa un pat astotdaļa. Par to no katras zemnieku mājas bija jānāk strādāt muižā vienam cilvēkam ar zirgu, no pirmdienas rīta līdz sestdienas vakaram, kam zirga nebijis, tas nāca bez tā.

Naudas nodevas nav bijušas vienādas: vienas folvarkas zemnieki maksājuši 2 poļu zlotus no arkla, bet otras — 4, Ādažu zemnieki tikai 6—8 grašus. Nodevu smagums ir bijusi labība: 2 pūri rudzu, 2 pūri miežu, 3 pūri auzu, 1 puds kaņepāju, 1 puds līnu un apiņu, 1 vezums siena jeb 6 graši, 2 putni jeb 6 graši.

Daudz lielāku dažādību redzam Limbažu zemnieku nodevu rakstā:

1) Ceturtā daļa no rudziem, miežiem un auzām; 2) $\frac{1}{2}$ pūra „tatarkas“; 3) 1 sieks ($\frac{1}{6}$ pūra) linsēklu; 4) 1 sieks zirņu; 5) viena riekšava sinepju; 6) desmit kāpostgalviņas; 7) 2 gaiļi un 2 cāļi; 8) 10 olas; 9) $\frac{1}{2}$ puda linu; 10) $\frac{1}{2}$ puda kaņepāju; 11) trīs mārciņas diegu tīkliem; 12) 6 asis lūku virvju tīkliem; 13) 4 kūlus salmu; 14) vienu vezumu siena; 15) vienu asi malkas; 16) 10 sētas mietus; 17) viens puds apiņu; 18) viena muca alus no 5 zemnieku sētām; 19) viens jērs no 10 sētām; 20) zemniekiem jādod pilij barotas cūkas, par tām tie saņem maksu labībā; 21) tāpat medus, par ko maksā vienu pudu rudzu; 22) viens zlots naudā; 23) 1 zlots aitu nodevu; 18 graši vērsu nodevu; 24) kad stārasts brauc ievākt nodevas, zemniekiem viņam jādod trīs reizes nakts mājas un uzturs. Limbažu zemniekie klausu darbos uz muižu bijis jāiet, tiem, kam divi zirgi — visa nedēļa, kam viens zirgs — trīs dienas.

Kokneses pagastu stārasti ir bijuši: Mārtiņš Rudušs, kas pārzinājis Lipina un Dauzēna pagastus. Viņa ziņā bijuši 33 zemnieki, kas apstrādājuši 33 arkļus. Otrais stārasts bijis Jēkabs Ratnieks, viņa pagastā agrāk bijuši apstrādāti 24 arkli, bet revīzijas laikā tikai 20. Kēniņam Sigismundam braucot šē cauri uz Rēveli, viņa pavadoņi zemniekus bija galīgi izlaupījuši, tagad tie vēl nebija iedzīvojušies. Stārastam Ratniekam bijis arī palīgs — majors. Trešais stārasts Jirgens Rukeris pārzināja Baltavas pagastu. Līdzīgu ainu sastopam arī pārējās kroņa muižās Vidzemē.

Kādi apstākļi ir bijuši Ludzas pils zemniekiem? Toreiz vēl latvieši nesadalījās Latgales un Vidzemes zemniekos, bet bija viena masa. Tikai zviedru laikiem sākoties Vidzemē notika šī sadalīšana. Ludzas pils atradās uz pašām Maskavijas robežām; tā vairs nebija derīga kā cietoksnis, bet tikai kā apcietināta sardzes vieta. To apdzīvoja pils pārvaldnieks un dažreiz arī kareivji. No Krievijas Ludzas zemes šķīra lieli meži un purvi. Uz Krieviju varēja nokļūt tikai pa ceļu, kas gāja garām Ludzai. Agrāk pie pils bijusi pilsētiņa, bet krievi to galīgi bija izpostījuši, un iedzīvotājus izkāvūši vai aizveduši gūstā. Nebija palicis pāri arī neviens zemnieks, kas atcerētos, kur atradušās pirms kara Ludzas baznīcai piederošās zemes, nemaz nerunājot par kādu privāto īpašumu piederību vai kroņa robežām. Pašreiz pilsētiņa atdzīvojās un tanī jau bija 24 mājiņas. Šo māju iedzīvotāji un arī visi zemnieki tagad bija ienācēji no citurienes. Pilsētas mājiņas apdzīvoja atvaļinātie kareivji. Viņi izmantoja nelielu zemes gabaliņu un bija brīvi 9 gadus no nodevām. Vajadzības gadījumā viņiem ar saviem ieročiem bija jāpalīdz sargāt pils. Šie pilsētiņas iedzī-

notāji nebija latvieši, bet gan poļi un leiši. Ludzas pilij piederējušas 3 foļvarkas, ap kurām bijuši apvienoti trīs zemnieku pagasti. Revīzijas laikā Ludzas pilij piederējis 100 zemnieku. Pirms krievu iebrukuma, zemnieku bijis vairāk par 600. Arī tagad, tiklīdz zemniekiem uzliekot smagākas kļaušas, tie tūlīt aizbēgot uz Krieviju. Pēc 4 brīvgadiem tie atkal nākot atpakaļ. To viņi savā mūžā darot vairākas reizes, un retais zemnieks esot Ludzā, kas neesot bijis vienu vai divas reizes aizbēdzis uz Krieviju. Pils pagasta stārasts bijis Klavins Udras. Šī pagasta zemnieki muižas zemē iestrādājuši 212 pūrus labības. Zemnieku nodevas aprēķinātas pēs „službām“, laikam pamatā 1 arklis zemes.

No vienas „službas“ maksājot graudā:

2 latviešu pūrus rudzu — à 20 graši			
2 „ „ miežu — „ 18 „	= 1	zl. 24	graši
2 „ „ auzu — „ 12 „	= 1	„ 6	„
Viens auns		20	„
2 vistas		3	„
1 puds medus	1	„	„
1 muca alus	1	„ 18	„
1 mārciņa vasku		6	„
20 olas		1	„
pagasta		6	„
1 cauna . . . . . jeb	1	„	„
1 puds linu	1	„ 20	„
1 puds kaņepāju	1	„ 15	„
1 siena vezums	1	„ 6	„

Kopā 11 „ 5 „

Tad vēl viens kriju spainis ūdens nešanai, 10 asis lūku virvju tikliem, 1 ass malkas. Viss pagasts kopā dod vēl 2 teles, katru 3 zl. 18 gr. vērtībā, 2 bařotas cūkas 5 zloti kopvērtībā un ¼ daļu no visas apiņu ražas.

Tālāk revīzijas rakstā piezīmēts, ka minētās nodevas, zemnieku nabadzības dēļ, ne vienmēr ienākot laikā.

Pārējo Ludzas pagastu nodevas un kļaušas ir nenoteiktākas. Šie 2 pagasti naudu nemaz nemaksājot un tādās atrašanās vietas dēļ nepildot arī darba kļaušas. Viņi dodot tikai ¼ no savas ražas.

Nirzas foļvarks un pagasts atrodoties no Ludzas uz Sebežas pusi. Pagasta stārasts esot Juris Midzišs. Tam lietāšanā esot vesela „služba“, un par to tas maksājot 10 poļu zlotus, 1 pudu medus, 1 aunu un 1 mārciņu vasku.

Uzskaitīti arī šī pagasta zemnieku vārdi: Naudišs, Dzenis, Augulis, Kudiņš, Klagais, Bīrnis, Gaṛais, Dauksta. Par mežsargu esot Kalnačs, kas izpildot arī robežsarga vietu, tāpēc nekādas kļaušas nepildot. Redzam skaidrus latviskus zemnieku vārdus, kuŗu lielāko daļu arī tagad še sastopam.

Kā tad ir ar privātmuižām un agrākajiem kungiem? Par to arī revīzijas aprakstā pieminēts. Ludzas pils apgabalā esot 10 poļu un leišu privāto zemes īpašnieku. Viņu īpašumi bijuši samērā mazi. Tikai dažiem no viņiem piederējuši 4—9 zemnieki, dažam viens un dažam pat neviena. Šie sveštautieši bijuši agrākie virsnieki un kareivji, kam še piešķirtas agrākās vācu zemes. Šo agrāko īpašnieku vārdus pat vairs neatceroties. Vācu tautības zemes turētāju esot 8. Viņi še apmetušies pēc kaŗa. Viens no viņiem pārzinot pils ķieģelcepli, citi zemes gabalus nopirkuši no poļiem. Vienam piederot 30 zemnieku, pārējiem tikai daži katram. Tā tad te, Ludzas apriņķī, pēc krievu uzbrukuma zeme ir palikusi gluži tukša no iedzīvotājiem un pēc kaŗa dzīve uzsākta pilnīgi no jauna, radušies arī pilnīgi jauni iedzīvotāji, kuŗi vecos nemaz neatcerējās.

Revīzijas raksts tuvāk zemnieku dzīvei nepieiet, bet tas arī nav bijis viņu uzdevums.

Beigās vēl pievienoju prof. A. Švābes savāktās ziņas par kādu privāto muižu un tās zemniekiem. „Vienam no bagātākiem virsbīskapa vasalim, Tīzenhauzenam, piederēja Bērzaunes pils ar apkārtnējam muižām. Apbrīnojama ir latviešu zemnieku centība atjaunot krievu kaŗa laikā izpostīto dzīvi. Desmit gados viņi ir atjaunojuši savu lauksaimniecību gandrīz pirmskaŗa apmēros. 1582. g. Mārcienas muižas zemniekiem bijušas tikai 36 mājas, pēc 10 gadiem, 1593. g. to skaits pieaudzis līdz 78. Kādas nodevas tad ir Tīzenhauzens uzlicis saviem zemniekiem?

1593. g. bērzauniešiem bija jādod šāda kunga tiesa: no katra arkla 3 pūri rudzu, 6 pūri miežu, 6 pūri auzu (Rīgas pūru). Naudā maksāja katrs saimnieks 4 markas vakas naudas, visi precēti vīri deva 8 šķiliņus metekla (metteckel) un pa 6 šķiliņiem veltas naudas (welten). Noturot aitu vai pavasara pagastu, no katra pusarkla bija jādod aita vai 2 markas naudā (no ceturtdaļarkla jērs vai 1 marka). No pilna arkla bija vēl jādod muižai 4 gaiļi, 6 mārcinas dzijas tīkliem, 4 vezumi siena un 40 kūļi salmu.

Katram precētam vīram bija jāsaecērt ass malkas, bet katrai sētai jādod vista, 2 olas, 1 maiss un govju valgs. Agrāko zemnieku pienākumu turēt vienu kaŗa kleperi atcēla, par to bija jāmaksā no katra arkla viens pods linu. Lieldienu laikā bija jā-

samedī pa zaķam vai 2 rubeņiem ik no 5 mājām. Mācītāja tiesa bijusi 1 pūrs miežu no arkla. Pēc Tizenhauzena uzdotām ziņām, vienā arklā labas zemes varējis iesēt 8 lastus vai 360 pūrus rudzu.

1591. g. Bērzaunes muižas lauki devuši 1086 pūrus rudzu, 1208 pūrus miežu un 330 pūru auzu. Saimnieku nodevas graudā kopā bijušas šīnī gadā: 82 pūri rudzu, 180 pūri miežu, 170 pūri auzu. Salīdzinot ar muižas ražu, nodevas graudā no zemniekiem ir mazas. Šo muižas zemi apstrādāja vairāk kā 100 zemnieki.

Kādas ir bijušas kļaušas, to redzam no Vestienas 1595. g. vaku grāmatas. Katram pusarkla saimniekam bija jāsūta uz muižu viens cilvēks ar zirgu visu nedēļu vasarā no Jurgiem līdz applāvībām, otrs strādnieks kājām savā maizē. Plaši izmantotas arī talkas. Labības plaujas laikā bija jādod 2 talcnieki, kungs par to sarīkoja mielastu ar iedzeršanu, mūziku un dejām. Dzēruši tikai alu, poļu laikos degvīns tika lietāts vēl tikai zaļu vietā. Muiža ar alu pacienājusi savus kļaušniekus divas reizes gadā, pavasari pēc apsējībām, un rudenī pēc ražas novākšanas. Katrs ciems dabūjis mucu alus, 2 klaiņus maizes, kazu, sieku miežu putrai un drusku sāls.

Noturot ziemas un pavasara pagastus, zemnieks pēc vakas naudas nomaksas varēja pasmelt pa kausam alus. Šī paraša vēl ir atlieka no agrākām pagasta un kungu kopīgi rīkotām nodokļu dzīrām. Kopā muiža devusi bērzauniešiem gadā 15 mucas alus, 6 kazas, 6 siekus putraimu un „tik daudz sāls, cik vajadzīgs šo kazu vārīšanai“. —

Grostonieši saņēmuši no kunga 5 mucas alus, 2 kazas un 2 siekus putraimu, bet satracieši, kopā ar Meža ļaudīm, 8 mucas alus, 16 klaiņus maizes, 4 kazas, 10 siekus putraimu un 6 podus sāls.

Lai gan izšķīr vēl zemnieku un muižas zemi, tomēr muiža pēc patikas zemnieku zemes dažreiz pievieno sev „tāpēc, ka tur labs skalū mežs un laba lašu zveja“. —

Ja zemnieks aizbēga no sāva kunga, tad to uzmeklēja un atveda atpakaļ, vai arī tā jaunais kungs par viņu samaksāja. Tā 1590. g. Jumurdas kungs samaksājis Bērzaunes kungam 70 markas par aizbēgušu un pieturētu dzimtsvīru. Tik daudz vērts būs bijis viens saimnieks. Par otru bēgli viņš ir dabūjis gan tikai 44 markas. Apmēram tikpat daudz maksājis darba zirgs, kariatē zirga vērtība bijusi 180 markas.“

Rakstā izlietātās grāmatas:

1. Russova, Nienstedta, Kelcha, Millera, Rennera, Fabricija u. c. Livonijas chronikas.
2. Prof. A. Švābe „Latviešu tiesību vēsture“. Lekcijas.
3. Соловьев „История России“.
4. Новодворский „Борьба за Ливонию“.
5. Форстен „Балтийский вопрос в 16 и 17 столетиях“.
6. Сапунов „Река Западная Двина“.
7. Prof. A. Švābe „Kas par Vidzemes seno dzīvi lasāms Polijas bibliotēkās“.
8. „Volumina legum“ — Polijas seimu lēmumi.
9. Prof. A. Spekkes raksti „Daugavā“.
10. „Jezuītu darbība Vidzemē, Kurzemē un Latgalē,“ rok-raksts.
11. Latviešu konversācijas vārdnīca.
12. Dogiel „Codex diplomaticus regni Poloniae...“ V. sēj.
13. М. В. Довнар-Запольски „К истории поземельной реформы в Ливонии 1580 — 1592.“
14. 1599. g. revīziju izdevuši: Jan Jakubowski, Józef Kor-dzikowski „Inflanty“.

Saturs:

1. Livonijas stāvoklis 16. g. s.	3
2. Sarunas ar krieviem un Livonijas kara sākums	7
3. Livonijas sairšana	12
4. Livonijas kara turpināšanās	26
5. Notikumi Livonijā St. Batorija un Sigismunda III valdīšanas laikā	38
6. Poļu un zviedru karš	50
7. Pretreformācija Livonijā	67
8. Latviešu zemnieku stāvoklis	74

Tuvāko numuru temati:

- J. Siliņš, Latvijas zivis
- Fr. Rupeiks, Latvijas zvēri
- E. Mednis, Pasaules karš
- A. Grēviņa, Viduslaiku pils
- M. Bērziņa, Čehoslovākija
- Ž. Unams, Krievu laiki Latvijā
- Indr. Sleinis, Japāna un Mandžūrija
- J. Greste, Latvijas derīgie izrakteņi
- B. Šalfejevs, Veco rīdzinieku nostāsti
- K. Mīlgrāvis, Latgale
- Ed. Tomass, Pededze, Lubāns un Aivieksta
- Ž. Karlsons, Ordeņa laikmets Latvijā
- K. Opmanis, Igaunija un igauņi
- J. Celms, Skaitļi un to vēsture
- V. Lamsters, Lielie vēsturiskie ceļojumi
- A. Punka, Nemirstīgās leģendas
- J. Juškevičs, Vecās Rīgas ainas
- K. Lejnieks, Rīgas pilsētas vēsture
- A. Tramdachs, Inženieris un tehniķis
- L. Gailītis, Latvijas kukaiņi
- J. Zaikovs, Latvijas dabas pieminekļi
- L. Slaucītājs, Baltijas jūra
- P. Galenieks, Zviedrija un zviedri
- R. Drillis, Laiks un viņa mēri

NB. „Jauno zinātnieku“ var abonēt, — abonēšanas maksa Ls 8.—
par 10 numuriem no vietas, sākot no kaut kuŗa numura (arī
 no agrāk iznākušiem). Nauda iesūtāma pastmarkās, vai iemaksājama jeb-
 kuŗā pasta kantorī mūsu tekošā rēķinā № 675.

Populāri zinātniskā bagātīgi illūstrēta serija

JAUNAIS ZINĀTNIIEKS

Katra grāmatiņa maksā Ls 1.—

- Nr. 1. J. Delle, Dzimtenes putni. Illūstr.
- Nr. 2. Dr. K. Kasparsons, Starp zvaigznēm un zemes gaisā.
- Nr. 3. Dr. K. Kasparsons, Kaiju valstībā. Ar 1 karti un 30 illūstr.
- Nr. 4. T. Kelšs, Ziedošais ezers. Tulk. K. Vilde. Ar 26 illūstr.
- Nr. 5. M. Sams, Somija un somi. Ar 1 karti un 37 illūstr.
- Nr. 6. Fr. Adamovičs, Karstās joslas mūža meži. Ar 35 illūstr.
- Nr. 7. K. Ašmanis, Gauja. Ar 7 kartēm un 50 illūstr.
- Nr. 8. R. Cukurs, Burtnieku ezers un tā upes. Ar 5 kart. u. 27 illūstr.
- Nr. 9. Fr. Adamovičs, Svešzemju kultūras augi I. Ar 44 illūstr.
- Nr. 10. Fr. Adamovičs, Svešzemju kultūras augi II. Ar 42 ill.
- Nr. 11. Fr. Dravnieks, Lielupe. Ar karti un 40 illūstrācijām.
- Nr. 12. J. Delle, Venta un Abava. Ar 5 kartēm un 35 illūstr.
- Nr. 13. M. Sams, Latviešu jūras zvejnieki. Ar karti un 35 illūstr.
- Nr. 14. R. Drillis, Lidmašīna. Ar 52 illūstr.
- Nr. 15. J. Ģirupnieks, Cilvēki zem ūdens. Ar 38 illūstr.
- Nr. 16. I. Sleinis u. c. Daugava. Ar 6 kartēm un 35 illūstrācijām.
- Nr. 17. Z. Lancmanis u. c. Rīgas vērtos. Ar 5 kartēm un 22 illūstr.
- Nr. 18. V. Pelcis, Brīnumu zeme Indija. Ar 1 karti un 42 illūstr.
- Nr. 19. Br. Jirgensons, 1000 jautājumu ap mums. Ar 32 illūstr.
- Nr. 20. E. Mednis, Pulkvedis Briedis. Ar 24 illūstrācijām.
- Nr. 21. J. Siliņš un V. Lamsters, Latvijas rūpuļi un abinieki.
- Nr. 22. J. Ģirupnieks, Reāli brīnumi I. Ar 65 illūstrācijām.
- Nr. 23. Ž. Ūnams, Latvijas brīvības cīņu vadoņi (Kalpaks, Balodis, Radziņš). Ar 22 zīm.
- Nr. 24/25. F. E. Stolls, Latvijas sēnes. Ar 36 zīm. un 5 krāsainām tabulām.
- Nr. 26. Dr. K. Skulme, Brīnišķīgais cilvēka ķermenī. Ar 32 ill.
- Nr. 27. J. Ģirupnieks, Reāli brīnumi II. Ar 55 zīmējumiem.
- Nr. 28. J. Juškēvičs, Kurzemes hercogi un viņu laikmets.
- Nr. 29. Fr. Dravnieks, Laiks un tā pareģošana. Ar 28 illūstr.
- Nr. 30. R. Drillis, Filma un kino. Ar 50 illūstr.
- Nr. 31. K. Lejnieks, Grāmata, tās vēsture, tehnika un nozīmē.
- Nr. 32. Ž. Karlsons, Zviedru laiki Vidzemē. Ar 1 karti un 35 ill.
- Nr. 33. V. Pampe, Antropoloģija. Ar 47 illūstr.
- Nr. 34. N. Ķaune, Leišu un poļu lakmets Livonijā. Ar kartēm un 30 illūstr.
- Nr. 35. E. Zeire, Luijs Pastērs. Ar 32 illūstr.
- Nr. 36. Dr. B. Jirgensons, Ikdienas ķīmija un tehnoloģija. Ar 30 illūstr.
- Nr. 37. J. Siliņš, Latvijas zivis. Ar 35 illūstr.

Akc. Sab. VALTERS un RAPA.

17 JAN. 1938